

**Yıldız Sarayı Hasbahçesi Örneğinde Tarihi
Bahçelerin Restorasyon İlkelerinin
Belirlenmesi**
NİL HAYTURAL
Yüksek Lisans Tezi
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç Dr. Elif Ebru ŞİŞMAN

2012

T.C.
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YILDIZ SARAYI HASBAHÇESİ ÖRNEĞİNDE TARİHİ BAHÇELERİN RESTORASYON
İLKELERİNİN BELİRLENMESİ

NİL HAYTURAL

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: YRD. DOÇ DR. ELİF EBRU ŞİŞMAN

TEKİRDAĞ-2012

Her hakkı saklıdır

Yrd. Doç Dr. Elif Ebru ŐŐŐMAN danışmanlığında, Nil HAYTURAL tarafından hazırlanan bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Juri Başkanı :

İmza :

Üye :

İmza :

Üye :

İmza :

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu adına

Prof. Dr. Fatih KONUKCU
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

YILDIZ SARAYI HASBAHÇESİ ÖRNEĞİNDE TARİHİ BAHÇELERİN RESTORASYON İLKELERİNİN BELİRLENMESİ

Nil HAYTURAL

Namık Kemal Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Elif Ebru ŞİŞMAN

Buldukları dönemin yaşam tarzını, sanatsal ve kültürel yapısını taşıyarak zamanla değişime uğrayan sarayların en ilgi çekici ve güzel örnekleri İstanbul’ da görülmektedir. Saraylarla bütünleşerek en az onlar kadar önem arz eden, saray bahçeleri peyzaj tarihinin niteliklerini oluşturarak katkı sağlayan, geçmişi geleceğe taşıyan kültür miraslarıdır.

Tarihi bahçelerinin birçoğunun bulunduğu bu şehirde zamanla zarar görerek bozulan gerekli önlemler alınmadığı takdirde ortadan kaybolmaya mahkum olan; ancak hakkında yeterli çalışma yapılmayan Yıldız Sarayı Hasbahçesi çalışmada örnek alandır. Son Osmanlı Sarayı bahçesi olmasının yanı sıra diğer saray bahçelerinden farklı peyzaj tasarım anlayışı ile dikkat çeken önemli tarih turizm değeridir. Yapılan çalışmada alanla ilgili belgeler, bilgiler bir araya getirilmiş, mevcut durumu ortaya koyulmuştur. Bahçenin tarihi gelişimi, dönemsel süreçleri irdelenmiş; bunları belirten dönemsel paftalar oluşturulmuştur. Bahçenin günümüz sınırlarını, yapısal ve bitkisel durumunu gösteren plan hazırlanmıştır. Bunların yanı sıra bitkiler listelenerek günümüz durumları ortaya koyulmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda geçmişten bugüne geldiği durum sunulmuş, özgün haliyle gelecek nesillere aktarılabilmesi için gerekli tedbirler saptanmıştır.

Tarihi bahçelerin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve günümüzde bu niteliklere sahip bahçelerin oluşturulması, millet bilincinin ve tarih kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacaktır. Bu amaçla; Yıldız Sarayı Hasbahçe’ sine hak ettiği önemi vererek, gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için doğru önlemler ve uygulamalara ışık tutacak bir çalışma hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yıldız sarayı, bahçe, bahçe sanatı, tarihi saray bahçeleri, hasbahçe,

2012 , 140 sayfa

ABSTRACT

MSc. Thesis

DETERMINATION OF THE RESTORATION PRINCIPLES FOR HISTORICAL GARDENS OF
YILDIZ PALACE'S HAS GARDEN

Nil HAYTURAL

Namık Kemal University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Landscape Architecture

Supervisor : Assit. Prof. Dr Elif Ebru ŞİŞMAN

We see all beauty and most attractive samples of palaces in İstanbul which they moved ancient lifestyle within artistic and cultural till today.

Besides of our palaces; their gardens are also have big importance in landscape history. They constitute our history and move our past to the future as our cultural inheritance.

Yıldız Palace's garden is also one of our sample; which was suffered and will be lost, if we dont get any actions. Even it is the last Ottoman Palace garden;this garden has a different landscape design that attracts as touristic value. Documents and information for this area collected and exisitng conditions presented in a Casestudy. With all the information and findings,actions are taken inorder to present coming generation as an authentic way.

To conserve our historical gardens will move our commonwealth senses and historical inheritance to next generation. This is the reason this thesis prepared inorder to mention Yıldız Palace' s garden' s deserved importace in way of right actions and will affect as a light for next generation.

Keywords: Yıldız Palace, garden, art of gardening, historical palace garden, Has Garden.

2012 , 140 pages

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ŞEKİLLER DİZİN.....	v
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	viii
1.GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL TEMELLER ve KAYNAK ÖZETLERİ.....	3
2.1. Bahçe ve Tarihi Bahçe Kavramı	3
2.2. Türklerde Bahçe Kavramı ve Türk Bahçe Sanatının Tarihi Gelişimi	4
2.3. Türk Bahçeleri Düzenleme İlkeleri	10
2.4. Saray Kavramı, Osmanlı Saray Bahçeleri	12
2.4.1. Saray bahçelerinin tarihi gelişimi ve önemi	17
2.4.2. Saray bahçelerinin düzenleme ilkeleri ve etkilendikleri sanat akımları	19
2.4.3. İstanbul’ da yer alan önemli saray bahçelerimiz	28
2.4.3.1. Topkapı Sarayı bahçesi	28
2.4.3.2. Dolmabahçe Sarayı bahçesi	30
2.4.3.3. Beylerbeyi Sarayı bahçesi	31
2.4.3.4. Çırağan Sarayı bahçesi.....	33
2.4.3.5. Yıldız Sarayı bahçesi.....	34
2.5. Tarihi Bahçelerin Sürdürülebilirliği İçin Restitüsyon, Rölöve, Restorasyon Kavramları	36
3.MATERYAL ve YÖNTEM.....	49
3.1.Materyal	49
3.1.1. Tarihsel Gelişimi.....	50
3.1.2. Tasarım Özellikleri	55
3.1.3. İklim.....	55
3.1.4. Bitki Örtüsü.....	56
3.1.5. Ulaşım	56
3.2 Yöntem.....	57
4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA.....	58
4.1. Hasbahçe’ nin Yapısal ve Bitkisel İncelenmesi	58
4.2. Hasbahçe’ nin Yapılan Kareleme Yöntemine Göre Detaylı İncelenmesi	74
4.2.1. “A” Nolu Alan.....	74
4.2.2. “B” Nolu Alan	80
4.2.3. “C” Nolu Alan	86
4.2.4. “D” Nolu Alan.....	92
4.2.5. “E” Nolu Alan.....	96

4.2.6. “F” Nolu Alan.....	99
4.2.7. “G” Nolu Alan.....	105
4.2.8. “H” Nolu Alan.....	110
4.2.8. “I” Nolu Alan.....	114
4.2.9. “ J ” Nolu Alan – Hamid Havuzu.....	117
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	123
6.KAYNAKLAR.....	127
7.EKLER.....	133

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. İncir ağacı ve Siddharta	5
Şekil 2.2. Villa Reale Caserta 'nın bir görünümü	22
Şekil 2.3. Villa Garzoni bahçesinden bir görünüm	23
Şekil 2.4. Blenheim Saray Bahçesi	25
Şekil 2.5. Topkapı Sarayı'nın genel görünümü.....	29
Şekil 2.6. Topkapı Sarayı yerleşim planı	30
Şekil 2.7. Dolmabahçe Sarayı' nın genel görünümü	31
Şekil 2.8. Beylerbeyi Sarayı ve bahçesi genel görünümü	32
Şekil 2.9. Yıldız Sarayı' nın görünümü	34
Şekil 2.10Yıldız Sarayı yerleşim planı.....	35
Şekil 3.1. Araştırma alanının konumu.....	49
Şekil 3.2. Ulaşım planı	57
Şekil 4.1. Hasbahçe genel görünüm	59
Şekil 4.2. Hasbahçe rölöve projesi	59
Şekil 4.3. Bahçeyi çevreleyen duvardan görünüm	60
Şekil 4.4. Hamid havuzundan bir görünüm.....	60
Şekil 4.5. Doğal görünümdeki yapısal elemanlar	61
Şekil 4.6. Köprü kenarında kullanılan saksı.....	62
Şekil 4.7. Aydınlatma elemanlarının kullanımı	62
Şekil 4.8. 1876-1886 dönemi restitüsyon çalışması.....	64
Şekil 4.9. 1886-1900 dönemi restitüsyon çalışması.....	65
Şekil 4.10. 1900-1914 dönemi restitüsyon çalışması.....	66
Şekil 4.11. 1914 ve sonrası dönemi restitüsyon çalışması	67
Şekil 4.12. Bahçede bitki çeşitliliği.....	68
Şekil 4.13. Gruplandırma planı	71
Şekil 4.14. Rölöve paftası	72
Şekil 4.15. Bitki Tarihsel Süreç paftası.....	73
Şekil 4.16. Detay paftası	74
Şekil 4.17. A alanın konumunu gösteren pafta	74
Şekil 4.18. Alanın genel görünümü.....	75
Şekil 4.19. Selamlık bahçe giriş kapısı	75
Şekil 4.20. Gezinti yolunun görünümü	76
Şekil 4.21. Yıldız motifli beyaz mozaik kaldırım	76
Şekil 4.22. Bitki parteri	77
Şekil 4.23. Baskı beton-grobeton geçişi.....	77
Şekil 4.24. Grobeton yol döşemesi.....	78
Şekil 4.25. Döşeme hasarları.....	78
Şekil 4.26. Havuza inen merdiven	79
Şekil 4.27. Merdiven hasarları	79
Şekil 4.28. B alanının konumunu gösteren pafta	80
Şekil 4.29. Ana gezinti yolu	81
Şekil 4.30. Stabilize yol.....	81
Şekil 4.31. Bitkisel örtü ile kaplanmış tali yol	82
Şekil 4.32. Cihannüma Köşkü görünümü	82
Şekil 4.33. Beton merdiven	83

Şekil 4.34. Çardak yeri ve meydana gelmiş hasarlar	83
Şekil 4.35. Çiçeklik	83
Şekil 4.36. Genel bitkisel düzenleme görünümü.....	84
Şekil 4.37. Himalaya sedirlerinin görünümü	85
Şekil 4.38. Erguvanın baharda görünümü	85
Şekil 4.39. Kütük haldeki Lübnan sediri.....	86
Şekil 4.40. C alanının konumunu gösteren pafta	86
Şekil 4.41. Yıldız Parkı giriş kapısı.....	87
Şekil 4.42. Girişi gezinti yoluna bağlayan merdiven	87
Şekil 4.43. Merdiven sahanlığı ve çiçeklik	88
Şekil 4.44. Çiçek serası	88
Şekil 4.45. Seranın içinde bulunan kaskat.....	89
Şekil 4.46. Kaskat çevresinde bitkilendirme	89
Şekil 4.47. Kaskat görünümü	90
Şekil 4.48. Alanda bulunan gezinti yolu	90
Şekil 4.49. Alanın bitki örtüsü	91
Şekil 4.50. <i>Quercus robur</i> (Saplı meşe).....	91
Şekil 4.51. D alanının konumunu gösteren pafta	92
Şekil 4.52. Gezinti yolunun görünümü	93
Şekil 4.53. Yollarda bulunan yabancı otlar.....	93
Şekil 4.54. Şantiye binası	94
Şekil 4.55. Muhdes platform	94
Şekil 4.56. Kütük halde bitki.....	95
Şekil 4.57. Küçük yapraklı ihlamur	96
Şekil 4.58. E alanının konumunu gösteren pafta.....	96
Şekil 4.59. Hususi Daire setinin görünümü.....	97
Şekil 4.60. Mozaik bordürlü baskı beton yolun görünümü.....	97
Şekil 4.61. Beton çiçeklikler ve ağaç dalı korkulukların görünümü.....	98
Şekil 4.62. Ana kaskatın görünümü	98
Şekil 4.63. Çitlenbik ağacı	99
Şekil 4.64. F alanının konumunu gösteren pafta.....	99
Şekil 4.65. Alana giriş koridoru	100
Şekil 4.66. Geçit üzerinden bahçe görünümü	100
Şekil 4.67. Grottonun genel görünümü	101
Şekil 4.68. Grotto içinden görünüm	101
Şekil 4.69. Grotto üzerindeki geçit.....	102
Şekil 4.70. Nal desenli baskı beton yol	102
Şekil 4.71. Yolda meydana gelen hasarlar ve korkuluklar.....	103
Şekil 4.72. Kayık duraklarına inen merdiven.....	103
Şekil 4.73. Kayalarla sınırlandırılmış merdiven.....	103
Şekil 4.74. Mermer fiskeye	103
Şekil 4.75. Fiskeye etrafında bitkisel düzenleme ve <i>Tilia parviflora</i>	104
Şekil 4.76. Kütük haldeki <i>Paulownia tomentosa</i> (Pavlonya).....	104
Şekil 4.77. G alanının konumunu gösteren pafta	105
Şekil 4.78. III. Selim Çeşmesi görünümü	105
Şekil 4.79. Namazgah Taşı görünümü	106

Şekil 4.80. Çardağın görünümü.....	106
Şekil 4.81. Selim Köşkü'nün kalıntıları	107
Şekil 4.82. Alana geçiş yolları	107
Şekil 4.83. Grotto ile bağlantı yolu	108
Şekil 4.84. Platform çevresinde bitki örtüsü	109
Şekil 4.85. H alanının konumunu gösteren pafta	109
Şekil 4.86. Seyir Köşkü ve çevresindeki korkuluklar	110
Şekil 4.87. Kaskatın genel görünümü	111
Şekil 4.88. Kayık durağına inen merdiven	111
Şekil 4.89. Çardak çevresindeki bitkisel görünüm.....	112
Şekil 4.90. Mevcut bitki düzeni	112
Şekil 4.91. Sarılıcı bitkilerin kullanıldığı çiçeklik	113
Şekil 4.92. I alanının konumunu gösteren pafta.....	113
Şekil 4.93. Ada Köşkü' nün görünümü.....	114
Şekil 4.94. Mudhes amfitiyatronun görünümü.....	114
Şekil 4.95. Alanın tasarım anlayışıyla ilgisi olmayan mudhes amfitiyatro.....	115
Şekil 4.96. Mevcut gezinti yollarının döşemesi	115
Şekil 4.97. <i>Platanus occidentalis</i> (Batı çınarı).....	116
Şekil 4.98. Genel bitki dağılımı	116
Şekil 4.99. Hamid Havuzu genel konumu ve köprüler	117
Şekil 4.100. Çelik konstrüksiyonlu köprü	118
Şekil 4.101. Çelik konstrüksiyonlu köprü korkulukları	118
Şekil 4.102. Cihannüma ile adayı bağlayan köprü.....	119
Şekil 4.103. Köprünün genel görünümü	119
Şekil 4.104. Köprüde meydana gelmiş hasarlar	120
Şekil 4.105. Havuz taban çatlakları.....	120
Şekil 4.106. Kayık durak noktaları ve korkuluklar	121
Şekil 4.107. Havuz paftası.....	122

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. İstanbul'da bulunan saray kasır ve köşkler	16
Çizelge 4.1. Mevcut bitki listesi.....	68

1.GİRİŞ

Tarihi bahçelerin devamlılığının sağlanması, oldukça önemlidir. Tarihi bahçelere gereken önemi vermek, bulunduğu yapının mimarisiyle bir bütünlük oluşturulacak şekilde korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak için uygun restorasyon ilkelerini belirlemek gerekmektedir.

Yıldız Sarayı Hasbahçesi Örneğinde Tarihi Bahçelerin Restorasyon İlkelerinin Belirlenmesi konulu çalışmanın amacı, geçmişten günümüze miras kalan kültür anıtlarımızı, hem bitkisel hem donatı elemanları ile bütün içinde ele alarak değerini ve önemini vurgulayarak korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Tarihi bahçelerin muhafaza edilmesi onların tanımlanmasına ve listelenmesine bağlıdır. Bu durum sürdürme, koruma ve onarım gibi eylem türleri gerektir. Tarihi bir bahçenin veya herhangi bir kısmının her türlü sürdürme, koruma, onarım veya yeniden inşa çalışmasında, bileşen özelliklerinin hepsiyle eş zamanlı olarak ilgilenilmelidir.

Bulundurduğu bitkisel yapıyla zaman içinde gelişim ve değişim gösteren bahçelerin tarihinin araştırılması, özellikle bahçeleri biçimlendiren mimari yapılar ile düzenlemelerin dönemlerindeki görüntülerini veren görsel kaynaklar ve yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Başlıca malzeme bitkisel olduğundan, bahçenin değişmeyen bir koşulda korunması gerektiğinde acil değişimlerin gerçekleştirilmesini ve belirli aralıklarla yenilemeye dair uzun vadeli bir programı gerektirmektedir.

Yıldız Sarayı Hasbahçesi, döneminde sarayın en çok kullanılan bölümüdür. Günümüzde çok önemli bir tarihi miras olmasına rağmen kaderine terk edilmiştir. Hasbahçe'ye hak ettiği değerinin verilmesi, kapılarının ziyaretçilere açılabilmesi, onarıp korunarak güzelliklerinin ortaya çıkarılabilmesi için bu bölüm örnek alan olarak incelenmiştir.

Beş ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın amaç, kapsam ve önemi açıklanmıştır.

İkinci bölüm Kuramsal Temeller ve Kaynak Özetleri başlığı altında ele alınarak konu ile ilgili kavramlar genelden özele indirgenerek açıklanmıştır. Bahçe olgusundan yola çıkılarak Tarihi Bahçe'nin tanımı tarihi gelişimi, düzenleme ilkeleri belirtilmiştir. Saray, köşk, kasır kavramları açıklanmış, saray bahçelerinin Türk bahçelerindeki yeri belirtilmiştir. Tarihi bahçelerimizin etkilendiği sanat akımları örneklerle anlatılmıştır. Tarihi saray bahçelerimizle ilgili bilgiler

verilmiştir. Doğru koruma, onarım, yeniden inşa çalışmalarına ulaşabilmek için bilinmesi gereken restitüsyon, rölöve ve restorasyon kavramları açıklanmıştır. Koruma ve restorasyon süreci belirtilmiştir. Bunların yanı sıra konu ile ilişkisi olan çalışmalar incelenmiş, çalışmalar sonucunda varılan sonuçlar ortaya koyulmuştur.

Üçüncü bölümde, Yıldız Sarayı konumu, tanıtımı, tarihi, kullanımı, bölümleri, tasarım özellikleri ortaya koyulmuştur. Elde edilen tarihi yazılı belgeler, kadastral ve halihazır paftalar, dokümanlar, planlar, geçmiş döneme ait gravürler, resimler ve iklim, ulaşım, bitki örtüsü, toprak yapısı bilgileri ile oluşan veriler doğrultusunda çalışmada örnek alan olan Has Bahçe bölümü anlatılmıştır.

Araştırma bulguları bölümünde, saray bahçesinin mevcut durumu irdelenmiştir. Saray bahçesinin tarihi bilgilerine dayanılarak restitüsyon projesi oluşturulmuştur.

Bitki tespiti yapılmıştır. Bitkisel rölöve (bitki tespit paftası) projesi hazırlanmıştır. Bitkilerin mevcut durumları fotoğraflarla gösterilerek yorumlanmıştır. Mevcut yapısal materyaller tespit edilerek detay projeleri ile verilmiştir. Mevcut durumları detaylı fotoğraflarla yorumlanmıştır. Bahçenin rölöve paftası ve yapısal ve bitkisel materyaller bir arada kullanılarak vaziyet planı oluşturulmuştur.

Tartışma ve sonuç bölümünde konu ile ilgili yapılan çalışmalar göz önüne alınarak ulaşılan veriler analiz edilmiş, mevcut durumu iyileştirmek için gerekli önerilerde bulunulmuş; restitüsyon ve rölöve projeleri karşılaştırılarak saray bahçesine dair restorasyon ilkeleri saptanmıştır.

Ülkemizin tarihi ve kültürel mirası olan bahçelerimizin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için belirlenen koruma ve restorasyona ilişkin ilkelerinin önemi vurgulanmıştır.

2. KURAMSAL TEMELLER ve KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. Bahçe ve Tarihi Bahçe Kavramı

Kökünü Farsça'ya dayanan “küçük bağ” anlamındaki Bahçe; mimari yapıları belli bir sınır ve düzen içinde çevreleyerek estetik ve fonksiyonel bir dış mekan halinde onları kucaklayıp tamamlayan, zaman içinde çeşitli değişikliklere uğrayarak her çağda yapısal ve bitkisel bir kompozisyon olarak ortaya çıkan bir sanat türüdür (Gürenli 1987).

Evyapan' a göre bahçe; meyve, sebze, çiçek, süs bitkileri ve şifalı otların yetiştirilmesinin yanı sıra doğanın yeşilliğinin, güzelliğinin, dinleniciliğinin insan inisiyatifinde olduğu toprak parçasıdır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, insanın doğa üzerindeki etkisi ve bahçeyi düzenleme amacı bahçe düzenleme sanatındaki en önemli iki unsur olmuştur. Dönemlere ve milletlere göre değişen doğaya müdahale anlayışları yanında, düzenleme amacının kaynağında, ilk devirlerden itibaren, temel olarak dini inanışlar yatmaktadır (Evyapan 1991).

Bahçe düzenleme anlayışı tarih boyunca, tek tanrılı dinler döneminden daha önce, kökeni Babil Krallığı'na kadar uzanan, dört farklı nehrin suladığı bu Cennet Bahçesi olgusu ile ortaya çıkmış, bugüne gelinceye kadar farklı coğrafyalara ve kültürlerle ait dini, felsefi, bilimsel ve politik çeşitlilikleri barındırmış, doğayı sanat ve ideolojiyle buluşturmuştur. Doğa bazen olduğu gibi kullanılmış, bazen de insan eliyle estetik bir şekilde düzenlenmiştir.

“Bahçe Sanatı” her türden bahçe düzenlemek sanatıdır ve diğer birçok güzel sanatlardan farklı olarak, ilk insanların toprak üzerine yerleşmeleri ve onu, ekonomik faaliyetleri dışında da bir yaşama ortamı olarak düzenleme ihtiyacı duymaları ile başlamıştır. (Arseven 1958, Akdoğan 1974).

Çağlar boyunca bahçeler, insanların günlük yaşamlarının sıradanlıklarından kaynaklanan sıkıntılarında kurutulup, doğaya ait varlıklarla bir arada olabilecekleri bir tür sığınak olmuştur. Diğer taraftan kutsal kitaplarda ve dinsel öğretilerde genellikle insanların ödüllendirileceği, ikinci yaşamlarının geçeceği mekân “cennet”, son derece çekici bir bahçe olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, insanların dünyadaki yaşamlarında da birer küçük “Cennet Mekânı”na sahip olma idealleri, bizi bu sanat dalı ile tanıştırmıştır (Akdoğan 1995).

Avlu ve bahçeler; büyük veya küçük, çevreye açık veya kapalı, hepsi tarihin belli bir döneminde yaşamış toplumun, kültür ve refah düzeyini yansıtan, ülkenin iklim ve toprak özelliklerini en belirgin şekilde sunan mekânlardır. Bu bakımdan toplumların yapılarındaki değişkenlik ve çeşitlilikler, bahçe sanatına ruhsal ve biçimsel yönden pek çok farklılıklar kazandırmıştır. İnsanın istek ve amaçlarına uygun olarak estetik bir şekilde düzenlenen bahçelerin, mimari yapılar gibi, muhtelif devirlere ait şekilleri ve üslupları vardır (Arseven 1958). Temel olan bu anlayışlar sayesinde bahçeler, dekoratif amaçlı bitkilerinde bulunduğu zevk bahçeleri ile ilaçların yapımında kullanılan bitkilerin elde edildiği üretim bahçeleri ve sebze ve diğer türlerle zenginlik kazanmıştır.

Rönesans'a kadarki bahçelerin dikdörtgen alanlarda oluşması, Romantik dönemde dairesel ve kavisli çizgilerin hakim olması, modern bahçelerin simetriden kurtulup informal bir düzene girmesi gibi tarihsel gelişmelerin günümüzdeki örneklerine, geçmişten günümüze ulaşmayı başaran, mimari ve bitkisel düzenlemeleriyle ulusların ilgisini çeken, kültürel mirası onun bir parçası olarak yaşatmaya çalışan, anıtsal değeri olan dış mekandaki yapısal ve bitkisel kompozisyon örneklerine "Tarihi Bahçe" denilmektedir. (Güloğlu 2004)

Belçikalı uzman Prof. Dr. Rene Pechere' e göre, "sosyolojik çevre gelişiminin estetik biçimlendirilmesi" olarak da tanımlanılabilen bahçe, zaman içinde aynen yapılar gibi anıtsal bir değer kazanmakta, bir ülkenin tarihi kültür peyzajı ve mirasının bir parçası olmaktadır (Öztan ve Yazgan 1985). Tarihi bahçeler ülkelerin tarihi kültürlerini günümüze taşıyarak bize sunan, tanıtan önemli anıtlardır.

2.2. Türklerde Bahçe Kavramı ve Türk Bahçe Sanatının Tarihi Gelişimi

Bahçe suyun değerli, verimli, toprağın kıt olduğu tüm kurak yöre halkları gibi Türklerde de önemsenmiştir (Altunkasa 1998).

Türklerin bahçeye olan ilgileri göçebelik dönemlerine kadar uzansa da, gerçek anlamda bahçeler üzerine olan eğilimleri, yerleşik düzene geçildikten sonra ortaya çıkmıştır (Tarhan 1998). İklim koşullarının zor olduğu ve kuraklığın yaşandığı Orta Asya'da göç, Türkler için zorunlu bir yaşam biçimi olmuş, bu da toprağa bağlılığı engellemiştir (Evyapan 1972).

Göçebe yaşantısı nedeni ile farklı kültürler ile sürekli iç içe kalan Türkler, bahçe düzenlemelerinde Çin, Hint ve İran bahçe sanatlarından etkilenmişlerdir. Her evin küçük veya büyük bir bahçesinin bulunduğu, o dönemde yaşamış olan gezginlerin tariflerinden anlaşılmaktadır (Erdoğan 1958). Eldem (1976)'e göre Türkler Orta Asya da natüralist bahçenin en eski ve en büyük ustaları olan Çinlilerden çok şey öğrenmiş, ancak öğrendiklerini hazmederek işledikleri alanlara kendi güzellik anlayışlarını aşılamaı bilmişlerdir.

Uygur kentlerinde yapılan araştırmalar surlarla çevrili bir alan içerisinde yaşadıklarını göstermiştir. Kentler genellikle akarsuların, göllerin çevresindeki bahçeler arasında kuruluyor ve 'balık' sözcüğü ile tanımlanıyordu. 9.-10. yüzyıllarda tarihlenen, 65x54 cm ölçülerindeki bir freskte hayali bir dağ manzarasında bir göl ve göle uzanan vadilere de birer ağaç vardır. Bunlardan çoğu Doğu Türkistan için karakteristik salkım söğütler ve çam cinsi görülmektedir. Aynı kaynak Siddharta'nın bir incir ağacı (bodhi) altında (Şekil 2.1) günlerini düşünceye dalarak geçirdiğini ve çağımız aydınlanma felsefesi Budizm'in (Boudhism) temellerini orada attığını belirtir. Bütün bu bilgiler, Türklerin İslam öncesi dönemlerden başlayan, doğa ile etkileşiminin derinliğini gözler önüne sermesi açısından oldukça çarpıcıdır (Wallace, 2007).



Şekil 2.1. İncir ağacı ve Siddharta (Wallace, 2007)

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçleri ile başlayan yerleşik düzenleri ve yaşam biçimleri ev, konak, köşk, saray, cami, çeşme ve sokak vb. gibi yapısal düzenlemelerin oluşmasının yanı sıra, ağaç dikmek gibi bitkisel eylemlere de neden olmuştur. Bu durum, önceleri yalnızca sebze ve meyve ürünü elde etmek; gölgeli serin yerler sağlamak gibi işlevsel amaçlara yönelik

olmuştur. Ancak, bu amaç daha sonraları bol yeşillikli, serin, çiçekli güzel bir çevre yaratma tutkusu ve çabalarına dönüşmüştür (Özta ve Yazgan 1985).

Doğu bahçesinin temel özelliklerinden biri olan, kökeni Mezopotamya toplumlarına ve Perslere kadar giden, kurak arazileri canlandırmak için birbirini düz hatlarla kesecek şekilde yapılan kanal şebekeleri geometrik bahçe mimarisin temel çizgilerini belirlemektedir. Türk bahçelerini de oldukça etkileyen, “Çahar-Bağ” adı verilen bu sistemde, iki su kanalının kesiştiği nokta, bahçenin merkezi ve en güzel bölümüdür. Burada baş havuz veya köşk bulunur. Genellikle meyilli arazilere yahut dağ eteklerine kurulan bahçelerde, eğim, bahçe mimarlarını ister istemez zemini yatay tabakalara bölmeye zorlamış, böylece setli bahçeler doğmuştur. Setli bahçe, aslında Babil’in ünlü asma bahçelerine kadar uzanan köklü bir geleneğe bağlanmaktadır (Eldem 1976).

Önceleri meyve sebze bahçesi olarak işlevsel amaçlara yönelen Türk Bahçesi, sonraları imparatorluklar kurulduka, ekonomik ve askeri güç arttıka, “Cennet Bahçesi” anlayışı ile şekillenen, işlevselliğin de göz önünde tutulduğu sefa bahçeleri olarak gelişmiştir (Evyapan 1972). O dönemin güzel çevre yaratma simgesi, önceden aynı veya yakın çevrelerde kurulmuş olan bahçelerden etkilenecek oluşturduğu, “Cennet Bahçesi” ölçeğinden oldukça küçük, gösterişten uzak, sade, kuşatılmış alan düzenlemeleri olmuştur (Özta ve Yazgan 1985). Türkler zaman içinde yerleşik düzene sahip milletlerle ilişkileri bahçe kavramını tanımlarına imkân vermişse de toprağı düzenlemeye başlamaları ancak Selçuklu ve özellikle Osmanlı devirlerinde olmuştur (Erdoğan 1958). Büyük ölçekli ve bazı mimari öğeler ile ayrıntıların yer aldığı bahçeler Selçuklu Sultanlarının 13. yüzyılda belirli yerlere bağlanıp yaptırdıkları saraylarda görülmektedir. Günümüzde bu dönemlere ait saray kalıntıları azdır, bahçeleri hakkında ise devirlerinde yazılmış birkaç tanımlamadan başka bilgi yoktur (Özta ve Yazgan 1985).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bahçe sanatının gelişimi ile Türk Bahçesi örnekleri artmıştır. Osmanlı hanedanının güçlü biçimde kökleşerek İstanbul’a yerleşmesinden sonra, köşk, konak, yalı ve özellikle saray bahçelerinin sanat anlayışı içinde ele alınarak “Türk Bahçesi” olgusu ortaya çıkmıştır. “Türk Bahçesi”nin oluşumu Anadolu coğrafyasından çok uzaklarda, Orta Asya Türklerinin Çin uygarlığı ile olan ilişkileri sırasında karşılaştıkları bahçe örneklerinden etkilenmeleriyle başlamıştır. Karşılaştıkları bu bahçe anlayışını, kültürlerinde, dinlerinde her zaman var olan doğa sevgisi ve saygısı ile pekiştirip kendine özgü bir sanat yaratmışlar ve yaşadıkları her ülkede bu sanatın önemli örneklerini meydana getirmişlerdir. Timur’un

Türkistan’da yaptırdığı bahçeler daha sonraki dönemlerde İran, Hindistan gibi ülkelerde meydana getirilen “Türk İslam Bahçeleri”nin ilk örnekleri olmuşlardır (Buğdaycıoğlu 2004).

Osmanlı bahçelerini dört ana dönemde incelemek mümkündür (Öztan 1968):

- **Kuruluştan İstanbul’un Fethine Kadar Olan Dönem (1299-1453) :** Selçuklu sanatının etkisinin hissedildiği bir dönemdir. Selçuklu yöneticilerinin kışları geçirdiği Alanya çevresinde küçük kasırlar yapılmıştı (Wallace 2007). Bahçeler arasında dağınık ve seyrek bir yerleşme vardı. Genellikle avlu bahçeleri olarak gelişen bahçelerde simetrik düzen tercih edilmemiştir. Yapıların arasında, avlu içlerinde, köşe mekanlarda büyük boylu ve tepe çaplı ağaçlara yer verilmiştir. Çimen satırlar ve tek renkli bitkisel kompozisyonlar kullanılmıştır. Su yapıları, serinlik yaratmak amacı ile özellikle önem verilen elemanlardır. Genel olarak işlevsel ve sade bir düzenleme anlayışı egemendir (Öztan 1968).

- **İstanbul’un Fethinden Lale Devrine Kadar Olan Dönem (1453-1703) :** Toprağı hem fonksiyonel hem sanatsal olarak işleme dönemleri Osmanlı’ya dayanan Türklerin bu konuya verdiği önem zamanlama olarak İstanbul’un fethi ile değer kazanmıştır. Osmanlı Türkleri, Anadolu Selçuklu sanatını incelemiş, Yunan ve Roma sanatının izlerini görmüş, Bizans sanatını çok yakından gözlemlemiş, güneyde İslam sanatını ve uygarlığını tanımış, Mısır uygarlığından izlenimler edinmiş, doğuda İran sanatı ve Selçuk İmparatorluğu’nun eserlerini gözden geçirme fırsatı bulmuş, Avrupa’da Batı sanatını gözlemlemiştir (İskender 1995). Türk bahçe sanatı bu izlenimler sonrasında dış kökenli kültürleri kendi kaynak ve özünüyle bütünleyerek, kendi stilini yaratmış ve yeni sentezlerin doğmasına izin vermiştir. Kanuni Sultan Süleyman dönemi yalnız bahçelerde değil, tüm sanat alanlarında çiçeklerin açmaya başladığı dönem olmuştur. Çiçek sevgisiyle kültürü her gün artarak yüzyıllar boyunca gelişmiş ve Osmanlı’nın o eşsiz çiçek bahçeleri ortaya çıkmıştır (Atasoy 2002).

Topkapı Sarayı ve Üsküdar Sarayı gibi önemli örnekler bu dönemde yapılmıştır (Öztan 1968). 1458’de başlayan Topkapı Sarayı inşası 1861’e kadar devam etmiştir. Bu süreçte sürekli değişen ve büyüyen yapılar topluluğu yanında bahçeler de gelişim göstermiştir. Bir kısmı has bahçe olan Topkapı Sarayı Bahçesi arazinin topografyasına bağlı olarak setler yapılmıştır. Bir kısmı çiçek, bir kısmı da sebze, meyve bahçelerinden oluşmaktadır (Atasoy 2002). Bu dönemde Osmanlı

bahçe sanatı geleneksel kalıplara bağlı kalarak önemli gelişmeler geçirmiş ve karakteristik özellikleri oturmuştur (Öztan 1968).

- **Lale Devri (1703 – 1730) :** Batı etkisinin görülmeye başlandığı bir dönemdir. 18. yüzyılda kentsel yaşamın ve özel yaşamın bilinmeyen boyutlarını keşfeden Osmanlı burjuvazisi okuma, eğlenme, yemek yeme, gezme, ortam değiştirme, barınma ve estetik gibi pek çok konuda yeni lüksler edinmiştir. Fransa'daki yazlık saray bahçelerinden etkilenecek Kağıthane' deki Sadabad kompleksinin inşa edilmesi bu dönemin en önemli olayıdır. Bu yerleşmede doğal çevrenin kullanıldığı büyük bahçelere yapay akarsular ve göletler eklenmiş, Karadeniz kıyılarından getirilen yetişkin ağaçlar dikilmiştir (Tanyeli 1996). Doğayla sıkı bir ilişkisi olan serbest ve informal bir düzen anlayışı egemen olmuştur (Buğdaycıoğlu 2004). Aksiyel davranış, 1 km.'lik "Cetvel-i Sim" olarak adlandırılan havuz ögesi dışında bulunmamaktadır (Eldem 1973). Edirne çevresi de İstanbul'u örnek almıştır (Tanyeli 1996).

Osmanlı dünyasında insan-doğa ilişkisi estetik bir boyut kazanmıştır. Lale gibi pek çok çiçeklerle bezeli bahçeler içinde yapılan manzaraya açık konutlar doğal çevre ile bütünleşmiştir. İstanbul'un kent yaşamındaki bu büyük değişimler kadınları da önemli ölçüde etkilemiştir. Saraylı kadınlar Haliç ve Boğaziçi'nde sahil sarayları yaptırmıştır (Tanyeli 1996).

- **Lale Devri'nden Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Dönem (1730-1923):** Geleneksel Türk Bahçesi çoğunlukla informal ve sade kullanımlarıyla, mesire, saray bahçesi, köşk bahçeleri, içe dönük bir avlu sistemi gibi çeşitli başlıklar altında özgün mimari ve bitkisel düzenlemesi anlayışı ile 18. yy. ' in sonlarına kadar bozulmadan gelebilmiştir (Eldem 1973). 19. yy.'dan itibaren Avrupa etkisiyle gelen barok ve ampir üslupların başlattığı değişim süreci geleneksel çizgiyi tehdit eder hale gelmiştir. Bu etkiye rağmen formal bahçe stili Türk bahçesinde yumuşatılmış bir halde yorumlanmıştır. 19. yy. sonu itibarı ile "İngiliz Bahçe Stili" hakim olmaya başlamış, setli bahçeler bu stilde düzenlemelere dönüştürülmüştür (Eldem 1973). Natüralist akımın etkisiyle doğal tasarımlara geri bir dönüş yaşanmış, formal düzenin parter ve su öğeleri yerlerini doğal biçimdeki düzenlemelere bırakmıştır. İnsanın bir parçası olduğu doğayı seyirlik bir tablo, gösteri sahnesi veya prestij sembolü olarak algılanmanın yerine, içine girip değişik ölçeklerde farklı manzaralar görerek yaşamayı ve doğayı hissetmeyi amaçlanmıştır (Artan 1996).

Türk bahçeleri; doğaya geçişi sağlayan dış bahçeleri ile Bizans, Çin ve İngiliz bahçelerine, geometriye geçişi sağlayan iç bahçeleri ile de Doğu ve İslam bahçelerine, Lale devrinden sonra

ise iç ve dış bahçelerin birbirine karıştığı Rönesans ve Barok bahçelerine yakınlık göstererek planlanmış olsa da, kendine has düzenleme ilkelerine her zaman sahip olmuştur.

19. yy.'da oluşturulan bahçeler birçok stilin bir arada kullanılmasından dolayı eklektik bahçeler olarak adlandırılabilir. Eklektisizm (Seçmecilik) felsefede birbirinden farklı düşünce parçalarını yeni bir düşünce de bütüne kavuşturma yöntemidir. Dünyada her şeyin sıfırdan başlamadığı, her yapının bir öncekinden etkileneceği öne sürülmektedir. Bu doğal süreçten çıkıp bilinçli bir aktarma haline dönüşen anlayış seçmeci bir karakter kazanmaktadır. Bir toplumun kendi özgün yapıtlarını yaratamayacak duruma gelerek, çağdaş yabancı örneklerden veya geçmişteki iç ya da dış simgelerden alıntı yapması seçmeciliğin özünü oluşturmaktadır. 19.yy. burjuvazisi sanat ve mimariyi destekleyen, yaratan kesim olarak seçmeciliğe yatkın hale gelmiş ve bu da 19. yüzyılı şekillendirmiştir (Buğdaycıoğlu 2004).

Türk bahçelerinde gerek Rönesans ve Barok formalizmi, gerek Uzakdoğu kaynaklı İngiliz natüralizmi, geniş ölçüde uygulama alanı bulamamıştır. Buna Türk toplumunun yaşam biçimi, bahçe kültürü, arazi yapısı ve iklim özelliklerinin etkisi olmuştur. Aksiyal olmayan genel planlar, birbirine birkaç basamak ile bağlanan setler, selsebil, çeşme ve havuz detaylarındaki sadelik ve Boğaz peyzajının yeşil örtüsüne hakim olan ağaçların Servi, Çam ve Sedir, Erguvan türleriyle kombinasyonları, Türk bahçe zevkinin her zaman yansıtıcısı olmuşlardır (Akdoğan 1995).

Eski Türk Bahçelerinden günümüz bahçelerine geçiş süreci değerlendirildiğinde, klasik Türk Bahçelerinde kullanılan bitki materyalleri, su öğeleri, bitki kompozisyonları ve kafesler dışında setlerin, oturma mekanlarının merdiven ve basamakların, duvarların, parmaklık ve korkulukların, kapıların, aydınlatma elemanlarının, asmalıkların ve çardakların kullanım amaçlarının değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte gelişen ve değişen teknik imkanlar sonucunda, bahçe tasarımında kullanılan tüm öğelerde, malzeme ve kullanım tekniği olarak büyük değişimlerin olduğu ve çeşitlerinin çoğaldığı gözlenebilmektedir. Bu değişim ve gelişimlerin dışında bitki kompozisyonundaki ithal bitkilerin ve yeni tasarım anlayışlarının girişi ile aynı zamanda su ögesinin yüzme amaçlı olarak kullanılmaya başlanması, bahçedeki fonksiyonel anlamda en belirgin değişimler olarak görülmektedir (Kayakent 1999).

Bahçeler, dinamik bir yapıya sahip oldukları için özellikleri daima değişmektedir. Bu kapsamda Türk Bahçeleri de zamanla bazı öğelerin ortadan kaldırılması veya eklenmesiyle değişmiş, orijinal özelliklerini yitirmişlerdir. Anadolu'nun kendine özgü iklimi, coğrafi özellikleri, toprak

verimliliği ve farklı birçok bitkinin yetişmesine olanak tanınması, Türk bahçesi stiline oluşumuna önemli katkılar sağlasa da, zamanla tam oturmuş bir bahçe stili oluşmamasından dolayı, tasarlanan bahçeler tarih içinde sürekli değişime uğramış, batının etkisiyle zamanla Türk özelliklerini yansıtan bahçeler ortadan kalkmıştır (Tarhan 1998).

2.3. Türk Bahçeleri Düzenleme İlkeleri

Çinliler ile yapılan temaslar sonrasında kendi kültürleriyle birleştirip, İslam dininden etkilenerek oluşturan Türk bahçe özellikleri XVIII. yüzyıldan sonra Batı etkisi altına girmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde her alanda olduğu gibi batılılaşma etkisi bahçelere de yansımıştır. Küçük bahçelerden çok saraylar gibi büyük ölçeklerde kendini gösteren bu stil, özellikle yabancı gezginler ve elçiler ile İstanbul'daki uygulamalara da yansımıştır (Evyapan 1990). Değişik iklim ve topraklara uyumda inanılmaz başarı gösteren Türkler' in yarattıkları tarihi bahçeler, tanıştıkları kültürlerde olduğu gibi, çoğu zaman yalnızca çiçekli bahçeler, zevk ve sefa bahçeleri olmamış, aynı zamanda gereksinimlerin karşılandığı bahçelerle birlikte gelişmiştir (Atasoy 2002).

Türk bahçelerini iki grupta ele almak gerekmektedir. Birinci grubu mesire yerleri ve çayırıklar, ikinci grubu da kapalı küçük alanlarda kurulmuş ev, konak ve saray bahçeleri teşkil etmektedir. İkinci grubun mimariye geçişi sağlayarak ev, konak ve saray bahçeleri ise, mimariye geçişin bir sonucu olmak üzere geometrik olarak tasarlanmaktadır (Eldem 1976).

Bahçeler genellikle, dört köşeli büyük mermer havuz, gölge ve meyve veren ağaçlar, sarmaşıklı ve salkımlı çardaklar, set ve merdivenler, fiskiye ve sel sebiller, çeşmeler, ağızdan su akan aslanla, gülizarlar, lalezarlar ve çemenzarlar meydana gelmektedir (Evyapan 1991).

Türk bahçelerinde, tabiata uygunluk oluşan güzelliğin kaynağını teşkil etmektedir (Cansever 1995). Bahçelerde aks düzenleri ya karmaşık haldedir ya da yok olmuştur. Batı bahçesindeki aksların tek bakışta algılanmasına karşın Türk bahçeleri aksiyalite yoktur ve böylelikle formal hatlar kullanılmamıştır. Ancak düzenlemelerde kullanılan bazı düz hatlar ve mekânlara ulaşan dik açılar, insan müdahalesi ve tabi dokunun bütünleşmesinin yansıtıcısı olmuştur. Böylece hem formal hem informal düzenlemelerin birlikte kullanımı bahçelerdeki yerini almıştır.

Tabiata uygun düzenlemenin ilk öncelik olduğu Türk bahçelerinin, doğa parçasına natüralist bir anlam vermeye çalışan İngiliz bahçelerine benzerliği göz ardı edilemez bir uygulamadır. Bir gezintiden çok oturma ve dinlenme amacıyla kullanılan bahçelerde oturma mekanları, farklı bir etkinlik, sürprizle ve zengin bakış açısıyla farklı farklı yerlerde ve ayrı özelliklerle oluşturulmuştur. Ancak Türk Bahçelerinde İngiliz bahçe düzenlemesindeki gibi geniş düzlükler ve açıklıklar yer almamaktadır (Evyapan 1974).

Bahçelere bina-bahçe ilişkisi batı örneklerinden farklı olarak yansımış, göçebe hayatının bir kalıntısı olarak dışarıda yaşamaya büyük önem verilmiş, en küçük konuttan saraylara kadar yapılan yer seçimlerinde, genel konum, eğim ve manzara önem kazanmıştır (Evyapan 1991). Osmanlılar, önceden saptanmış katı kurallara uygun bahçeler yaratmak yerine, arazinin topografyasına, iklimine, kısacası koşullarına uygun bahçeler oluşturmak yolunu seçmişlerdir; su kanalları açmak yerine, bahçelerini akarsuların bulunduğu yerlere yapmışlardır. Çiçekleri ve ağaçları katı bir düzen içine sokmamışlar, çeşitli ekler ve müdahaleler yaparak, bahçeye kendiliğinden gelişmiş görüntüsü kazandırmayı tercih etmişlerdir (Atasoy 2002).

Türk bahçelerinin vazgeçilmez donatısı havuz unsurudur. Suyun sesini ve serinletici etkisini ön plana çıkarmak için, genellikle yarı örtülü mekânların yakınında kullanılan fiskiyeli ve selsebilli havuzlar ve etrafında saksılar içerisinde yer alan bitkisel düzenlemeler hemen her bahçede yer alan bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahçede ağaç grupları, bahçe yolları, tarhlar ve havuzlar tek bakışta, algılamayı ya da hareketi yönlendirecek eksenler üzerinde planlanmamıştır, çok sayıda ufak görüş açılarının sağlanmasına imkân verilmiştir (Evyapan 1991).

Türk bahçe düzenlerinde kullanılan bir diğer özellik iç ve dış mekân kaynaşmasıdır. Binanın bir kısmının direklikler üzerinde bahçeye taşıdığı taşlık denilen yarı açık mekân ile bahçe ve bina arasındaki ideal bağlantı sağlanmıştır. Bu serin ve loş mekân hem evin hem bahçenin en çekici yeri konumunu almıştır (Eldem 1976).

Türk bahçelerinde zemin anlayışı yorulmadan rahatça dolaşmayı sağlayacak şekilde düzenlenmiş ve algı zenginliğine katkısı olması açısından bazı doğal eğimler yaratılmış, birkaç basamaklı setlemeler yapılandırılmıştır. Bahçelerde yol, rampa, merdiven, set, duvar gibi elemanlar doğaya en az müdahale olacak şekilde kullanılmış, eğimli araziler fundalık, bağlık, meyvelik olarak değerlendirilmiştir (Çaçur 1999). Bahçede zemin döşemesi ya doğal kaplamasıyla bırakılmış ya da düzgün toprak olarak düzenlenmiştir. Yapının içine giren bölüm ile dışta kalan bölüm aynı

döşeme ile kaplanarak, çoğu zaman konut ile bahçe arasındaki ilişki güçlendirilmiştir (Çağdaş 1998).

Bahçelerde çiçek tarhları Fransız bahçelerinde olduğu gibi mozaik teşkil edecek şekilde, karışık olarak düzenlenmemiş, her yastıkta aynı cinsten ve aynı renkten küme küme çiçekler halinde tasarlanmıştır. Türk bahçeleri genel olarak karışık düzenlemeleri sevmemiş, güzelliği sadelikle tamamlamıştır (Ayvazoğlu 1995). Bahçeler estetikliğin yanı sıra, yarar sağlayan fonksiyonel düzenlemelere sahiptir. Bitkisel düzenlemelerde karşımıza çıkan meyve ağacı kullanımı bu özelliğe vurgu yapmaktadır. Yine fayda gözetilen bir diğer uygulama ise ağaçlar gökyüzünü kapatacak şekilde sık dikilmemiştir ve böylelikle ağaçlar güneş ışınlarının bahçeye düşmesine engel olmamıştır. Ancak bu durum önemli bir etken olsa da vazgeçilmez bir kullanım olan meşe ve çınar gibi gölgelik amaçlı kullanılan ağaçlar da bahçedeki yerlerini almıştır (Ayvazoğlu 1995). Türk bahçelerinde fonksiyonelliği anlatan bir diğer özellik ise bitkisel ürünlerin yetiştirilmesidir. Türk bahçelerinde dinlenme ve oturma gibi faaliyetlerin yanında sebze yetiştirebilmek ve meyve koparıp yiyebilmek bir zevk haline gelmiştir. Estetik ve fonksiyonelliğin sentezinin en güzel örnekleri saray bahçeleri dâhil olmak üzere tüm bahçelerde görülmüştür.

Zamanla vazo-saksılar, hayvan heykelleri, dökme demir bahçe kapılar, teras korkulukları, oturma yerleri gibi donatı elemanlarının kullanımı da artmaya başlamıştır. Hareketlendirilmiş su öğeleri yerine kullanılan geniş, durgun yüzeyli, iki boyutlu havuzlar suyun kullanım biçimine farklılık getirmiştir. Bu özellikler Türk bahçelerinde yumuşatılmış bir formalizm etkisi yaratmıştır. Süsten ziyade faydaya önem veren Türk bahçe anlayışında, çok farklı yaşanabilirlik olanakları ve algılama zenginlikleri yaratılmasına karşın kullanılan malzemede yalınlık gözetilmiştir (Erdoğan 1958).

Türk bahçe sanatının en önemli örnekleri saray bahçeleri ile ortaya koyulmuştur.

2.4. Saray Kavramı, Osmanlı Saray Bahçeleri

Terminolojide ilk olarak saray kavramı, “Han, Beylerbeyi ve Beyler’ in yaşadığı, pek çok çadır ve otağdan oluşan Hükümdar Makamı” anlamına geldiği görülmektedir (Kutadgu Bilig 1979). Arapça kökenli olan kasır kelimesinin karşılığı Osmanlıca sözlüklerde “binayı azim; hükümdarların kullanımına ayrılmış saray, saraya bağlı veya müstakil yapı” olarak tanımlanmıştır (Develioğlu 2001, Türk Lugatı 1943, Kâmus-ı Turkî 1997). Diğer kavram olan köşk ise; büyük

bir sivil yapıya bağılı veya bağımsız olarak inşa edilen süslü küçük bina olarak açıklanmaktadır (İslam Ansiklopedisi 2002).

Saraylar; ilk kullanımı M.Ö. I. Yüzyıla dayanan, daha çok, hükümdar padişah, kral veya devlet başkanlarının yaşadıkları ve/veya devlet işlerini yürüttükleri büyük muhteşem yapılardır (Akozan 1985).

İlk çağlardan sonra önemi artan saraylar ilk önce doğu ülkelerinde görülmüştür. Batıda ise toplumların uluslaşma süreci içine girmeleriyle hükümdarlık ve krallık rejimleri doğmuş, bu da beraberinde büyük süslü, zengin ve lüks ile donatılmış sarayları getirmiştir. Bugün ayakta duran sarayların birçoğu ortaçağ ve sonrasında yapılmıştır. Bu dönemde, kentin çevresinde yapılan ve kale işlevi gören saray yapıları, Rönesans'ta bu işlevini yitirerek büyütülmüş ve yenileri eklenmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise daha çok eski sarayların elden geçirilmesiyle yetinilmiştir (Büyük Larousse c.6).

Osmanlı'da saray kavramı çok geniş bir yapı grubunu kucaklamaktadır. Osmanlı da içerden serveti dışarıdan da prestiji simgeleyen, Osmanlı padişahlarının doğrudan kullanımı için yapılmış, Harem, Enderun takımları ve geniş muhafız kadrosuyla devamlı kaldıkları yapılar Saray-ı Hümayun olarak adlandırılmıştır (Başçınar 1987). İstanbul'da uzun yıllar padişaha konutluk etmiş Topkapı Sarayı ve Yıldız Sarayı, Saray-ı Hümayun kavramının temsilcileri olmuşlardır.

Türk devletini yöneten hükümdarlar da zaman içinde dönemin kültürel ve toplumsal değerlerini yansıtan birçok saray yaptırmışlardır. Eski Türk Devletlerinde saray, hükümdarın yaşamını sürdürdüğü yer olma işlevinin yanı sıra, yönetimle ilgili işlerin ve bilimsel çalışmaların yapıldığı yer olarak tek merkez niteliğinde görülmektedir. İslami dönemde, sultanın gösterişli yaşam sürdürdüğü kent dışı saray yapılarında resmi işlevin azaldığı, kent saraylarında ise bu işlevin ağırlık kazandığı bilinmektedir (Seçkin 1990).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık altı yüz yıllık yaşam süreci içinde devlet yönetimine merkez olmuş "saray", birkaç kez yer değiştirmiştir. Önce Bursa'dan ikinci başkent Edirne'ye sonrada İstanbul'a taşınmış, daha sonrada İstanbul'da aralıklarla belirli bir mekândan başka bir mekâna aktarılmıştır. İstanbul başkent olduktan sonra bu kente kurulan ilk saray, Saray-ı Atik-i Amire (Eski Saray -1453-1478) 'dir. Bu ilk yönetim merkezini Saray-ı Cedid-i Amire (Topkapı Sarayı-1478/1856) izlemiş daha sonra padişah, Topkapı, Eski Çırağan, Beşiktaş Sahil Sarayı ve Eski Beylerbeyi Sarayını aralıklarla kullanmış, 1856'da Dolmabahçe Sarayı'nın tamamlanmasıyla da

yönetim bu yeni yapıya taşınmıştır. 1877 yılında yönetim bir kez daha yer değiştirmiş, 1877'den 1909'a kadar Yıldız Sarayı'nda kalınmış daha sonra 1922 de saltanatın kaldırılışına kadar Dolmabahçe Sarayı, yönetim merkezi olarak kullanımda kalmıştır (TBMM 1989).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli dönemlerinde gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da padişahlar tarafından yaptırılmış olan saray ve bahçeler, Cumhuriyet' in ilanından sonra, 3 Mart 1924 tarihinde çıkartılan 431 sayılı yasa ile Halifelik kaldırılması sonrasında padişahın sarayları ve her türlü emlak ile mefruşatı millete devredilmiştir. Topkapı Sarayı müze olarak kullanılmak üzere Müzeler İdaresi'ne, 18 Ocak 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesi ile de Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayı Milli Saraylar olarak muhafaza edilmek üzere kurulacak Milli Saraylar Müdürlüğü'ne, Yıldız Sarayı ise teferruatı ve kullanılış şekli ilerde belirlenmek üzere Milli Saraylar Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

Günümüzde Topkapı Sarayı ve bahçesi ve Yıldız Sarayı ve bahçesi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Dolmabahçe Sarayı ve bahçesi ve Beylerbeyi Sarayı ve bahçesi TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na bağlı olarak hizmet vermektedir.

Sarayları, zamana, amaca, esere uygun kullanım vererek yaşatmada en etkili yol klasik müzecilik anlayışıdır. Bu yapılar çevrelerinin özenle düzenlenmesi sonrasında hem kültür ve tanıtım hizmetlerine hem de yerli yabancı ziyaretçilere yönelik etkinliklerle müze olarak hizmet vermektedir. Yıllarca süren müzecilik üzerine yapılan tartışmalar sonrasında ve 1984'de yapılan Milli Saraylar Sempozyumu'nda getirilen önerilerin de ışığında, tarihi yapı ve mekânların bir takım objelerin sergilendiği alanlar olmaktan çıkıp yaşayan, yaşanan değerler olması için çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Gülersoy 1996).

Uzun yıllardan beri tüm dünyada, müze olarak kullanılmış tarihi saray yapıları zaman içinde hem çağdaş gereksinimleri karşılayamaz olmuş hem de teşhir amacıyla yapılan düzenlemelerle sarayların açık ve kapalı alanlarına zarar verilmiştir. Fransa' da bulunan Versailles Sarayı'nın 1837' de 'Fransız Tarihinin Bütün Büyük Olayları" isimli bir müze haline getirilmesinin ardından sarayda oluşan tahribat bunun bir örneğidir (Özer 1985).

Tahribatlara rağmen, sadece müzecilik anlayışı ile gereksinimlerini karşılayamayan saray mekânları, zaman içinde, kendilerini sergileyen müze konumundan ikinci bir işlevin yer aldığı çevrelere dönüşmüştür. Saray ve bahçelerine verilen bu ikinci işlev çoğunlukla kültür veya turizm

amaçlı kullanım şeklidir. Kültürel kullanımda sanatın yaygınlaşması, turizm amaçlı kullanımda ise sektöre getireceği canlılık ve cazibe ile fayda sağlamak amaçlanmıştır (Çaçur 1999).

Sarayların açık ve kapalı alanlarına işlev verilmesi sırasında öncelikle kültürel amaçlı kullanımı değerlendirilmiş turizm işlevi ikinci sırada yer almıştır. Kültür merkezi, sergi veya konser salonuna dönüştürülen saray mekânlarının kültürel değeri artacağından, turizm açısından kullanımı da daha etkin olmuştur .

İstanbul' un tarihsel dokusu içinde yerlerini alan, Cumhuriyet' in ilanından sonra konaklamadaki ve yönetimdeki önemini yitirmiş ve boş kalmış saraylar ile bahçeleri, her türlü korumaya ve sergilenmeye değer olan kültür miraslarıdır.

Ülkemizde ise müze saray olması dışında kültür merkezi şeklinde kullanılan sarayların sayısı gittikçe artmaktadır. Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı ve Beylerbeyi Sarayı bu saraylara birer örnek teşkil etmektedir. Dolmabahçe Sarayı bünyesinde kültür-bilim-tanıtım merkezi, saraylarla ilgili gösteriler sunan gösteri salonu, sergi alanı, toplantı salonları, milli saraylar tablo koleksiyonunun sunulduğu sanat galerisi ile; Topkapı Sarayı ulusal ve uluslararası sanat kültür faaliyetlerine uygun mekânlar bulduran ve kültürümüzün yansımada etkin ortamlar yaratmasıyla, Beylerbeyi Sarayı çeşitli organizasyonlara ortam sağlayan mekânların yer aldığı ve tüm saraylar içinde tek olan tünel yapısının sanat galerisi olarak değerlendirilmesiyle, saray kullanımlarına verilebilecek kültürel örnekleri oluşturur. Saray yapılarına ve bahçelerine uygun kültür işlevinden başka diğer bir kullanım türü ise turizmdir. Turizm amaçlı kullanım çoğunlukla uluslar arası düzenlemelere yönelik olduğundan sırf yapı ve bahçesine değil ülke ekonomisine de yarar sağlamaktadır. Tarihsel çevrenin turizme yönelik kullanılmasının başında uluslararası kongrelere ev sahipliği yapma ve şirketlerin bayii veya dağıtımçıları için düzenlediği teşvik turlarında yer alması şeklinde olmaktadır. Günümüzde normal grup turlarının yanında kongre ve teşvik amaçlı turizm faaliyetlerine olan ilgi gittikçe artmaya başlamış, tarihi yapılar ve saraylar ile bahçeleri de bu amaçla kullanılan önemli mekânlar haline gelmiştir (Çağlar 1985). Ülkemizde de 1930 da alınan bir karar ile Yıldız Sarayı' nın içinde yer alan Şale Köşkü uluslar arası kongre ve konferans kullanımına ayrılmıştır.

Saraylarımızda gördüğümüz diğer bir turizm amaçlı kullanım özelliği ise çay bahçesi, otel, lokanta ve büyük davet organizasyonları için tahsis edilmesi şeklinde ki kullanımlardır. Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları ve bahçelerinden ayrı olarak çeşitli etkinliklere (düğün,

sergi, tanıtım, davet vb.) ev sahipliği yapmanın yanı sıra Çırağan Sarayı aynı zamanda otel olarak da hizmet vermektedir. İstanbul'daki daha birçok saray mekânı ve benzerleri ise açık alanları ile birlikte lokanta, çayhane gibi turizme dönük hizmette bulunmaktadır (TBMM 1993).

Osmanlı İmparatorluğu süresince pek çok saray, köşk ve kasır inşa edilmiştir. İstanbul'da bulunan saray kasır ve köşklere ilişkin bir liste çizelge 2.1 de verilmiştir.

Çizelge 2.1. İstanbul'da bulunan saray kasır ve köşkler (Çelikkalek 1988)

Osmanlı İmparatorluğu' nda İstanbul Saray, Köşk Ve Kasırları					
Yapının Adı	Bulunduğu Yer	Mimarı	Yaptıran	Yapım Tarihi	Son Durumu
ESKİ SULTAN SARAYI TOKAT KASRI	ÜSKÜDAR BEYKOZ		FATİH SULTANMEHMET	1460	YIKILDI
I. SELİM KASRI	BEBEK		I. SELİM	XVI	YIKILDI
KAVAK SARAYI	ÜSKÜDAR		KANUNİ	1530	
ESKİ YAZLIK SARAY ŞEMSİPAŞA KASRI	ÜSKÜDAR		KANUNİ III. MURAT	XVI	
SULTANIYE KASRI	BEYKOZ			XVI	
IV. MURAT SAHİL SARAYI	BEYLERBEYİ		IV. MURAT	162C	
KAYA SULTAN SAHİL SARAYI KANDİLLİ SARAYI	ÇIRAGAN KANDİLLİ		IV. MEHMET	1625 1650	
BEŞİKTAŞ S. ÇİNİLİ KÖŞK	BEŞİKTAŞ	İSMAIL AGA		1679	
ŞEVKABAD KASRI	BEYLERBEYİ		III. AHMET	1712	
ÇIRAGAN SAHİL SARAYI ŞEREFABAD KASRI	ÇIRAGAN ÜSKÜDAR			1715 1720	
FEYZABAD	ÇUBUKLU			1720	
HUMAYUNABAD	BEBEK			1720	
İZZETABAD NEŞETABAD KASRI	ARNAVUTKOY ORTAKÖY			1720 1722	
EBNABAD KASRI	FINDIKLI			1724	
SÜREYYA KASRI	KURUÇEŞME			1726	
FERAHEZA KASRI İFTARIYE KÖŞKÜ	BEYLERBEYİ BEŞİKTAŞ		I. MAHMUT	1730 1748	
SEYABAN KÖŞKÜ	BEŞİKTAŞ			1748	
SERVİLİK KOŞKU	BEŞİKTAŞ			1748	
GÖKSU KASRI ESMA SULTAN SAHİL SARAYI BEBEK SARAYI	GÖKSU KURUÇEŞME BEBEK	ŞEHREMİNİ YUSUFE.	III. MUSTAFA I. ABDULHAMİT	1749 1763 1780	
ATİYE SULTAN SAHİL SARAYI	KURUÇEŞME			1784	
ÇAĞLAYAN KASRI BEŞİKTAŞ YAZLIK SARAYI	KAĞITHANE BEŞİKTAŞ	KRIKOR BALYAN MELLING	III. SELİM	XVIII 1790	
ÇIRAGAN SULTAN SAHİL SARAYI	ÇIRAĞAN			1790	
HATİCE SULTAN SAHİL SARAYI	ORTAKÖY	MELLING		1793	
BAYHAN SULTAN SAHİL SARAYI	ARNAVUTKÖY	TODORİ		1800	
NİSPETİYE KASRI	BEBEK			1800	
ÇIRAĞAN YAZLIK SARAYI	ÇIRAĞAN		2. MAHMUT	1810	
ŞEREFABAD KASRI	ÜSKÜDAR			1820	
TOPHANE(NUSRETİYE) KASRI	TOPHANE	KRIKOR BALYAN		1826	
BEYLERBEYİ SARAYI	BEYLERBEYİ			1830	
BEŞİKTAŞ SARAYI	BEŞİKTAŞ			1830	YIKILDI
ÇİFTESARAYLAR	ARNAVUTKÖY		ABDÜLMECİT	1850	
IHLAMURKASRI	IHLAMUR	NİGOGOS BALYAN	ABDÜLMECİT	1853	

Çizelge 2.1. Devamı

ADİLESULTAN KASRI	VALİDEBAĞ	NİGOGOS BALYAN	ABDÜLMECİT	1853	
DOLMABAĞÇE SARAYI	BEŞİKTAŞ	NİGOGOS GARABET	ABDÜLMECİT	1843-56	
BEYKOZ KASRI	BEYKOZ	NİGOGOS BALYAN	ABDÜLMECİT	1854	
CEMİLE SULTAN SAHİL SARAYI	FINDIKLI	GARABET BALYAN	ABDÜLMECİT	1855	
ADİLE(MUNİRE)SULTAN SAHİL SARAYI	FINDIKLI	GARABET BALYAN	ABDÜLMECİT	1855	
GÖKSU KASRI	GÖKSU	NİGOGOS BALYAN	ABDÜLMECİT	1856	
MECİDİYE KASRI	AHIRKAPI	SARKIS BALYAN	ABDÜLMECİT	1861	
ÇAĞLAYAN KASRI	KAĞITHANE	SARKIS BALYAN	ABDÜLAZİZ	1862	YIKILDI
BEYLERBEYİ SARAYI	BEYLERBEYİ	SARKIS VE HAGOP	ABDÜLAZİZ	1861-65	
AYAZAĞA KASRI	AYAZAĞA	SARKIS VE HAGOP	ABDÜLAZİZ	1866	
ÇİRAĞAN SARAYI	ÇİRAĞAN	NİGOGOS BALYAN	ABDÜLAZİZ	1870	1910 YANDI
BALTALİMANI SAHİL SARAYI	BALTALİMANI	SARKIS BALYAN	ABDÜLAZİZ	1870	
KALENDER KASRI	KALENDAR	SARKIS BALYAN	ABDÜLAZİZ	1876	
ADİLE SULTAN SARAYI	KANDİLLİ	SARKIS BALYAN	ABDÜLAZİZ	1876	
YILDIZ SARAYI VE KÖŞKLERİ	YILDIZ	SARKIS BALYAN	ABDÜLAZİZ	1876	
ZİNCİRLİKUYU KASRI	ZİNCİRLİKUYU	SARKIS BALYAN	2.ABDÜLHAMİT	1880	

Kuşkusuz bahsedilen konuların tümü hem yapı hem de yapının bahçesi ile de ilgilidir. Saray bahçelerine düzenlenen bu resepsiyon ve kullanım faaliyetleri dışında ses, ışık, renk ve su oyunları ile canlılık getirilebildiği gibi çeşitli ulusal ve uluslar arası sanatsal etkinlikler ile de yaşayan bir mekân olarak korunmaları sağlanmaktadır. Geçmişten günümüze ulaşan bahçeler tarihi bir değer taşımakla beraber dönemlerin tipik bahçe özelliklerini yansıtmaları ile de ayrı bir ilgi odağı ve tarihi merak oluşturmaktadır (Memluk 1985). İlgili merkezlerden izin alınarak saray bahçelerinde yapılabılınen ulusal ve uluslararası nitelikte düzenlenen resepsiyonlar aynı zamanda geleneksel saray atmosferini insanlara tanıtan bir ortam oluşturmaktadır.

2.4.1. Saray bahçelerinin tarihi gelişimi ve önemi

Bir tarihi eser, çevresi ile bir bütün oluşturur ve onunla birlikte değerlendirilir. Saray ile bahçe ilişkisi de iç yaşama mekânı ile dış yaşama mekânının bütünlüğüne dayanmaktadır. Bu nedenle, saray bahçeleri de saraylar gibi gerek mimari gerekse yaşam açısından aynı kültürün birer ürünü olmuşlardır (Yıldızcı 1985). Güzellikleri genellikle ‘İrem bağı gibi’ diye tasvir edilen, tarih

boyunca yaşamış uygarlıkları günümüze ulaştıran, kültür ve geleneksel yapılarını bize aktaran belgeler durumundaki saray bahçeleri estetik ile fonksiyonelliğin bir arada ele alındığı mekânlar olarak ortaya çıkmaktadır (Atasoy 2002).

Geçmiş M.Ö. III. yüzyıla kadar uzanmakta olan saray bahçelerinin ilk bilinçli bahçe düzenlemeleri, Mısır'da Firavunların kudret ve gücünü simgeleyen formal düzene sahip tapınak ve saray bahçeleri olarak kabul edilmektedir (Akdoğan 1976). Dünya da ilk olan bu bahçeleri, Anadolu'da ise VI. yüzyılın ortalarında kurulumuyla iyi bir örnek teşkil eden, göller ve akarsular çevresinde ki düzenlemeleri ile ünlü Uygur devletinin bahçeleri takip etmiştir. Anadolu dışındaki en ilgi çekici örneklerinden biri olan, XI. yüzyıldan günümüze ulaşabilmiş Türk Sarayı Gazne' de bulunan III. Sultan Mesud Sarayıdır. Geleneksel Türk mimarisinin önemli yapıtlarından olan bu saraylar; korunmuş bir yapıda inşa edilmiş, pek çok kısımdan oluşmuşlardır (Seçkin 2000).

Eski Türk devletlerinin göçebe yaşantısından Anadolu'ya yerleşme sürecine gelindiğinde artık saray ve saray bahçelerinde İslam sanatı etkileri İran bahçe kültürünün de desteğini alarak Kuran'da tasviri yapılan "cennet bahçesi" kavramı üzerine, Selçukluların Kubadabad Saray Bahçesi örneğinde olduğu gibi birbirini kesen su kanallı bahçe gösterileriyle ortaya çıkmıştır (Atasoy 2002).

Roma bahçe kültürü ile gelişmiş, informal, havuzlu, fiskiyeli Bizans bahçe kültürü, Osmanlı bahçe kültürü üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Osmanlılar, tanıştıkları kültürleri kendi geleneklerine uygun olarak yeni baştan yoğurmuşlar ve yepyeni bir birleşim ortaya koymuşlardır. Bahçelerini doğanın bir parçası olarak ele almışlar; ağaçlar ve çiçekler dikerek bunları zenginleştirmiş ve güzelleştirmişlerdir (Atasoy 2002).

İstanbul'un fethi ile bahçe sanatında bariz bir ilerleme dikkat çekmeye başlamıştır. Osmanlı yönetiminin İstanbul'a yerleşmesiyle saray, köşk, kasır, konak gibi yapılar ve bahçeleriyle donatılan yeşillikler beldesi İstanbul'da, Doğu ve Batı bahçe sanatlarının kimi ilkelerinin özümsemekle, taklitten ziyade kendi zevk ve kültürü ile birleştirilmesi sonrasında özgün Türk bahçe sanatı doğmuştur (Pamay 1979).

1576'da Avusturya-Macaristan İmparatoru Ferdinand'ın elçisinin özellikle "hasbahçeler" deki ziyareti sonrası sümbül, lale gibi türlü çiçeklerin kış ortasında çiçeklenmiş olmalarından dolayı hayret içinde kalışını, çiçek kokularının baş döndürücülüğünü, Türklerin çiçeklere karşı ilgili ve düşkün olduğunu, kendi ülkesinde hayranlıkla ifade etmesi ve bahçelerimizi övmüş olması saray

bahçelerinin kültürümüzü dünyaya tanıtmak için önemli bir örnek teşkil ettiğini göstermektedir (Seçkin 2000).

Ayrıca tarihi bahçeler büyüyen kent olgusu içinde kent halkı için çok önemli bir rekreasyon alanı ve toplumun tarihi kent kültürüne uyumu yönünden çok önemli bir olgu haline gelmiştir. Yapılan bir araştırmada Münih’ de tarihi bir İngiliz bahçesinin, popüler bir futbol maçı ya da hayvanat bahçesinden daha çok ziyaretçi topladığı saptanmıştır (Memluk ve Aslan 1985).

Kısacası saray bahçeleri; bir devrin yaşantısını, kültürünü, bahçe ve sanat anlayışını yansıtan, geçmişe ilişkin dış mekan yaşantısı hakkında bilgi veren, birçok bitki koleksiyonunu barındırarak bitkisel; çeşitli sanat akımlarının sentezi ile yapısal öğeleri günümüze ulaştıran ve geleceğe köprü olan tarihi bahçe sanatımızın öncüleridir.

2.4.2. Saray bahçelerinin düzenleme ilkeleri ve etkilendikleri sanat akımları

Osmanlı bahçeleri, bağlı buldukları dinin etkisiyle ilk olarak İslam bahçeleri çerçevesi içinde değerlendirilmektedir. Diğer İslam ülkelerinde yaratılan bahçelerle aynı amaca; Kuran’ da anlatılan “altından akarsular akan, içinde her türlü meyvesi olan, hurmalardan üzümlerden oluşmuş, gölgeli ve serin köşelere sahip” cennet imgesine benzetilmeye yöneliktir (Atasoy 2002). İslam Sarayları’ ndaki saray kompozisyonlarına eşlik etmiş cami işlevi, saray yapılarının aynı zamanda yaşam mekânı olması ile birlikte idari işlevlerinde bu mekânlar içinde yer alması, düzenlemelerde kullanılan avlulu sistem, giriş kısmı ve hükümdara ait kısımların genelden özele doğru sıralanması ve stratejik yer seçimi İslam Sarayları ile Osmanlı Sarayları’nın ortak noktaları olmuştur (Çaçur 1999).

Buna rağmen Osmanlı bahçeleri, ünlü İslam sarayları gibi geniş alanlar kaplayacak şekilde planlanmamıştır. Osmanlı bahçelerinin, İslam bahçeleri plan anlayışlarına uymayışının nedeni, topografya, manzara ve iklim bakımından oldukça farklı özelliklere sahip olmasıdır (Atasoy 2002). Bununla birlikte Osmanlı sarayları, İslam saraylarındaki ihtişamlı düzenin aksine anıtsallıktan uzak, sade ve işlevselliğe önem veren bir düzenleme ile İslam Sarayları’ndan farklılaşmaktadır.

Türklerde göçebe yaşantısının bir kalıntısı olarak dış mekânda yaşamaya büyük önem verilmiştir. Bahçeler dış ve iç bahçeler şeklinde düzenlenmiş, saray bahçelerinde bu iki düzen bir arada bulunmuştur (İskender 1995). Yalnızca saray halkının kullanımına açık olan bu bahçelerin, Osmanlı yaşam tarzına da uygun oldukları ve boyutlarının dışa açık bahçelerde olduğu gibi büyük ölçülerde olmadığı da gözlemlenmektedir (Atasoy 2002). En küçük konuttan saraylara

kadar yapılan yer seçiminde, öncelikle arazinin genel konumuna, eğimine ve manzarasına dikkat edilmiştir. Saray bahçeleri ile en güzel örneklerinin yansıtıldığı Türk bahçelerinde doğaya uygunluk, oluşan güzelliğin ana kaynağını teşkil etmiştir (Evyapan 1974).

Tarihi saray bahçeleri Türk bahçe karakteristiğine uygun şekilde iç ve dış bahçe bütünü olarak düzenlenmiştir. Bu bahçeler av, spor faaliyetleri ve diğer eğlenceler için kullanırken bir yandan da buralarda sarayların ihtiyaçlarını karşılamak üzere çiçek, sebze ve meyve yetiştirilmiştir.

Bahçelerin tasarımlarında, mermer havuzlar, fiskiyeler, çeşmeler, selsebiller, gölge veren ağaçlar, sarmaşıklı ve asmalı çardaklar, çiçek tarhları, gülistan, lalezar ve çemenzarlar belli başlı öğeleri arasında olmuştur. Havuzun etrafı renk renk çiçeklerle değil, küme küme aynı cins çiçeklerle bezenmiştir çiçek tarhları ile çevrelenmiştir. Sırf güllerden oluşan gülistanlar veya lalelerden oluşan lalezarlar da tarhlarda yer almıştır (Arseven 1958). Saray bahçelerinde çiçek bahçelerinin yanında meyvelikler, bostanlar düzenlenmiştir. Ayrıca avlanma alanları için koruluklara da yer verilmiştir (Mutlu 2006). Eğimli arazide setler ve merdivenler de bunlara eklenmiştir.

Çiçeğe verilen önemin yanında saray bahçelerinde de ağaçların önemli yeri vardır. Özellikle iri tepeli ağaçlara önem verilmiş, Meşe, Çınar, Çitlenbik, Ihlamur ve Karaağaç gibi türler tercih edilmiştir. Ağaç ve ağaççıkların doğal yapılarını bozmak istememişler, budama uygulayarak şekil vermemişlerdir (Arseven 1958). Ağaçların altları oturmak için boş bırakılmış ve oralara çiçek tarhı getirilmemiştir. Bahçeler havuzu, çiçek tarhları, çardağı sebzeliği, gölgeli ağaçlarıyla dinlenme yerleri olarak kullanılmıştır (Evyapan 1990).

Türk-Osmanlı kültüründe, saray bahçelerine ya da padişaha ait olan dış bahçelere Has bahçe adı verilmiştir. Has bahçe bostancı adı verilen özel görevliler tarafından korunmuştur. Has bahçelerin hemen hepsinde sultanın günlük gezilerinde ve av partilerinde dinleneceği, düzenlenen çeşitli eğlenceleri izleyeceği köşk ve kasırlar inşa edilmiştir (Artan 1996).

Türk bahçe sanatı; bünyesinde barındırdığı karakteristik özellikleri ile sade ve doğal üslubu, su tesisleri, çiçek düzenlemeleri, ulu ağaçlar ya da çardaklarda oluşturulan gölgeye, kullanışlılık ve yararlılığa verdiği önemle özel bir ulusal zevkin ürünü olmuştur (Pamay 1979).

Tarihi saray bahçeleri, tarihsel gelişimleri boyunca, klasik tasarımların gerekliliği, formal düzen ve doğal tasarımların gerekliliği, informal düzenlemelerle karşımıza çıkmaktadır. Tüm saray bahçelerinde oturarak zevk almak adına tercih edilen görsel öneme sahip formal düzen kalıcı bir etkiye sahip olmuştur. Sanat akımları, yaşam biçimi, bahçe kültürü, arazi yapısı ve iklim

özelliklerinin etkisinde kalarak genel Türk bahçesi karakteristiklerine fazla aykırı düşmemiştir. Böylece saray bahçelerimiz akımları destekleyici olarak yapılandırılan örnekleri ile sanat akımlarının gösteri alanları olarak tarihi bahçelerimiz arasındaki yerini almıştır.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlılardaki batılılaşma hareketi sonucu her alanda olduğu gibi bahçe anlayışında da batı etkileri görülmeye başlamıştır. Osmanlıların tasarımlarının etkilendiği sanat akımları şunlardır:

Rönesans bahçe sanatı: İtalya’ da başlamış, daha sonra tüm Avrupa’ yı etkisi altına almıştır. Bahçe sanatında çevreye açılma, tabiatla kucaklaşma başlamış ve böylece Rönesans bahçeleri şekillenmiştir (Taş 1998). Eski Romalılar’ ın kır hayatına düşkünlükleri, köy hayatı; zarif, sade şekilde tasarlanmış Rönesans bahçesinin karakterinin ana hatlarını ortaya koymuştur. (Akdoğan 1974). Rönesans’ta bahçe esas itibariyle formal ve merkezi aksa göre simetriktir. Heykeller çoğunlukla yol kenarlarında, havuz kenarlarında ya da duvar kenarlarında kompozisyon oluşturacak şekilde yer almıştır. Önceleri sade ve fonksiyonlar gereği yapılan teraslar sonraları ortaya çıkan farklı kodlardaki terasların birbirine bağlanmasında, duvar, basamak (balustrad) gibi tesislere özellikle yer verilmiştir (Korkut 2010). Su önceleri durağanken sonraları hareketlenmiş, budamayla şekil verilen ağaçlar hem soliter hem labirentler halinde kullanılmış, çiçek parterleri geometrik şekiller halinde düzenlenmiştir. Zaman içinde Avrupa’yı kaplayan bu anlayış başta Fransa olmak üzere tüm Avrupa da villa şato ve saray bahçelerinde inşa edilmiştir.

İtalyan Rönesans bahçe sanatı; esas itibariyle Floransa’ da başlamış ve daha sonra Roma’ da zirve noktasına erişmiştir. İtalyan Rönesans bahçeleri, gelişmelerine ve özelliklerine göre genel olarak üç devire ayrılarak incelenebilmektedir. Bu devirler, Rönesans bahçelerinin doğuşundan, Barok etkisinin altında kaldığı zamana kadar geçen çeşitli gelişmeleri içermektedir. Bunlar; sadelik ve açıklığın olduğu birinci dönem, basamak ve merdivenlerin çok kullanıldığı ikinci dönem ve süsün ve detayların yer aldığı barok bahçe sanatının etkisinin hissedildiği üç dönem olarak gelişmiştir.

-Birinci Devir Rönesans Bahçeleri- Floransa Villaları Devri; 1450-1503 yılları arası devirdir. Genellikle Floransa villalarını kapsamaktadır. Bu devirden günümüze ulaşan bir örnek bulunmamaktadır (Akdoğan 1974).

-İkinci Devir Rönesans Bahçeleri-Mimarlar Devri; 1503-1573 yılları arasında kalan dönemdir. Floransa’ da başlayan bahçe devri, ihtişamlı bir saltanat halinde, Roma’ ya devrolmuştur. Villaların bahçeleri de ölçü bakımından gittikçe daha büyük, düzen bakımından da daha kompleks hale gelmiştir. Roma’ da yayılan bu bahçe akımı “Mimarlar Devri” olarak da adlandırılmaktadır (Akdoğan 1974).

-Üçüncü Devir Rönesans Bahçeleri-Barok Devri; İtalyan Rönesans Bahçe Sanatı’ nın zirvesi ve en önemli eserlerin verildiği devir olarak kabul edilen “Mimarlar Devri” ‘ inden başlayan bu akım, 1573-1775 yılları arasındaki devirdir. Bahçeler seyredilip, içinde yaşanacak bir mekan olmaktan çok, lüks ve gösterişe imkan sağlayan bir takım alanlar olarak gelişmeye başlamıştır. Fakat bunun yanında ilk iki devrin aksine, bahçeler artık halka açılmaya başlamıştır ve böylece daha popüler olmuşlardır (Akdoğan 1974).

Villa Reale Caserta (Napoli), İsola Bella (Kuzey İtalya), Villa Castelazzo (Milano), Villa Borgese (Roma) bu devriden günümüze ulaşmış önemli örneklerdendir (Şekil 2.2).



Şekil 2.2. Villa Reale Caserta ‘nın bir görünümü (Anonim, 2011 a)

Fransız Rönesans bahçe sanatı; Fransa, işgaller sırasında İtalya ile olan iletişiminden dolayı bu kültürden oldukça etkilenmiştir. İtalya’ dan Fransa’ ya getirilen sanatkarlar, bahçe planlamasında ev ile bahçenin birlik oluşturması fikrini tanıtmışlardır. Bunun yanı sıra bahçede teras, zarif heykeller, basamak tesislerini, suyun farklı kullanımını kısmen de olsa benimsetmiş, gürgen kayın vb. ağaçlardan tünel veya duvar yapılmasını öğretmişlerdir (Akdoğan 1974).

Fransız Rönesans bahçe stilineki önemli olan bir yenilik, giriş avlusunun binaya en yakın kısmında ve esas bahçenin ise en uzak kısmında oluşudur. Diğer önemli husus, binayı ortlayan bir aks üzerine esas yolu yerleştirmektir. Bu merkezi aks fikri bahçe sanatında yüzyıllarca değişmez bir prensip olarak benimsenmiş ve kullanılmıştır (Güloğlu 2004).

Barok bahçe sanatı: Barok stili bahçe sanatında, esas itibariyle, mekan anlayışının sonsuzluğu, formal yani mimari bahçe ön plandadır ve bahçedeki bina, bahçe stiline hakimdir (Güloğlu 2004). Rönesans'ın yapısından biçimlenerek, Rönesans'ın düz hatların yerine gelen eğriler, girinti ve çıkıntılar, hareket ve canlılık sağlayan başlıca tasarım unsurları olmuştur.

İtalyan Barok bahçe sanatı; Bahçe özellikle Barok'ın doğduğu Roma'da, seçkin ve varlıklı kişilerin eğlenmek için toplandıkları gösterişli sahneler durumuna gelmiştir (Evyapan 1974).

Erken Barok bahçelerinin geometrik düzenli tarhları, rengarenk ve kokulu çiçeklerle dolu çiçek bahçeleri zamanla yerlerini arabesk biçimde dikilerek budanmış mazi dizilerine bırakmışlardır; bahçeler daha sonraları da yalnızca bir kısmında doğal şekilde düzenlenmiş ve en sonunda ise daha geniş kısımları doğala bırakılmış bahçelere dönüşmüşlerdir. (Evyapan 1974).

İtalya'da Rönesans'tan Barok bahçelere geçiş, tam olarak tarif edilememiştir. Rönesans bahçelerindeki birçok özellik Barok bahçelerinde de egemen olmuştur (Güloğlu 2004).

İtalya'da görülen erken barok stiline bir örneği, 1952 yılında yapılmış Villa Garzoni bahçesidir (Şekil 2.3).



Şekil 2.3. Villa Garzoni bahçesinden bir görünüm (Anonim, 2011 b)

Naturalistik İngiliz bahçe sanatı: Bahçe sanatı tarihindeki egemenlik 17. yüzyılda Rönesans İtalya' sından Fransız "Büyük Stil" devrine, formalizmin en ileriye ulaştığı dönemden sonra 18. yüzyılda da "Natüralistik Peyzaj Ekolü" ile İngiltere' ye geçmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz bahçeleri " doğa düz çizgiyi sevmez " kuralına uyarak doğal biçimde düzenlemeye başlamıştır. Düz çizgiye karşılık iyice yayılmış, "S", doğal eğri kabul edilmiş, "tüm doğa bir bahçedir" anlayışı benimsenmiştir. Yumuşak görüşüm, değişkenlik ve şaşırtıcılık "S" eğrisi ile sağlanır (Evyapan 1974, Evyapan 2000).

İngiliz bahçesi veya Natüralistik stil olarak adlandırılan bu tarzın ilk örneklerinde, geleneklere uygun olarak görüş noktalarında tapınaklara, köprülere ve anıtlara yer verilmiş, nerede bir teras görüldüyse bozulmuş, parterler kaldırılmış yerine çim kaplı alanlara grup ağaçlar ve anlamlı havuzlar konulmuştur. Bu dönem klasik Fransız tipi bahçeden romantik İngiliz tipi bahçeye geçiş hareketi olarak adlandırılmaktadır.

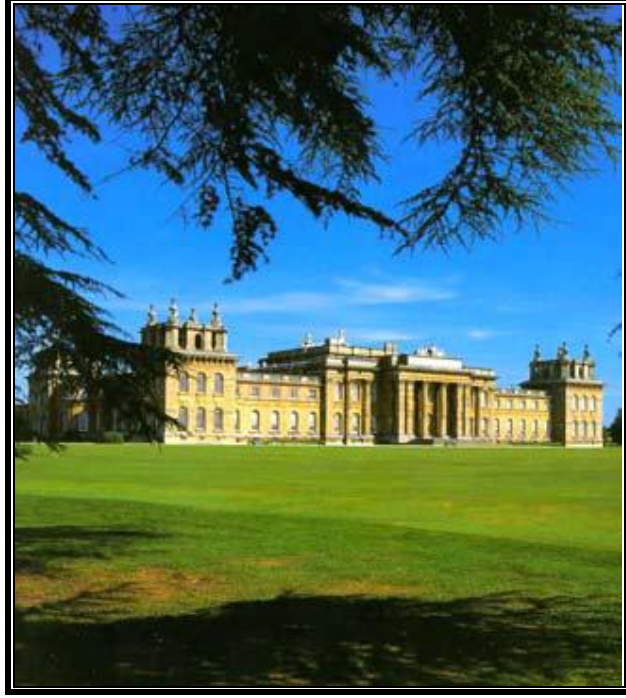
Daha önceki bahçe düzenleme anlayışlarında, insanın doğaya hakimiyeti önem taşıırken, bu yeni anlayışta, insan müdahalesinin en az olduğu, doğallığın hakimiyetindeki bahçe tarzı ön plana çıkmıştır.

Bu akım ile düzenlemeye doğadan başlamak ve bahçeyi doğanın eve doğru bir uzantısı olarak görme alışkanlığı ortaya çıkmıştır. Natüralizme ait düşüncelerin yeni bir stil olarak ortaya çıkmasıyla, İngiltere' de bahçe duvarları kaldırılmaya başlanmış, böylece bahçe, çevresiyle bir bütün oluşturacak şekilde doğal peyzajın uzantısı haline gelmiştir.

İlk örneklerde, formal bahçelerden, natüralizmin etkisiyle informal bahçelere dönüşüm gözlenmiştir. Böylelikle formal bahçeye ait elemanlarla doğa elemanları bir arada yer almışlardır. Doğal arazi formu, geniş çim alanlar ile grup ağaçların ve su ögesinin meydana getirdiği peyzajın içinde tapınak, köprü ve bahçe pavyonları gibi mimari öğeler odak noktaları olarak yerleştirilmiştir. İngiliz bahçelerinin bir başka özelliği de bahçeleri ayıran çit engeller yerine, görüşü kapatmamak için Argenville'in 'ha ha' adı verilen hendeklerin kullanılmış olmasıdır (Özol 2005).

İngiliz bahçelerinde "Pairane" bahçeler ile "Pitoresk" adı verilen iki ana bahçe türü gelişmiştir. Pairane bahçelerde temel amaç, görüntülerin tanınıp canlandırılması iken, Pitoresk bahçelerde, peyzaj ressamlarının kuralları kabul edilip, yöntemlerin üç boyutta uygulanması esas alınmıştır (Özol 2005). Pitoresk bahçe her ne kadar İngiliz Natüralistik bahçelerinin bir türü olsa da, ilerleyen yıllarda genel olarak natüralistik bahçeyi tanımlamada kullanılmıştır.

Natüralistik stil, düzensiz bitkilendirmesi, kavisli yolları, doğal gölleri ve araziye serpiştirilmiş yapıları sayesinde tekrar dirilmiş, 20. yüzyıla gelindiğinde ise zarif motifleri ile halk parklarında uygulanmıştır (Özol 2005). 1764 yılında İngiltere’ de yapılmış Blenheim Saray bahçesi İngiliz Natüralistik akımına bir örnektir (Şekil 2.4).



Şekil 2.4. Blenheim Saray Bahçesi, (Anonim, 2011 c)

Türk bahçelerinde bu etkiler bir taraftan küçük ölçülü salt Türk bahçe özellikleri, yani doğa ile informal kaynaşma, bahçe öğelerinin denetimli bir kullanım biçimini aşmayan formalizm tutkusu ile yavaş yavaş kendisini göstermiştir. Avrupa da Rönesans ve Barok bahçe modası yerini İngiliz Natüralist bahçelerine bırakırken, Türk bahçesi Barok bahçelerinin güzellik ve ihtişamı ile büyülenmeye başlamıştır. Bu büyülenme ve değişimin öncülüğünü ise yabancı gezgin ve elçiler yoluyla batı ile ilişkinin çok daha yoğun yaşandığı, dönemin başkenti İstanbul’daki “tarihi saray bahçeleri” yapmıştır.

XVIII. yüzyıl ortasına kadar Türk Bahçesi geometrik şekillerden uzak genişlik, ferahlık, sükûnet ifade eden kendi klasik karakteri içinde kalmıştır. Lale devrinde Türk Bahçe sanatı doruk noktasına ulaşmış ve Türk bahçesi niteliği taşıyan neredeyse son eserler verilmiştir (Güloğlu 2004).

Bu dönemde bahçe düzenlemesinin yalnızca bahçıvan değil, daha da ağırlıkla mimarın uğraşısı olduğu kabullenilmiştir. Bahçe, artık dönemin güçlü mimarlarının uğraştığı bir sanat haline gelmiştir.

Lale Devri'nden sonra; yabancı bahçe düzenlemeleri, saray ve kasırlara alınan Alman, Fransız, İtalyan bahçe mimarları ve bahçıvanların buralarda görevlendirilmesiyle Osmanlı bahçelerinin karakterleri değişmiş ve Batı'dan etkilendikçe başlangıçtaki kurgudan uzaklaşmışlardır (Evyapan 1990).

Lale devrinden sonra Cumhuriyet dönemine kadar batı etkisi aşırı derecede Türk bahçe sanatını da etkisi altına almıştır. Rönesans bahçe sanatı saray yapılarının bahçe düzenlemeleriyle ortak özelliklere sahip olmuştur. Bu ortak özelliklerin ilki yapının giriş düzleminde iç-dış mekân ilişkisini bir ölçüde gerçekleştiren bir açık mekâna sahip olmalarıdır. Bu mekân önünde ve yapı ile aksiyal ilişkide bir dizi formal parter düzenlenmiş, parterler arası kesişme yerleri havuz, çeşme, heykel gibi yapılarla belirlenmiştir. Yapının yanı başındaki bu mimari düzen giderek bir koruluğa, oradan da çevrenin doğal yapısına dönüşmüştür. Formal parterlerin iki yanında yer aldıkları aks boyunca kullanılan basamaklar hareketliliği sağlamaktadır.

Rönesans bahçelerinin Barok bahçelere bağlantısını sağlamıştır (Evyapan 2000). Barok akımın en güçlü örneği olan Versailles Sarayı, akımın Türk bahçe sanatını da etkisi altına almasına ortam sağlamış mekândır. Türk bahçelerinde ki bu değişimin ilk etkilerinin, 1720'lerde sadrazam Çelebi Mehmet Efendi Fransa'ya gittiğinde Versailles ve yazlık saray Marlyle-Roi saray ve bahçelerinden etkilenecek, planlarını İstanbul'a getirmesi ve padişaha gördüğü bahçeleri övmesi ile ortaya çıktığı söylenmiştir (Evyapan 1990). Özellikle saray bahçelerinde batı etkisi yine XVIII. yüzyılın ortalarında III. Selim döneminde başlamıştır. Avrupa stili büyük sarayların yapımıyla, bahçelerinde Batı kurallarınca düzenlemesine zaman hazırlanmıştır. III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan Beşiktaş'taki kendisine ait yalı-saray ve bahçeleri tasarlattığı Fransız Melling' in saray ve has bahçe mimarı olmasını sağlamıştır.

Batı bahçe sanatının yerleşmesine önemli rol oynayan Melling, saray bahçesine tipik Avrupa Barok bahçe ögesi olan labirent planlamayı getirmiştir. Labirent yollarının iki yanına Leylak, Akasya ve Gül gibi bitkiler diktirmiştir. Böylelikle Batı zevki ve yaşamını saray çevresine tanıtan ve batı mimarisinin esintilerini Türk saray yapılarına getiren isim olmuştur (Seçkin 2000). Ancak, Rönesans veya Barok öğeleriyle donatılmış bahçeler yaşanılır olmaktan çok seyredilen mekanlar

olmuştur. Üstelik Topkapı Saray Bahçesi gibi tamamen Türk benliği ile düzenlenmiş bir çevre bile batılılaşmadan nasibini almıştır (Akdoğan 1995).

XVIII. yüzyıl sonuna doğru yabancı etkilerin köklenmiş olduğu görülmektedir. Barok hatlar ve biçimler özellikle havuzlar, köşkler üzerinde görünmüş, gittikçe büyüyen çiçek ve parter tarhları planda aks düzenine bakılmaksızın düzenlenmiştir (Evyapan 1990). Bu tarzda düzenlenen bahçelere örnek teşkil eden saray bahçeleri, döneme ait bahçıvan ve mimarların birçok bahçe düzenlemesi yaptıkları ve kaskat, labirent, grotto, nimfeum gibi bazı öğeleri de uyguladıkları bilinmektedir (Eldem 1976).

Osmanlı'da XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl boyunca tüm saray, kasır ve köşk bahçe düzenlemelerinde hissedilen batı etkisi en çok formal düzen şeklinde kendini göstermiştir ki bu düzen bahçe içinde yaşanırılığa önem veren Türk bahçe anlayışından oldukça farklıdır.

XIX. yüzyıl başlarında, bahçe kompozisyonları değişmiş, yeşillik ve çiçeklik alanları gittikçe fazlalaşmış, taş kısımlar azalmıştır. Buna rağmen genel Türk kimliği ve karakteristiği korunmuştur. Yaşanılabilirlikten çok seyredilebilir birer tablo imajı veren formal etkiyle düzenlenen bu tür bahçeler içinde, yapı önem kazanmaya başlamış, şekiller kalıplaşmış, doğa ile insan arasında yumuşak bir ilişki kurmaya çalışan bahçenin etkisi katı hale getirilmiştir (Eldem 1976).

Formal bahçede en önde gelen özellik eksene göre düzenleme, formal bahçe sanatının bir örneğini teşkil eden Beylerbeyi Sarayı'nda görülmüştür. Birkaç set üzerinde yer alan bahçenin, ortasındaki sette yer alan havuza göre konumlandırılması, bu aksiyel düzenin anlatıcısı olmuştur. Tüm etkilenmelere rağmen formal düzenin en güzel örneklerini sunan Beylerbeyi Sarayı ve Dolmabahçe Sarayı dahi bina ve bahçe arasındaki mutlak askiyalite oluşturulmamıştır. Formal düzende arazinin düz yüzeyi önem kazanmış, bahçe çiçek tarhları ve bahçe süslemeleri ile donatılmıştır. Yalın bahçe tarhlarının yerini artık birbirinin içine girmiş renk ve desenin birlikte kullanımları almıştır. Gölge sağlamak amaçlı kullanılan ağaçlar bütün algılamayı kolaylaştırmak amaçlı yerlerini, şekil verilerek sıralanmış ağaç düzenlerine bırakmıştır.

XIX. yüzyıl ortalarında parterler bütünüyle kalkmış, vazo, saksılar, hayvan heykelleri, dökme demirden dekoratif bahçe kapıları, oturma yerleri gibi batı stilindeki bahçe elemanları artmıştır. Türk bahçe sanatının vazgeçilmez öğesi olan su gösterilerinin sahibi fiskiyeli havuz, ve selsebillerin yerini ise, durgun yüzeyli büyük havuzlar almıştır. Türk bahçe sanatının karakteristik

özellikleri XIX. yüzyılın sonuna doğru iyice silinmeye başlamıştır. Birçok eski setli bahçeler, istinat duvarları sökülerek doğal bahçe haline getirilmiştir (Akdoğan 1995).

Böylece saray bahçeleri XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında Natüralist akımın etkisi altında girmiş, İstanbul'daki birçok saray bahçelerinde Barok ve Rönesans etkileriyle oluşmuş su ve parterler, yerlerini doğal düzenlemelere bırakmıştır. Türk bahçe zevkinin yaratıcı ve fonksiyonel bir tarzı olan bahçelerde bir bir ortadan kalkmıştır (Akdoğan 1995).

İnformal stilin görüldüğü bu bahçelerde aksiyalite doğal andıran düzenlemelere yerini bırakmıştır. Bahçelerde kavisli yollar, serbest ağaç grupları, büyük çim alanlar baskın hale gelmiştir. Yüzyılın ilerlemesiyle havuzlar birer gölcük halini almaya başlamış, eğimli alanlardaki teraslama çalışmaları yerini küçük tepelere bırakmış ve bu akımın özelliklerinden olan yapay mağaralar da bahçe uygulamalarındaki yerlerini almıştır. Doğal Batı bahçe sanatında da Klasik Türk bahçe sanatında olduğu gibi, su motifi, suyu çağlayanlar yoluyla hareketlendirmek, durgun suları, adacıklar, köprüler ve kavislerle şekillendirmek suretiyle karsımıza çıkmaktadır. Bu etki, dönemin etkilerini üzerinde en güzel taşıyan Yıldız Sarayı'nda örneklendirilmiştir. Eğimli arazisinde oluşturulmuş bahçesinde, eğim ve setler yerine su şelalelendirilerek indirilmiştir. Bir nehri andıran bu göl tasarımında kaskatlar, köprüler ve grotto kullanılmıştır. Bunun dışında sarayın sahip olduğu dökme demirden dal motifi verilerek yapılmış korkuluklar ve bahçe eşyaları bu akımın Türk bahçesine etkilerini yansıtmaktadır (Evyapan 2000).

Bu akımla birlikte bahçe kültürü değişikliklere uğramış, bahçeler mekânsal olarak büyümüş, dik köşeler azalarak yerini yumuşak geçişlere bırakmış, ilk bakışta koru izlenimi veren bol ve sık ağaçlandırılmış alanlar ön plana çıkmıştır.

Bir önceki kültürün sonrakine geçiş sağladığı; farklı zamanlarda, farklı yerlerde kurulan tarihi bahçe yapıtları buldukları uygarlıkların sanat anlayışlarını ortaya koymaktadır.

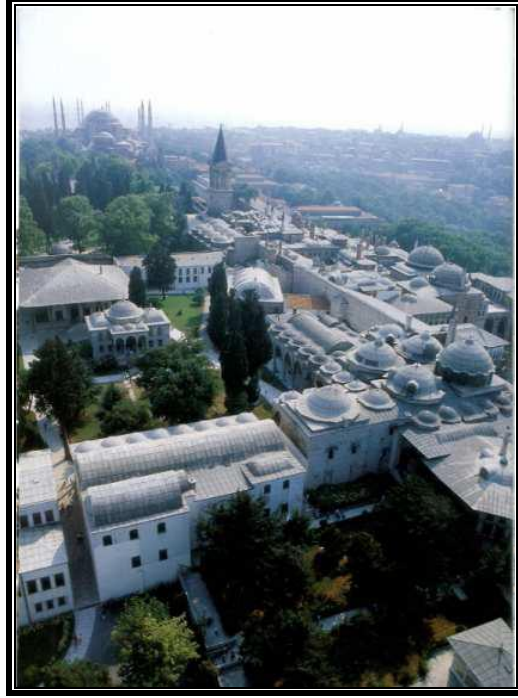
2.4.3. İstanbul' da yer alan önemli saray bahçelerimiz

İstanbul' da bulunan önemli saray bahçelerimiz; Topkapı Sarayı Bahçesi, Dolmabahçe Sarayı Bahçesi, Çırağan Sarayı Bahçesi, Beylerbeyi Sarayı Bahçesi ve Yıldız Sarayı Bahçesi' dir.

2.4.3.1. Topkapı Sarayı bahçesi

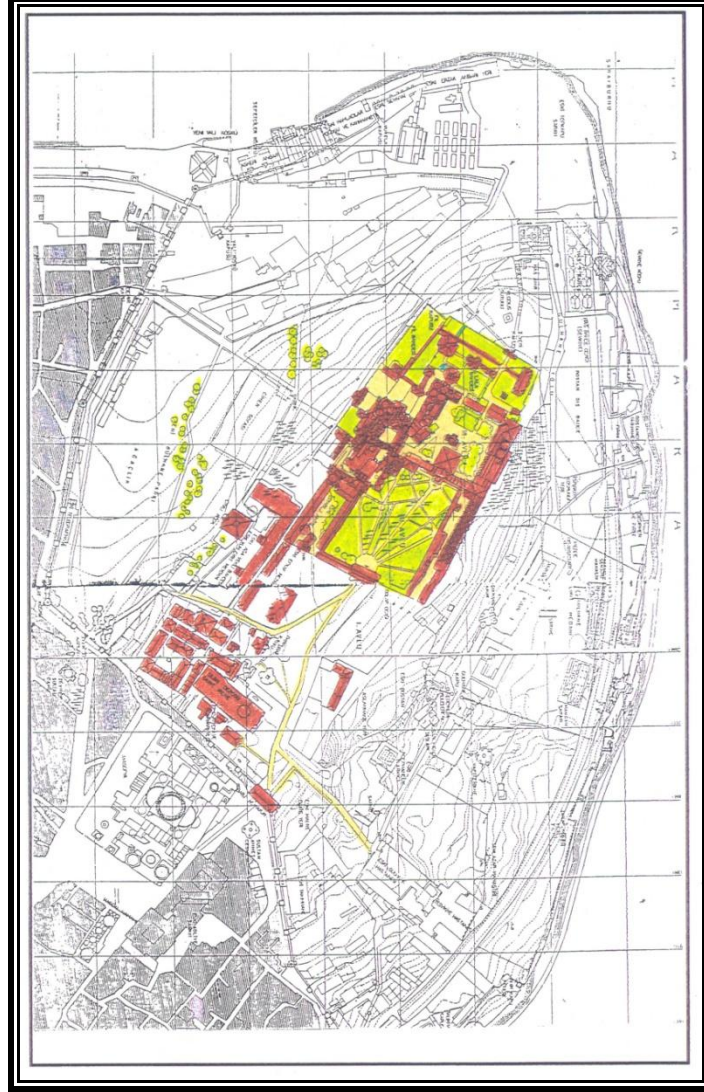
Fatih'in Haliç, Boğaziçi ve Marmara'yı gören Sarayburnu'nda, eski antik akropolün bulunduğu yerde birkaç köşk yaptırması ile başlayıp, 16 yy. ortalarından 19 yy. ortalarına kadar sürekli yeni

yapıların eklenmesi ile oluşmuş Topkapı Sarayı, değişik dönemlerde yapılan saray ve köşklerin avlular ile birbirine bağlanması sonucu bugünkü halini almıştır (Şekil 2.5).



Şekil 2.5. Topkapı Sarayı'nın genel görünümü (Atasoy 2002)

Topkapı Sarayı ve bahçesi, birçok yönden Türk kültürünü özetleyen bir sanat eseridir. Dış bahçelerden avlu konumundaki iç bahçeleri geçişi en iyi şekilde örneklendirmiş saray bahçesi, fonksiyon yönünden çok belirgin farklılıklar gösteren bir takım avlu komplekslerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve kullanım amaçlarına uygun şekilde abartısız bir planlama özelliği göstermiştir (Akdoğan 1995). Topkapı Sarayı Bahçesi'nin en önemli karakteristiklerinden biri mekanların fonksiyonel olarak geçitlerle birbirine bağlı, beş adet avludan oluşmasıdır (Şekil 2.6). Tören alanı olarak kullanılan "birinci avlu" önemli girişleri bağlayan informal bir yol sistemi ile düzenlenmiştir. Bitkisel düzenleme de informal karakterdir. İkinci avlu büyük bir peristil olarak düşünülebilir. Burada çimen sahifeler ve büyük boylu ağaçlar bulunmaktadır. Üçüncü daha küçük bir peristildir. Dördüncü avlu doğaya açılan bir karakterde, dört adet teras üzerine kurulmuştur. Beşinci avlu ise sarayın dış bahçesi olarak yorumlanabilir (Özcan 1968).



Şekil 2.6. Topkapı Sarayı yerleşim planı (Eldem ve Akozan 1982)

2.4.3.2. Dolmabahçe Sarayı bahçesi

Osmanlı sultanlarının İstanbul'daki önemli saraylarından bir diğeri olan Dolmabahçe Sarayı 1856 yılında tamamlanarak kullanılmaya başlanmıştır. Boğaz girişindeki Dolmabahçe kıyılarında bir prestij yapısı olarak inşa edilmiştir (Şekil 2.7). Denize paralel gelişen yapılanma yönetim, yaşam ve ek yapılardan oluşmaktadır. Saray, deniz yönünde boğaz manzarasını engellemeyecek özellikte demir parmaklıklar, kara yönünde ise yüksek duvarlar ile çevrilmiştir. Sarayın iç bahçeleri birbirine geçişli beş ana bölümden oluşmaktadır. Saray 3 katlı, simetrik planlıdır. Denizden 600 metrelik bir rıhtımı, bakımlı ve güzel bir bahçe sarayı çevrelemektedir. Kara

tarafında birisi çok süslü 2 abidevi kapısı vardır. Hazine kapısı Fransız Barok Dönemi mimarı özelliklerini taşımaktadır. Günümüzde ziyaretçi giriş kapısı olarak kullanılmaktadır. Sarayın hazine kapısı önünde II. Abdülhamid zamanında askerler tarafından (1890-1891) tarihinde yapılmış saat kulesi yer almaktadır.



Şekil 2.7. Dolmabahçe Sarayı' nın genel görünümü (Anonim, 2011 d)

Has bahçe, Ön bahçe, Kuşluk, Harem ve Veliht Dairesi Bahçe' sidir. Birbirine paralel simetrik tesisler ve geometrik şekiller tasarımın temelini oluşturmaktadır. Sarayın ana hatları bahçenin de ana hatlarını meydana getirmektedir. Böylece bina kütleleri ve bahçe tüm bir tesis olarak birbirini tamamlamaktadır. Osmanlının Topkapı Sarayı' na benzer bir dış bahçe anlayışı burada da hakimdir. Doğal dış bahçeden iç bahçeye geçiş kapılarla sağlanmaktadır. Osmanlı bahçelerindeki gelenekselleşen sarmaşıklı çardaklar, kameriyeler, setler, duvarlar, merdivenler, mermer sofalar, lalezarlar, çemenzarlar, selsebilller, çeşme ve kanal, dereler pınarları burada görmek imkansızdır. Bahçede geniş, sert zeminlere çok özel mekanlar dışında yer verilmez, zemin ya doğal kaplama ya da çakıl olarak bırakılır. Yapı giriş ve çevreleri, rıhtım, havuz başları sert zemin olarak düzenlenir; genelde mermer, taş, mozaik, çakıl ve bunun gibi malzeme ile kaplıdır.

2.4.3.3. Beylerbeyi Sarayı bahçesi

Saray; kompleksinin ana yapısı olan Beylerbeyi Sarayı, sarayın deniz tarafındaki duvarının her bir köşesinde yer alan biri haremlik diğeri selamlık deniz (seyir) köşkleri, arka bahçede yer alan Mermer Köşk, Sarı Köşk ve Hasahır' dan (at ahır) oluşmaktadır.

Beylerbeyi Sarayı'na ilk girildiğinde karşılaşılan bahçe Harem Bahçesi'dir. Buradan rıhtım boyunca deniz köşklerini görerek Selamlık Bahçesi' ne geçilmektedir. Burada boylu *Maglonia grandiflora* (Manolya) , *Platanus acerifolia* (Akçaağaç yapraklı çınar) ağaçları ve bambular

bulunmaktadır. Bronzdan hayvan heykelleri ortadaki havuzun çevresini süslemektedir. Bu bahçeden sonra saraya giriş üç yerden olup, Harem, Selamlık ve Koltuk kapılarından sağlanmaktadır. Haremlik ve Selamlık kapısının önünde yarım daireler biçiminde mermerden iki aslan heykeli bulunmakta ve buradan dört basamakla Haremlik ve Selamlığın giriş salonuna çıkılmaktadır.

Saray yapısının yanı başındaki formal stilde düzenlenmiş bahçe, hareket anlatan merdivenler dizisi, setlerin yükselişi, heykeller veya havuz gibi bir simge ögesi ve koruluk sıralanması tipik bir ileri Rönesans-Barok bahçe gelişimi olarak gözükmektedir. Başka bir deyişle yapıt yanındaki formal bahçe düzeni, giderek yumuşamakta ve sonunda koruluğun doğal düzenine dönüşmektedir. Kendi içinde aksiyal olan bu gelişim, saray yapıtına göre aksiyal değildir; aksine saraya dik bir açı üzerinde uzanmaktadır. Ancak aksiyal gelişimin alt düzlem formal stildeki bahçe ucunda denize bitişi, bu yönde gelişime anlam vermektedir (Şekil 2.8).



Şekil 2.8. Beylerbeyi Sarayı ve bahçesi genel görünümü (Anonim, 2011 d)

Neo-Rönesans ve Barok stillerinin karmasından oluşan Beylerbeyi Sarayı yapıtı önündeki alt düzlem bahçe, ortadaki havuza göre aksiyal ve bakışimli düzeni ile tipik bir formal stilde düzenlenmiştir.

Set bahçelerinde gerek setleme şekilleri, gerek merdivenlerinin konum ve biçimlerinin Avrupa stili bahçe etkisini taşıdığı görülmektedir. Setler nitelikçe İtalyan Toskan bahçelerinde yer alan setlere benzemektedir. Bu nedenle ölçek olarak daha çok Fransız Barok bahçe stiline yakın ama onlar gibi eğim üzerine yayılmış değil, setlerle ayrılmış bir durumda gözükmektedir. Setli bahçenin 4.teras bahçe bölümünde Sarı Köşk ve Serdab Köşkü ve Ahır köşkü vardır. Bu üçünün arasında ise kayıkla gezilebilecek büyüklükte bir havuz yer almaktadır.

2.4.3.4. Çırağan Sarayı bahçesi

1859'da Abdülmecid tarafından yıktırıldıktan sonra yeri bir süre boş kalan Eski Çırağan Sarayı arsası üzerine, 1863'te Abdülaziz bir yazlık saray inşa ettirmiş ve Sarkis Balyan' ın eseri olan Yeni Çırağan Sarayı 1874 yılında tamamlanmıştır (Cezar 1971,1985; Tuğlacı 1981; İrez 1996; Gülersoy 1998).

Batı saraylarının bahçelerine benzer şekilde düzenlenmiş bahçede, İngiltere'den limonluk getirtilmiş, havuzlar yaptırılmıştır. Sultan Abdülaziz buraya bir aslanhane yaptırtmış; çeşitli hayvanlar getirtilip küçük çapta bir hayvanat bahçesi oluşturmuştur. Çırağan Sarayı'nın bahçesine ayrıca çiçek tarhları da yaptırılmıştır. Lale tarhlarıyla bezenmiş olan bahçelerinden Mabeyn Dairesi'nin bahçesi, Mecidiye Camii'nden Yıldız Sarayı'na uzanan Yıldız Parkı' dır. Bahçe, sokak üzerinden bugün de mevcut olan bir köprü ile saraya bağlanmıştır.

Çırağan Sarayı, padişah konutu olarak kullanıldığı dönemde arkadaki koruluk sarayın bahçesi olarak kullanılmıştır. *Laurus nobilis* (defne) ağaçlarının çoğunlukta bulunduğu bu koruluk, padişahların gerek avlanma, gerekse de atla gezinti yapmalarına olanak sağlamıştır.

Yıkılmak, yanmak gibi oldukça büyük hasarlara maruz kalan saray yapısıyla beraber, tarihi bahçesine ait izlerin hemen hemen tamamı da bakımsızlık gibi etkenler nedeniyle yok olmuştur. Bu nedenle günümüzde sarayın tarihi bahçesine ait bahçe duvarları, kapıları ve bazı mimari elemanlar haricinde fikir edinebileceğimiz hiçbir öge bulunmamaktadır.

Saray 20 Ocak 1910'da çıkan bir yangın sonucunda tamamen yanmıştır. Çırağan Sarayı yıllarca harabe halde kaldıktan sonra 1987'den sonra uluslararası bir ihale açılarak restore edilmiştir. Günümüzde Çırağan Sarayı'nın ana yapısı Çırağan Oteli olarak kullanılmaktadır. Bahçesi de otel kullanımı göz önünde bulundurularak şekillendirilmiştir.

2.4.3.5. Yıldız Sarayı bahçesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun Dolmabahçe Sarayı'ndan sonra geniş kapsamlı olarak tasarlanan son yapılar topluluğu olan Yıldız Sarayı, Beşiktaş ile Ortaköy arasında sahilden başlayarak Beşiktaş Tepesi'ne kadar tüm yamacı kaplayan ve yaklaşık 500.000 m²'lik bir bahçe ve koruluk içine yerleşmiş saraylar, köşkler, yönetim yapıları ve parklar bütünüdür (Acar 1996) (Şekil 2.9).



Şekil 2.9. Yıldız Sarayı' nın görünümü

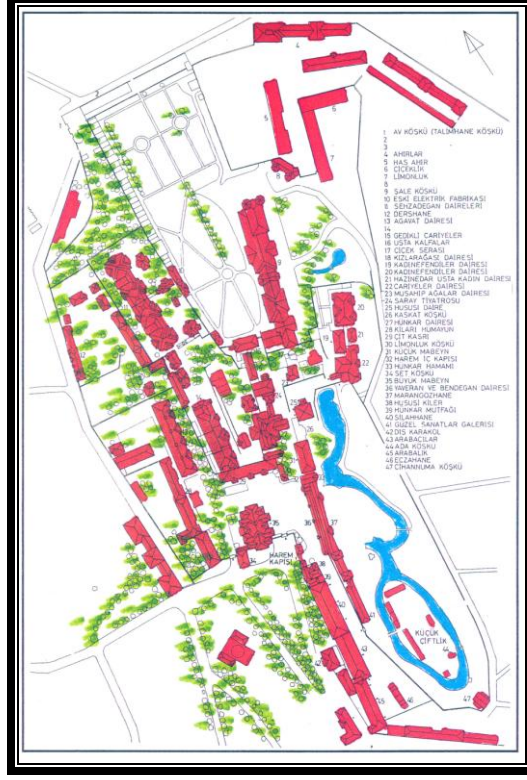
Saray yüksek duvarlarla çevrili olup ana mekânlar üç avlunun çevresinde sıralanmıştır.

Birinci avluda Çit Kasrı, Büyük Mabeyn, Yaveran Dairesi ve Silahhane gibi resmi daire ve hizmet yapıları bulunmaktadır.

Saltanat Kapısı'yla geçilen ve içten ikinci bir duvarla çevrili olan ikinci avluda harem ve sultana ait dairelerden Harem yapıları, Gedikli Cariyeler Dairesi ve Tiyatro yer almaktadır. Sultan ve ailesinin kullanımına ayrılan bu bölüm, Özel Bölüm olarak da adlandırılmaktadır.

Yıldız Sarayı'nın Dış Bahçe ya da Üçüncü Avlu olarak bilinen bölümde, bugün sarayın en iyi korunmuş, etrafı duvarlarla çevrili Şale, Merasim Köşkü ile Malta, Cihannüma ve Çadır Köşkleri gibi yapılar yer almaktadır.

Yıldız sarayı bulundurduğu bütün yapılar ve planlanma düzeni ile Şekil 2.10' de gösterilmektedir (Eldem 1976).



Şekil 2.10 Yıldız Sarayı yerleşim planı (Eldem 1976)

Yapıları ve bahçeleri ile 50 hektarı bulan saray kompleksi, farklı büyüklük ve formda tasarlanmış rustik havuzlardan, adalardan, sera ve limonluklardan, çay-kahve köşklerinden, metal şemsiye ve vazo biçimindeki çiçekliklerden, kameriyelerden oluşan özgün bir değer halinde ortaya çıkmıştır. Burada kullanılan yapıların doğal görünümlü olmaları oldukça önemlidir.

Yıldız Saray bahçesi, dıştan savunma amacıyla olduğu söylenen, fakat nöbet kuleleri, nöbetçi gezinme setleri gibi bilinen savunma öğeleri bulunmayan ayırıcı duvarlarla çevrilmiştir. Genel çevrelemenin dışında duvar içeride de sürdürülmüş, padişaha ve hareme ait yapıları ve Has bahçe'yi içeren kısım, ikinci bir duvarla daha çevrilmiştir. Böylece saray arazisi; resmi daireler ve saray hizmet binalarının bulunduğu Resmi Bölüm, harem ve padişaha ait saraylar, köşkler ve Has bahçe'nin bulunduğu Özel Bölüm, büyük gezinti parkı ve dış köşkerin bulunduğu Dış Bahçe ile çevre yapıları olarak birbirine bitişik, fakat görsel olarak birbirine kapalı dört bölüme ayrılmıştır. Diğer saray bahçelerinde gördüğümüz parterler, heykeller ve setlemeler natüralistlik stilde tasarlanmış olan Yıldız Sarayı bahçelerinde yer verilmemiştir. Bu bahçelerde doğal düzenleme ya da doğala yakın yapay elemanlarla bezeme düşüncesi üzerine grotto, nimfeum ve kaskatlar

gelişmiştir. Bu kullanımlara ağaç dallarına benzerlik uyandıran biçimlerde dökülmüş dökme demirden yapılmış korkuluklar eşlik etmektedir (Evyapan, 1991).

Yıldız Sarayı bahçeleri, yapıtlar yakınındaki formal stildeki bahçelerin giderek doğal stile dönüşmesi niteliğini taşımaktadır. Burada doğala dönüşme, formalin doğala dönüşmesi şeklinde değil de, doğal düzen içinde formal stildeki bahçe adacıklarına yer verilmesi şeklinde kendini göstermektedir.

Sultan Abdülhamid saltanatıyla çağdaş olmak üzere, zamana denk düşen Arts and Crafts, Art Nouveau, Jugendstil gibi çağın ilerici akımları mimari stil olarak Yıldız Sarayı seralarında hissedilmektedir.

2.5. Tarihi Bahçelerin Sürdürülebilirliği İçin Restitüsyon, Rölöve, Restorasyon Kavramları

Geçmişe ait kimlik niteliği taşıyan anıtlar zamanla niteliklerinden kaybederek bozulurlar. Anıta doğru müdahale edebilmek, olumsuzlukları ortadan kaldırabilmek ve devamlılığını sağlayabilmek için bozulma sebeplerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Anıtlarda bozulmaya neden olan etkenler iki grupta incelenmektedir.

İç etkenler; yapının konumu, bulunduğu zemin özellikleri, ilk tasarımındaki strüktür hataları, yapı malzemesi ve teknik kötü işçilik kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Dış etkenler ise; uzun süreli doğal etkenler, doğal afetler, insanın verdiği zararlar (terk, kötü kullanım, Vandalizm), yangınlar, savaşlar, yoğun trafik, spekülasyon kentleşme, bayındırlık etkinlikleri, hava kirliliği gibi hasar kaynaklarıdır.

Hasara neden olan kaynaklar doğru tespit edilerek bu olumsuz etkenleri en aza indirecek ya da ortadan kaldıracak restorasyon çalışması yapılmalıdır.

Tarihi bahçenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için restorasyon çalışması yapılması gerekmektedir. Ancak doğru restorasyon çalışması için anıta dair teknik araştırmalar, sanat tarihi araştırmaları, anıtın yasal statüsü, tarihi ve arkeolojik araştırmaları yapılmalı, tarihçesi, estetik özellikleri, anıtın değeri ortaya koyulmaktadır. Anıt fotoğraf, video gibi tekniklerle ayrıntılı olarak belgelenerek, ölçekli çizimleri yapılmaktadır.

Restitüsyon: Kısmen yıkılmış ya da yok olmuş, sonradan değişikliğe uğramış öğelerin, yapıların veya yerleşmelerin ilk tasarımlarındaki ya da belirli bir tarihteki durumlarının, arşiv

kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapıya, yerleşmeye ait çizim fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak plan, kesit, görünüş ve aksonometrik çizimlerle ya da maketle anlatımına restitüsyon denmektedir. Restitüsyon yapının özgün halini ortaya koyan bilimsel bir çalışmadır. Anıtın tarihi gelişimini irdelemek, kalıntıların daha iyi kavranabilmesini sağlamak için yapılmaktadır. Restitüsyonun yapı olarak gerçekleşmesi işlemi rekonstrüksiyondur (Ahunbay 2009).

Rölöve: Bir alanın mevcut durumunun ölçekli bir şekilde plan, kesit ve görünüşlerle anlatımıdır. Bir proje değildir. Gelecekteki bir duruma ilişkin öneriler içermez. Rölöve bir yapının, kent dokusunun veya arkeolojik kalıntının yakından incelenmesi, belgelenmesi, mimarlık tarihi açısından değerlendirilmesi ve restorasyon projesinin hazırlanabilmesi için bir araçtır. Rölöve sırasında kültür varlığı ile doğrudan ilişki kurularak ayrıntılar, malzeme ve diğer özellikler yakından gözlenir; fotoğraflarla belgelenecek ölçekli çizimi yapılır (Ahunbay 2009). Tarihçesi, estetik özellikleri, değeri, yapım tekniği, malzemesi, taşıyıcı sistemi gibi teknik özellikleri ve yasal statüsü incelenmelidir. Çeşitli kaynaklardan derlenen bilgiler ışığında yapılacak restorasyonu yönlendirecek temel veriler elde edilmelidir.

Rölöve, bir yapının, kent dokusunun, tarihi bahçenin veya arkeolojik kalıntının restorasyon projesinin hazırlanabilmesi için, yakından incelenmesi, belgelenmesi, tarihsel değerleri açısından değerlendirilmesi ile özelliklerinin, özgün öğelerinin, taşıyıcı sistemi ve yapı malzemelerine ait mevcut durumunun ölçekli çizimlerle anlatılmasıdır. Rölövelerde hasar ve bozulmaların gösterildiği paftalar oluşturulmalıdır.

Tarihi yapının dokusunun anlaşılabilmesi için arşivlerden, önceden yapılmış rölövelerden, eski fotoğraflardan, eski hava fotoğraflarından, haritalardan, gravürlerden, planlardan, yazılı kaynaklardan, tarihi kitaplardan ve gözlemlerden yararlanılmaktadır.

Restorasyon: Bozulma süreçlerinin ve malzemelerin incelenmesi sonrasında elde edilen bilgilerle yapılacak müdahaleler derlenerek strüktürün sağlamlaştırılması, uygulanacak teknolojilerin saptanması ve tarihi yapının yeniden kullanımına ilişkin öneriler belirlenir. Mümkün olduğunca yıkmadan ve en az müdahaleyle, eskisine uyumlu, koruma ilkesine uygun öneri geliştirilir (Ahunbay 2009).

Ön araştırmalar ve rölöve sonucunda elde edilen bilgiler hasar nedenlerini ortadan kaldıracak veya etkilerini azaltacak sağlamlaştırma, bütünleme (reintegrasyon), yenileme (renavasyon),

yeniden yapım (rekonstrüksiyon), temizleme ve taşıma tekniklerinin seçilerek uygulanmasına temel oluşturacaktır (Ahunbay 2009).

Koruma, restorasyon uygulamalarının tarihi çok gerilere gitmesine rağmen, bilimsel yöntemlerle yapılması 19.yy' da başlamıştır (Ahunbay 2009).

“Üslupsal Bütünleme” kuramı 1789 Fransız Devrimi sırasında anıtlar açısından oluşan büyük kayıpların 1830’lu yıllarda Ortaçağ yapılarına yeniden ilgi duyulması ve onarımlara girişilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu kuramın öncüsü Eugene Emmanuel Violet Le Duc’tür. Bir yapının restorasyonunu, onu korumak, onarmak, yeniden yapmak olarak değil hiç var olmadığı biçimiyle tam bitmiş bir yapı haline getirmek olarak tanımlamıştır. 19. yy.’ ın ortalarında “Üslupsal Bütünleme” kuramına karşı “Romantik Görüş” kuramı ortaya çıkmıştır. Bu kuramın öncüsü John Ruskin’dır. “Romantik Görüş” bir tarihi yapının belge olarak korunmasını ancak bu yapıya herhangi bir müdahale yapılmamasını ve yapının doğal ömrü ile yok olmasını öngörmektedir (Ahunbay 2009).

19.yy.’ ın sonlarında yapının ideal biçimine ulaşmaya çalışan “Üslupsal Bütünleme” kuramı ile pasif bir tutum izlemeyi amaçlayan “Romantik Görüş” karşı “Tarihi Restorasyon” ve “Çağdaş Restorasyon” kuramları ortaya çıkmıştır. “Tarihi Restorasyon” kuramı, Luca Beltrami’nin öncülüğünü ettiği, yapıların tarihi belgelerden sağlanacak somut verilere dayandırılarak restore edilmesini öngörmektedir. Gerçek verilere dayandırıldığı için kabul edilebilir gözükten bu tutum belgelerin yeterliliği ve güvenilirliği konusundaki belirsizlikler yüzünden tartışmaya açık olarak yorumlanmaktadır.

Camillo Boito bugünkü anlayışa yakın düşünceler ortaya koymuş, çağdaş restorasyon kuramının gelişmesine öncülük etmiştir. “Üslupsal Bütünleme”, “Romantik Görüş” ve “Tarihi Restorasyon” kuramlarını “Çağdaş Restorasyon” düşüncesi içinde birleştirmiştir. 1883 yılında aşağıdaki ilkeleri sunmuştur:

- Geçmişe ait anıtlar tüm insanlığa ait tarihi belgelerdir.
- Yapılara müdahale edilmesinin zorunlu olduğu durumlarda sağlamlaştırma, onarıma, onarım ise restorasyona tercih edilmelidir. Yenileme (renovasyon) ve ek yapılmamalıdır.
- Strüktürel sorunlar gibi nedenlerden dolayı ek yapılması zorunlu ise yapının bütünlüğüne saygılı biçimde, kolayca anlaşılabilir, ayrı malzeme ve üslupta olmalıdır. Yapılan restorasyon uygulamasının tarihi işaret veya rakam ile belirtilmelidir.

- Yapının ilk oluşturulduğu dönemden sonra yapılan ekler anıtın bir parçası olarak kabul edilmelidir. Bu ekler başka bir ögeyi negatif etkileyen bir durum yaratmıyorsa korunmalıdır.
- Zaman içerisinde oluşan durum itibarı ile kalıntı niteliğinde de olsa özgün, estetik ve nadir bulunan bir değer yaratan anıtlara yıkılmayı önleme amacı dışında müdahale edilmemelidir.
- Restorasyon sırasında yapılan işlemler belgelenmelidir.

Gustavo Giovanni, Boito'nun belirlediği ilkeleri geliştirerek 1931'de Atina'da toplanan "Tarihi Anıtların Korunması İle İlgili Mimar Ve Teknisyenlerin I. Uluslar arası Konferansı"nda sunulan "Atina Kartası" adlı sonuç bildirgesine yansıtılmıştır. Önceleri önemli anıtlara fon oluşturan kentsel dokuların korunması ile başlayan tarihi çevre koruma uygulamaları, uluslar arası düzeyde ilk kez tarihi anıtların estetik değerlerinin artırılması maddesi kapsamında ele alınmıştır. Maddede; "Yapılar yapılırken yerleşmelerinin kişiliğine ve dış görüntülerine, özellikle çevreleri özel itina isteyen tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi önerilmektedir. Bu belgede yer alan başlıca ilkeler aşağıdaki gibidir:

- Yapıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için kullanılması gerekmektedir. Bu kullanım yapının estetik ve tarihi değerlerine saygılı olmalıdır.
- Özel mülkiyetteki yapıların korunması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Tarihi yapıların çevrelerine saygı gösterilmelidir.
- Tarihi yapıların onarımında çağdaş teknikler ve olanaklar akıllıca kullanılmalıdır.
- Arkeolojik alanlarda bulunan her parçanın yerine konabilmesini (anastylosis) sağlayacak önlemler alınmalıdır (Ahunbay 2009).

Atina Konferansı Sonuç Bildirgesi belgeyi imzalayan ülkeler tarafından yürürlüğe konmuştur. İtalya'nın da kabul ettiği bu ilkeler 1932'de Giovanni tarafından ayrıntılı biçimde derlenerek "Carta del Restauro" adı ile resmiyet kazanmıştır (Ahunbay 2009).

Bu gelişmeler ile birlikte, II. Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir şekilde gelişen yeniden yapım sürecini kontrol altına almak gerekliliği ortaya çıkmıştır. Eski yapıların korunması ve onarımı ile ilgili olarak uluslararası bir temele dayanan ilkeler üzerinde karara varmak amacı ile 1964 yılında Venedik'te toplanan "II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar Ve Teknisyenler Kongresi" aldığı kararları "Venedik Tüzüğü" adı altında toplamıştır (Ek-1). Tüzüğün ortaya koyduğu genişletilmiş anıt kavramı birçok ülkenin koruma yasalarına girmiş, somut adımlar atılmıştır (Ahunbay 2009). Toplantı sonuçlarına göre "tarihi anıt" kavramı kentsel ve kırsal yerleşimleri kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır. Bu madde tarihi çevre koruma alanında oldukça önemli bir adım olmuştur.

Aynı tüzüğün 6. maddesinde korunacak anıtların çevrelerinin korunması ile ilgili olarak “Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla, çevresinin de bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir eklentiye, yok etmeye, ya da değiştirmeye izin verilmemelidir.” şeklinde yayınlanmıştır. Birçok ülke Venedik Tüzüğü’nü benimseyerek yasal düzenlemelerini Venedik Tüzüğü kararlarına göre değiştirerek tarihi çevre korumanın yasal çerçevesini oluşturmuştur.

Bunun yanında toplumlardaki gelişmelerin yol açtığı tartışmalar neticesinde, Venedik Tüzüğü’nün kapsamını aşan durumların var olduğu kabul edilmiş fakat tüzüğe dokunulmamıştır. Bununla beraber özellikle UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar koruma ilkeleri, tarihi yapı ve çevrelerinin çağdaş yaşam içindeki yerleri gibi konularda toplantılar düzenlemekte ve kararlar almaktadır. Yapı ile beraber kent ölçeğini kapsayan korumaya yönelik kuramlar uygulamadaki sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilmeye çalışılmaktadır. Restorasyonun daha geniş bir perspektifi içermesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Ahunbay 2009).

Ülkemizde de o dönemde koruma uygulamalarını yönlendiren bilimsel kuruluş olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından benimsenmekle birlikte, ilkelerini hemen ve tam olarak uygulamaya koymak mümkün olmamıştır. Türkiye’de tarihi bir çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve ancak 1970’ lerde oluşabilmiştir. 1973’de 1710 sayılı Eski Eserleri Koruma Kanunu çıkarılmış, Türkiye’de tarihi çevrelerin bir bütün olarak tescil edilip yasal koruma altına alınmaları bu tarihten sonra mümkün olabilmıştır (Ahunbay 2009).

Tüm bu kabul edilen bildiri ve tüzükler tam olarak mimari yapı ve tarihi bahçeleri içermemekte, sarayların ilişkileri ve birlikte korunmaları hakkında kesin şeyler söylememektedir. Tarihi bahçelerle ilgili ilk kez 1971 yılında Fontainebleau’da ICOMOS (International Council of Monument and Sites - Uluslararası Anıtlar ve Çevreyi Koruma Örgütü) ve IFLA (International Federation of Landscape Architects – Uluslararası Peyzaj Mimarları Federasyonu)’ nun ortak düzenledikleri “Tarihi Bahçelerin Korunması ve Bakımı” konulu sempozyum sonunda IFLA tarihi bahçelerin korunmasındaki görüşlerini şu temel düşüncelere göre açıklamıştır (Öztan ve Yazgan, 1985):

1. Tarihi çevreler yalnızca kendileri için kültürel bir değer taşımakla kalmaz, buldukları kentin önemini de artırıp, ona bir nitelik bir ün kazandırmaktadırlar.

2. Yaşayan anıt olan tarihi bahçelerin bir kısmı iyi durumdayken, bir kısmının restore edilmesi gerekmektedir. Canlı materyal olan bitkilerin ölçü ve biçim yönünden gelişim göstermeleri nedeni ile bahçenin görünüşünü değiştirmeleri söz konusudur.

3. Tarihi bahçelerin özgün formlarına uygun olarak korunabilmeleri ve gerektiğinde restore edilebilmeleri için belirli temel kurallar kabul edilmelidir.

Sempozyum sonunda bu sonuçlara varılmış ve şu konular ele alınmıştır (Öztan ve Yazgan 1985):

1. Tarihi bahçeler hakkında genel rapor ve liste,
2. Tarihi bahçelerin bozulmasına ve yıkılmasına neden olan etmenler,
3. Özel mülkiyetteki tarihi bahçelerin sorunları,
4. Tarihi bahçelerin korunmasında yasalardan yararlanma,
5. Tarihi bahçelerin korunması,
6. Tarihi bahçelerin donanımı,
7. Tarihi bahçelere ait her türlü belgelerin envanteri,

IFLA'nın Tarihi Bahçeler Seksiyon başkanı Rene Pechere'e göre tarihi bahçe envanterinin amacı; bu bahçelerin sayılarını tam olarak belirlemek, iyi bir analizle çeşitli devirlerin genel düzenleme kurallarını saptamak, çevresel etkilerden korunması şart olan önemli örnekleri ortaya çıkararak bunların kurtarılması için uluslar arası olanakları araştırmak olmuştur.

Yüzyıllar içerisinde genellikle yapı özeline yönelen koruma, restorasyon kuramları özellikle 1981 yılında Floransa'da yapılan sempozyumda alınan kararların bir tüzük haline getirilmesi ile tarihi bahçeleri de içermeye başlamıştır (Ek-2). Floransa Tüzüğü ile tarihi bahçeler "Anıt" kavramına dahil edilmiştir. Bu tüzükte bir tarihi bahçenin korunması, bakımı, restorasyonu ve rekonstrüksiyonu (yeniden yapım) ile ilgili ana kriterler, Venedik Tüzüğü kararları doğrultusunda, belirlenmiştir. Halen geçerli olan bu tüzük bir tarihi bahçelerin korunması sürecinde önemli bir yapı taşıdır (Ek-1).

Fontainebleau'da düzenlenen "Tarihi Bahçeleri Koruma ve Bakımı" konulu sempozyumdan 10 yıl sonra, 1981'de Floransa'da toplanan Tarihi Bahçe Komitesi, tarihi bahçelerle ilgili ayrıntıları ve korumaları için gerekli kuralları içeren Floransa Tüzüğü'nü düzenlenmiştir (İskender 1995).

Tarihi Saray bahçelerinin Türkiye'deki durumuna bakıldığında 1924 yılından sonra saraylarımızın bağlı olduğu milli saraylar müdürlüğü ve müzeler idaresi 1933 yılında Atatürk tarafından TBMM'ye bağlanmıştır. Daha sonra ilk defa 1967'de milli saraylara bağlı bahçelerin durumu ortaya konmuştur. Raporunda, sağlam kaynaklara dayalı araştırmaların ve etraflı etütlerin

öncelikli yapılması, restorasyon çalışmalarının disiplinler arası bir organizasyonla düzenlenmiş plan ve program dahilinde ve merkezi bir sistemle yürütülmesi, restorasyon ilkeleri olarak da bahçelerin orijinal ve tarihi kimliklerine yeniden kavuşturulması, içindeki yapıların tarihi özelliklerine uygun olarak prezantasyonu, tarihi değer taşıyan ağaçların tek tek korunması ve bunlardan tedavisi gerekenlerin onarılmaları, fantezi bitkisel düzenlemelerden kaçınılması ve bunlarla birlikte, bahçelerin bugünkü kullanımlarına ve turistik gezilere uygunluğunun saptanması şeklinde kararlar yer almıştır. Osmanlı saray bahçeleri ile ilgili konuların top yekûn ve bilimsel olarak ele alınıp, bir master plan dâhilinde köklü uygulamalara geçmesinde, 1984 yılı bir dönüm noktası olmuştur. TBMM Başkanlık Divanı'nın aldığı bir kararla “Milli Saraylar Sempozyumu” düzenlenmiştir. Sempozyumda milli sarayların hem gün ışığına çıkarılma ve tanıtmaya yönelik çalışmaların başlaması kararına varılmış hem de Fontainebleau Tüzüğünde olduğu gibi “Yalnız tarihi yapıların değil, bunları çevreleyen arazi ve bahçelerinde aynı titizlikle korunup restore edilmeleri kaçınılmaz bir zorunluluktur” gerçeği bir kere daha vurgulanmıştır (Güloğlu 2004).

Floransa Tüzüğü'nde de belirtildiği gibi (Ek-2) bir tarihi bahçenin en önemli ve değişken olan öğelerinden birisi bitkisel elemanları, bitkisel düzenidir. Bunun devamlılığının sağlanabilmesi, tarihi bahçe kavramının korunabilmesi için bitkisel elemanların korunması ve restorasyonu çok önemlidir (Ahunbay 2009). Yenilenmesi gereken bir çalının yerine aynı türün benzer büyüklükteki örneğinin getirilmesi veya bozulan bir yer örtücü grubunun yeniden oluşturulması nispeten zor olmayan işlemler olarak değerlendirilmektedir. Fakat özellikle yaşlı bir ağacın yerine yenisini koymak veya taşımak kolay değildir. Özellikle yaşlı ağaçların korunması ve genelde tüm bitkisel restorasyon etkinlikleri için belirli bakım ve onarım tekniklerini bilen uzmanlara gereksinim vardır.

Kimi zaman çeşitli olayların anısına dikilen tarihsel olaylara tanıklık eden ve bugün de günümüzde canlılığını koruyan anıt ağaçlar bir dönemin atmosferini günümüze yansıtmaktadır. “Tarihi Bahçe”nin ana materyalini oluşturan ağaçların sağlıklı olarak, formlarını bozmadan yaşatabilmek çok önemlidir. Tarih ve kültür mirasımızın en kıymetli varlıkları olan bu ağaçları tespit ederek korumaya almak için anıt ağaç restorasyonu tekniklerinden yararlanılmaktadır. Ağaçlar, fırtına, kar, hatalı budamalar, araç ve insan zararları nedeniyle zarar görmektedirler. Bu zararlara zamanında müdahale edilmezse çürümelere neden olmaktadır. Çürüme ve mantarlar da

ağacın ömrünün kısalmasına neden olmaktadır. Ağaç yaralarının tedavisi, kovuk ve çürüklerin tedavisi ve kırılma riski taşıyan ağaçla gövdelerinin bağlanması işlemi ağaç restorasyonu kapsamında yapılmaktadır.

Tarihi bahçelerde kimi zaman yüz yaşının üzerinde bir yaşa sahip bir bitki türleri bulunabilir. Bu tür kurduğunda veya yıkıldığında yerine aynı türün 3-4 yaş, 1-2 metre boyunda örneğinin dikilmesi yerine, 15-20 yaşlı tür örneği dikilmesi bahçenin özgünlüğünü ve bütünlüğünü bozmayacaktır. Anıt ağaçlarda peyzaj tasarımı koruma zonu içinde yapılacak düzenlemeleri kapsar. Bir anıt ağacın toplam koruma zonu yüzeyindeki kaplama elemanları yapısal (granit parke taş, beton parke taş, çim plak taş, kilitli parke vb.) olabileceği gibi bitkisel (çim, yer örtücü bitkiler, çiçek parterleri, vb.) olabilir. Asfalt, kesme taş, mermer vb. su geçirimsizliği sağlanmış döşeme mutlak koruma zonu içinde yer almamalıdır. Düzenlemede kullanılacak yapısal ya da bitkisel elemanlar, anıt ağacın bulunduğu alanın peyzaj karakteri tarafından belirlenir. Yaşlı ağaçların bakımı ve korunması ile ilgili olarak çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır:

- Kök Bölgesi Koşulları ve İyileştirilmesi: Doğal ortamda ağaçlar taç gelişimleri kadar kök yayılma alanlarına sahiptirler. Bu nedenle anıt ağaç koruması için buldukları alanda toprak altı sistemler, alt yapı hizmetleri, geçirimsiz yüzey kaplamaları vb. faaliyetlere izin verilmemelidir. Ağaçların normal gelişimini sınırlandıran en önemli faktörlerden biri, kök bölgesinin bitki besin maddesi yetersizliğidir. Toprakta su ve bitki besin maddelerinin yetersiz olduğu ya da azaldığı durumlarda, ağaçların büyüme hızı gözle görülür biçimde yavaşlamaktadır. Mevcut anıt ağaçlarda minimum 3.00 x 3.00 m kök yayılma alanı sağlanmalıdır. Bu alanlarda yüzeyde toprak sıkışmasını önleyici ve havalarda yüzeyde toprak sıkışmasını önleyici ve havalandırmayı sağlayıcı önlemler alınmalıdır. Ağaç kökleri uygun ortam bulduklarında çok geniş alanda yayılabilirler. Bu alan içinde toprak kalitesi iyi olduğunda, ağaç uzun yıllar ek bir bakım gerektirmeden çok rahat ve sağlıklı bir gelişim gösterir. Kök bölgesi toprağını iyileştirmede en basit yol, mekanik gevşeme ve organik madde ilavesidir. Yüzey kaplama malzemeleri ile sıkışmaya neden olan yükler hava ve su sağlamayı olanaksızlaştırdığından, bu konuda özel önlemler alınmalıdır.

- Kabuk, Gövde Yaralanmaları: Bu tip yaralanmalar tedavi edilmedikleri takdirde tehlikeli olabilecek mantar ve çürüme merkezleri oluşturmaktadırlar. Böyle durumlarda yara çevresindeki zarar görmüş olan hücreler iyice temizlenerek uygun tekniklerle yara macunuyla müdahalede bulunulmalıdır. Dal ve gövdedeki kırık ve çatlaklarda oluşan yaralanmalar görüldüğünden daha

derin ve geniştirler. Bu nedenle yara yüzeyi steril edildikten sonra su ve hava geçirirliği olmayan koruyucu bir madde ile kaplanmalıdır. Yaraların onarımı için ağacın yaralanmış, ezilmiş odun ve kabuk kısımlarının tamamı, sterilize edilmiş keskin aletlerle öz suyunun akışı yönünde oval bir şekilde kesilerek uzaklaştırılır ve yaranın yüzü antiseptik, iyi yapışan, uygulandığında yaranın içine işleyebilen, yar dokusuna (kallus) zarar vermeyen, esnek bir malzeme olmalıdır.

- Budama: Anıt ağaçlar budamanın kesin olarak yapılamayacağı doğal değerlerdir. Eşsiz doğal gelişimi ile anıt ağaç niteliği kazanmış bir ağaç budama sonucunda bu özelliğini yitirebilir. Budama ancak ilaçlama ile yok edilemeyecek zararlı ve hastalıkla bulaşma durumunda gerçekleştirilebilir. Bu durumda budama işlemi aşağıdaki aşamalarda uygulanmalıdır. Öncelikle, budama için kullanılacak alet kesin olarak sterilize edilmelidir. Kalın dalların (7-8 cm) budanmasında kabuk ya da odun kısmının soyulma ya da yarılmalarına engel olmak amacıyla ağacın gövdesinden 25-30 cm uzaklıktan yapılan birinci ve ikinci kesim sonucunda dalın büyük bir bölümü uzaklaştırılmış olur. Birinci kesimde dalın aşağıdan yukarı olacak şekilde 1/3' ü kesilir. İkinci kesimde 3-5 cm ileriden yukarıdan aşağı doğru kesim yapılarak dalın tamamı uzaklaştırılır. Üçüncü kesimde geriye kalan kısım gövde üzerinde herhangi bir parça kalmayacak şekilde aşağıdan yukarıya doğru kesilerek uzaklaştırılır ve kesit yüzeyi keskin bir aletle düzeltildikten sonra macun ya da katran ile kapatılır. Budamalar bu konuda bilgili ve deneyimli kişiler tarafından yürütülmeli ve peyzaj mimarının teknik ve estetik yönden deneyiminde uygulanmalıdır.

- Ağaç Tacının Emniyeti: Bazı ağaçların, kuşaklama, destekleme ve bağlama gibi tekniklerle, yaşları ve türleri de göz önünde tutularak korunması gerekmektedir. Bu tekniklerin yanında aşılama yoluyla ve stabilizeyi bozan kısımların budanması yoluyla da ağaç tacının emniyetinin sağlanması da söz konusudur.

- Gübreleme: Bitkinin yeterli besin gereksinimini karşılayamadıkları durumlarda uygun tekniklerde gübrelemenin yapılması gerekir. Doğal yetişme ortamında toprağa düşen yaprak, dal, meyve gibi bitki parçaları çürüyüp ayrışarak yeniden bitkiye yararılışlı besin maddelerine dönüşürler. Ancak genellikle tarihi bahçelerde karşılaşılan en büyük sorun genellikle ağaçların kökleri üzerinde yeterli genişlikte toprak yüzeyinin mevcut olmamasıdır.

Bu nedenle anıt ağaçların kök yayılma alanı organik madde içeriği yüksek toprakla iyileştirilmelidir. Daha sonra belirli zamanlarda bitki kök bölgesi gübrenmelidir. Bu açıdan kullanılacak gübre azot, fosfor ve potasyum içermelidir. Ancak gübre çeşidini ve

miktarını belirleyebilmek için periyodik toprak testleri yapılmalıdır.

-İlaçlama: Ağaçlara yönelik hastalık ve zararlılara karşı en kolay savaş, ağaçları sağlıklı tutmaktır. Bakımsızlık ve çeşitli etkilerle zayıf düşen ağaçlar zararların hücumuna uğrar. Böcekler ağaçların çeşitli kısımlarına yerleşip besinlerini sağlarken ağaçta renk değişiklikleri, dokularda oyuklar, şişkinlikler, akıntılar ve reçine sızıntılarının oluşumuna neden olurlar. Sonuçta bitkide zayıf taç gelişimi, deformasyon ve kurumalar ortaya çıkar. Bu açıdan hastalık ve zararlılara karşı ilaçlama yapmak gereklidir. Bitkinin, zararlanma türü ve derecesine göre uygun karışımlarda ve zamanda ilaçlanması gereklidir.

-Sulama: Bütün bitkiler yaşamları boyunca suya gereksinim duyarlar. Ancak bitki türlerinin su gereksinimini büyük ölçüde değişiklik gösterdiği gibi bitkilerin kuraklığa toleransları da farklıdır. Sulama suyunun toprak derinliğine en az 1,5-2 m işlemesi sağlanmalıdır. Uzun kuraklık periyodları olan alanlarda ağaçların düzenli olarak sulanmaları ve sulama suyunun toprak derinliğine infiltrasyonu gereklidir.

- Ağaç Cerrahisi: Ağaçların yaşamlarını sağlamak, görünümelerini düzeltmek, stabilitesini arttırmak, böcek tahribatı ve çürüme olan bölgeleri ortadan kaldırmak için kovuklara uygun tekniklerde müdahalelerde bulunulmalıdır. Bu müdahale taşıyıcı elemanlarla da desteklenen uygun malzemenin dolgu yapılması işlemleridir. Bu çalışmalarda %90 başarılı bir dolgu yapmaktansa hiç yapmamanın daha geçerli olduğu bilinmektedir. Dolgu kesinlikle hava ve su 45 geçirmemeli, ağacın sallanması sırasında sıkışma ya da çatlama yapmamalıdır. Ayrıca sağlıklı bireylerde de kovuk oluşumunu ve diğer bireylerde başka kovuk oluşumlarını önlemek için potansiyel taşıyan yerlerde (çatal dallar arası) su drene edilerek uzaklaştırılmalıdır. Ayrıca mantar hastalıklarına karşı kullanılacak ilaçların ağacın zarar görmesine neden olunmamalıdır.

- Ağaç Nakli ve Destekleme: Nakil işlemlerinin başarısı ağacın türüne, yaşına, fizyolojik durumuna bağlı olmasından dolayı iyi bir etüdün yapılmasına ve uygun tekniklerin kullanılmasına bağlıdır. Ön işlemlerin (kök terbiyesi, mevsim seçimi v.b.) dikkatle ve özenle yapılması nakil işleminin başarısı için çok önemlidir.

Destekleme iki amaçla yapılır. Bunlardan birincisi ağacın statik dengesinin sağlanmasıdır. İkincisi zorunlu durumlarda ağacın naklinden sonra yapılan desteklemedir. Bir anıt ağacın yerinin değiştirilmesinin zorunlu olduğu durumda ağaç, nakilden hemen sonra üç çevre etmenine karşı korumaya alınmalıdır. Bunlar; rüzgar, zemin sıkışması ve gövde yaralanmasıdır. Koruma nakil sonrası nem kaybını önlemek için gövdeyi çuval bezi ile sarma,

rüzgara karşı korumak için destekleme, yüzeye ızgara döşeme vb. yöntemlerle yapılır. Üçlü kazık ve gergi tellerinin bağlanması ile rüzgar ve diğer etkenler nedeniyle ağacın yıkılması önlenmelidir. Yine aynı şekilde dikim sonrası güçlü bir bakım şarttır.

Her türlü bitkisel restorasyon etkinliğinin bu konuda özel eğitim almış kişilerden oluşan bir ekip ile yapılması gerekmektedir. Bitkisel elemanları restorasyonunun başarısının uzmanlık, dikkat ve zaman faktörünün iyi değerlendirilmesi ile doğrudan ilişkisi vardır.

Teknik bilgisizliğe, insan müdahalesine karşı duyarlı olan bahçeler, çoğu zaman, pratik bahçıvan düzeyindeki bilinçsiz bakıcılara teslim edilmiştir.

2.2.Kaynak Özetleri

Şen (1993) çalışmasında Yıldız Sarayı Hasbahçesi' nin tarihsel sürecini ve son olarak geldiği durumu ortaya koymuştur. Bahçenin rölövesini hazırlayarak bitkileri ve yapısal materyalleri detaylı şekilde işlemiştir. Pamay ile birlikte bitkisel rölöve çalışması yaparak bitkilerin dikildikleri dönemi gösteren bir tablo oluşturmuştur.

Buğdaycıoğlu (2004) İstanbul'un en önemli yeşil alanlarından birisi olan Emirgan Korusu'ndaki tarihi Köşk Bahçeleri' nin restorasyonu üzerine çalışmıştır. Çalışmada alan ile ilgili arazi çalışması sonucunda ortaya çıkan bulgular, çizimler ve görsel materyal ile desteklenerek verilmiştir. Analizler ve bulgular ışığında öneriler geliştirilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Güloğlu (2004) çalışmasında; 19. yüzyıl saray ve bahçeleri ile ilgili hem dağınık halde bulunan bilgilerin bir araya getirilmesine çalışmış, hem de Osmanlı bahçe sanatının gelişimi, bahçe anlayışının tüm dünyada doğup geliştiği saray bahçeleri kapsamı içinde; özellikle İstanbul boyutunda incelemiş, bu saray bahçelerinin peyzaj mimarisi açısından irdelenmesini yaparak, karşılaşılan sorunları ortaya koymuştur. Araştırmada, incelenen 19. yüzyıl İstanbul tarihi saray bahçeleri örneklerinden yola çıkılarak, bu alanların yaşayan kültür mirası olarak değişmeden gelecek nesillere bırakılması için, elde edilen bütün bilgiler ışığında, özellikle bahçelerin maruz kaldıkları tehlikelere karşı korunarak sürekliliklerinin sağlanması gerektiği saptanmıştır.

Ocak (2006) çalışmasında İstanbul' daki tarihi parkların günümüze kadar ulaşırken nasıl bir değişim süreci geçirdiği, bu süreçten nasıl, ne şekilde etkilendiği ve günümüzdeki kullanım işlevleri belirlenmiştir. Bu belirleme yapılırken tarihi parklar; saray ve kasır bahçeleri, mesire

alanları ve korular olarak sınıflandırılmıştır. Seçilen üç farklı örnek; Topkapı Sarayı ve Gülhane Parkı, Sadabad Kasrı, Büyük ve Küçük Çamlıca Korusu, tarihi gelişim süreci açısından ve yapılan düzenleme çalışmaları ile günümüzdeki kullanım işlevleri açısından incelenmiştir.

Araştırmada ayrı ayrı ele alınan bahçelerin tarihi süreç içinde gelişimi daha detaylı olarak anlatılmış ve bu alanda geçmişten günümüze yapılan çalışmalar incelenerek; ne tür değişimler geçirdiği, günümüzde nasıl kullanıldığı, içinde ne tür fonksiyonların yer aldığı değerlendirilmiştir. Günümüze kadar yapılan çevre düzenleme çalışmaları da diğer bir başlık altında toplanmıştır. Elde edilen kaynak bilgiler ışığında Topkapı Sarayı ve Gülhane Parkı, Sadabad Kasrı, Büyük ve Küçük Çamlıca Koruları için hazırlanan proje çalışmaları günümüz kullanım işlevleri açısından irdelenip “tarihi mekanlarda peyzaj düzenleme ilkeleri” doğrultusunda düzenlenip düzenlenmediği değerlendirilerek söz konusu tarihi parklar için sonuçlar ve öneriler ortaya konulmuştur.

Mutlu (2006) ‘nun çalışmasında ise; 19. yüzyıl’da inşa edilmiş olan Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız ve Çırağan saray bahçelerini peyzaj tasarım ilkeleri açısından değerlendirmek ve Batılılaşmanın tasarıma etkileri karşılaştırmalı analiz yöntemi ile ortaya koyulmuştur.

Akyüz (2007) çalışmasında Beylerbeyi Sarayı’nın tarihsel gelişimini Eski Saray ve günümüzdeki saray olarak iki dönemde inceleyerek, her iki dönemin yapılarının mimari özellikleriyle ilgili araştırmalarda bulunmuştur. Sarayda bulunan mekânları numaralandırılarak plan, cephe ve bezeme özellikleri açısından incelenmiş, yapının mevcut durumu ile biçim ve üslup özellikleri sunularak Osmanlı mimarlığı ve 19. yüzyıl Osmanlı Sarayları içerisindeki yeri ortaya koyulmuştur. Sarayda batılılaşma etkileri ve geleneğin ne ölçüde devam ettirildiğine açıklık getirilmiştir. Sarayın 19. yüzyıl Osmanlı Sarayları’nın önde gelenlerinden Dolmabahçe, Çırağan ve Yıldız Saraylarıyla karşılaştırılması yapılmış; yapıların tarihsel süreç içerisinde birbirlerinden etkileşimleri, benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir.

Altınar (2008) II. Abdülhamid Dönemi’nde İstanbul Bahçeleri (1876-1909) konulu bu tez çalışmasında (2008), II. Abdulhamid’in yaptırılmalarında ve uygulanmalarında birinci dereceden etkili olduğu bahçe tasarımlarını incelenmiştir. Bunun için kaynak olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerin’ den bulunan belgelerden ve Goad haritalarından yararlanılmıştır ve konu ile ilgili katalog çalışması yapılmıştır. Çalışmada seçilmiş olan bahçeler konumları, tasarım özellikleri ve bileşenleri, bitki çeşitliliği ve günümüzdeki durumları açısından incelenmişlerdir. Günümüze

kadar kendini koruyabilmiş olan bahçe örneklerinin görsel olarak desteklenmesi amacı ile izin verilen tüm bahçelere girilmiş, güncel fotoğraflar çekilerek, varılan yazılı kaynaklar desteklenmiştir. Bahçe öğelerinin karşılaştırılması ve bitki çeşitliliği rahat okunabilmeleri açısından tablolara dökülmüştür. Bu çalışmalar ışığında dönemin bahçe tasarımları günümüzdeki durumları açısından değerlendirilerek, Avrupa'daki benzerleri ile karşılaştırılmış ve ülkemizdeki tarihi bahçelerin de Avrupa'daki benzerleri gibi kültürel miras olarak korunmaları gerektiği vurgulanmıştır.

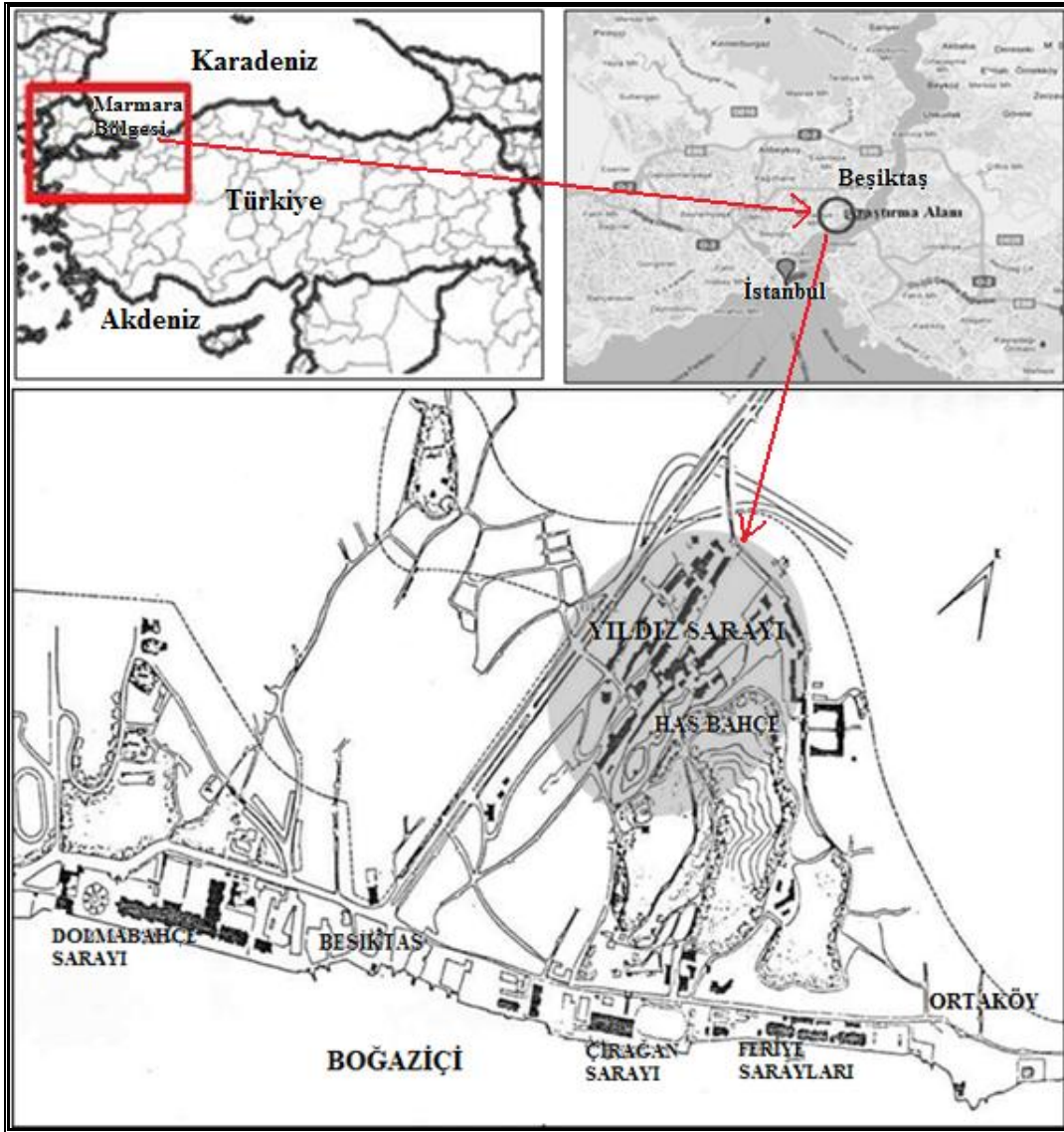
Kartal (2009) çalışmasında saray bahçelerinin önemini belirtilmiş, tasarım özelliklerinin araştırarak, mevcut durumunun ortaya koymuş ve bu doğrultuda peyzaj mimarlığı adına tasarım ilkeleri ve tüm donatı elemanları ile yorumlamıştır. Bunun için öncelikle İstanbul Metropolü'nde yer alan Topkapı Sarayı ve bahçesi, Dolmabahçe Sarayı ve bahçesi, Beylerbeyi Sarayı ve bahçesi, Yıldız Sarayı ve bahçesi araştırma alanları olarak seçilmiştir. Çalışmada, tarihi saray bahçelerinin güncel durumları fotoğraflarla saptanmıştır. Bahçelerin güncel kullanımını gösteren vaziyet planları hazırlanarak, peyzaj mimarlığına ait tüm materyal kullanımları incelenmiş, araştırma alanlarına ilişkin genel değerlendirmeler yapılmıştır. Kent içinde kültürel ve turistik faaliyetler için öncelikli hale gelen tarihi bahçelerin, bilinçli koruma ve restorasyonunun önemi belirtilmiş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

3.MATERYAL ve YÖNTEM

3.1.Materyal

Araştırma alanı olarak İstanbul İli, Avrupa Yakası, Beşiktaş İlçesi' nde bulunan Yıldız Sarayı Has Bahçesi seçilmiştir (Şekil 3.1).

Yıldız Sarayı Has Bahçesi Beşiktaş, Ortaköy ve Balmumcu arasında, Marmara Denizinde kuzeybatıya doğru yükselen, Beşiktaş tepesinin sırt çizgisine kadar olan tüm yamacı kaplayarak koruluk alan içinde yayılım gösteren ve yaklaşık 50 hektarlık bir alanda yerleşmiş yapılar grubunu oluşturan Yıldız Sarayı' nın saray duvarları içinde yer almaktadır (Batur, 1995).



Şekil 3.1. Araştırma alanının konumu

3.1.1. Tarihsel Gelişimi

Yıldız Sarayı'nın ve Hasbahçe'nin de içinde yer aldığı Yıldız tepesi de denilen bu arazi İstanbul'un iskana geç açılmış alanlarından biridir. Bizans döneminde de ormanlık olduğu bilinen bu alan, I. Süleyman (Kanuni) döneminden başlayarak padişahlar için bir avlanma yeri olmuştur. Saray arazisi ile ne oranda kesiştiği bilinmese de "Civan Kapucıbaşı Bahçesi", "Kazancıoğlu Bahçesi" adını taşıyan Beşiktaş'ın bahçe ve korulukları büyük olasılıkla Yıldız Sarayı arazisini de içermiştir. Bu bahçeler I. Ahmed döneminde (1603-1617) hadaik-i hassa (padişah bahçeleri) arasına katılmıştır. Osmanlı döneminin en önemli özelliklerinden biri olan halkın ve sarayın belli günlerde gezinti ve dinlenme için gittiği mesire yerlerinin oluşturulmasıdır. Bu gezinti ve mesire alanları içinde saraya ait olan alanlar ayrı tutulmuş ve özel önem verilmiştir (Eldem 1976).

Beşiktaş ve Ortaköy'e doğru inen, tümüyle koruluk ve yamaçlar üzerine oturan, 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı padişahlarının avlandığı, atış talimleri yaptığı geniş bir koruluk olan bu alanın I. Süleyman'dan itibaren önem kazanmaya başladığı gözlenmiştir. O dönemde Kazancıoğlu Bahçesi adını taşıyan ve özel mülk olan bu arazinin padişah mülkleri arasına alındığı, I. Ahmed (1603-1617), III. Selim (1789-1807), II. Mahmut (1808-1839) ve Abdülaziz dönemlerinde (1839-1876) bir mesire alanı, saray korusu ve bahçesi olarak gittikçe önem kazandığı ve üzerine köşkler, kasırlar, çeşmeler vb. yapılar yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

II. Abdülhamid'in (1876-1909) çevredeki şahıs malı arazileri de alıp saray bahçelerine katmasıyla arazinin oldukça büyüdüğü görülmüştür. II. Abdülhamid'in Dolmabahçe Sarayı'ndan, Yıldız Sarayı'na taşınması ve burada yeni yapılar inşa ettirmesi ve burayı idari merkez yaptırmasıyla sarayın önemi gittikçe artmıştır. II. Abdülhamid burada saraya ait resmi ve özel yapı bölümlerinin dışında kendisine ait özel bir bahçe oluşturmaya başlamıştır. İç bahçe veya Selamlık Bahçesi olarak adlandırılan ve kuzey ve kuzeybatı sınırı saray yapıları güney ve güneydoğu kesimi ise yüksek duvarlarla çevrilen iç bahçe batı etkilerinin de görüldüğü pitoresk, natüralistik ve Türk bahçe anlayışlarının bir arada kullanıldığı bir anlayışla oluşturulmuştur.

Ayşe Osmanoğlu'nun "Babam Abdülhamid" eserinde de bahsettiği bu bahçe Hasbahçe'dir (Osmanoğlu 2007). Yıldız Sarayı Hasbahçe'nin oluşumu sırasında bahçelerinde yabancı mimar ve bahçıvanların çalıştırılması ile batı etkilerinin bahçe düzeninin oluşumunda hissedilmesi kaçınılmaz olmuştur. III. Selim zamanında saray ve Hasbahçe mimarlığını Fransız mimar Melling yaparak batı bahçe stiline yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Melling'in uyguladığı

grotto (suni Mağara) ve nimfeum (etrafında gezinti yeri olan havuz) gibi eski yunan ve Roma kökenli öğeler Türk Bahçesine girmeye başlamıştır (Evyapan 1990).

Daha sonra İtalyan mimar R.D’Aronco, II.Abdülhamid döneminde saray baş mimarlığı yapmış, Yıldız Sarayı ve bahçelerinde Art Nouveau akımı etkisinde birçok bina ve seralar inşa ettirmiştir. Yıldız Sarayı bahçelerinde çalışan bahçıvanbaşılar da yabancı kökenlidir. Fransız Baba Derion bunlardan bir tanesidir. Yıldız Sarayı bahçelerinde model olarak İngiliz natüralistik ve Türk bahçesi esas alınmıştır. Köşklerin çevresi formal düzenli olup, arazide pitoresk bahçe uygulamasına dönüşür. Doğal ağaççıkları ve setleri, köprülü dereleri ve gölcükleri, patika şeklinde ağaçlı yolları ve bu yolların belirli mekanlara açılması ile de Türk bahçe anlayışının özellikleri ortaya konmuştur.

Türk-Osmanlı saray bahçesi tasarımının en son örneği olan Hasbahçe’ nin oluşumu geçirdiği tarihsel süreçlerde göz önünde tutularak giriş bölümünde de belirtildiği gibi dört bölümde incelenmektedir.

1876 Öncesi Dönemi: Selamlık Bahçesi yapılmadan önce mesire yeri olan bu tepede III. Selim, babası Sultan III. Mustafa Han için,1805 tarihinde bir çeşme yaptırmıştır. Bu çeşmenin yanında eskiden kalan namazgah yerine şimdiki namazgah taşı dikilmiş olabileceğinden, Fuat Ezgü kitabında söz etmektedir (Ezgü 1962). Namazgah taşının dikiliş tarihi1878 olarak kitabesinde de okunmaktadır. XVIII.yüzyıl sonunda bu tepede III.Selim tarafından bir kasır yaptırılmış ve adına Yıldız ismi verilmiştir.(Ezgü 1962).

Mesire yerlerinde kasır ve köşkların çeşme ve namazgah yakınlarında yer aldığı düşünülerek III. Selim kasrının da III. Selim Çeşmesinin yakınında bir yerde inşa edilmiş olabileceği söylenebilir. Bu çeşme ve namazgahın çevresi Selamlık Bahçesinin oluşumunda rol oynayan en eski alandır. Bugün mevcut olan, Marangozhane (Sanat Galerisi) önündeki setlerin aksında yer alan fiskiye ile merdiven kalıntıları, burada köşk olabileceğini düşündürmektedir. Bahçe oluşumunun bu yarımada çevresinde başladığını, II. Abdülhamid döneminde çekilmiş fotoğraflarda doğrulamaktadır.

Bahçenin diğer kısımlarındaki ağaçlar henüz genç bireylerken buradaki ağaçlar büyük ve uludur. Yarımada üzerindeki yaşları tespit edilmiş eski ağaçlar bu çevredeki oluşumun II. Abdülhamid’ ten de önce başladığını göstermektedir. Yaşları tespit edilmiş ve bugün mevcut olan ağaçlardan; 6 adet *Platanus occidentalis* (Batı çınarı), 2 adet *Platanus orientalis* (Doğu çınarı), 1 adet *Tilia grandifolia* (Büyük yapraklı.ıhlamur), 1 adet *Photinia glabra* (Alev ağacı) gibi sayıları 10’u

bulan bu döneme tarihlenen yapraklı ağaçlar vardır. İğne yapraklı ağaçlardan ise;1 adet *Taxus baccata* (Adi porsuk), 1 adet *Cedrus libani* (Lübnan sediri), olmak üzere toplam iki adet mevcuttur. Görüldüğü gibi bu döneme tarihlenen ağaçların çoğunluğu yapraklı ağaçlardır. Zaten Türk bahçesinde ağaç gölgesinden faydalanmak, gölgesinde oturmak, dinlenmek esası ile dikildiğinden bu dönemde iğne yapraklı ağaçlara yer verilmemiştir.

1876-1909 Dönemi: II.Abdülhamid’ in kendine ait Hususi Dairesini yaptırmadan önce, bahçeyi ve havuzu oluşturmaya başladığı bilinmektedir. Arapça Hamid yazılışı şeklinde oluşturulan havuz, bahçeyi bir baştan bir başa dolaşmaktır. Böylelikle bahçenin güney kısmında havuzun çevrelediği bir adacık oluşturulmuştur (Evyapan 1972). Bu adacık ile tek bağlantı (açılır-kapanır olan) 1. köprü ile sağlanmıştır. Çelikten yapılan bu köprü gerektiğinde bir kol ile açılıp kapatılarak ada üzerinde kafeslerde yaşayan hayvanların gerektiğinde serbestçe dolaşabilmelerine olanak sağlamıştır.

Dolmabahçe Sarayı kitaplığında kayıtlı bir defterde 1894 Mayısında, ada üzerinde, geyiklik bulunduğu söz edilmiş, 2711 nolu defterde (31 Aralık 1904) adada kuşluk imal edildiği kayıt edilmiştir. Bundan o adanın hayvanlara ait özel bir bahçe olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Ada etrafında hendek oluşturularak, ada üzerinde dolaşan hayvanların hem bahçedeymiş gibi görünüp, hem de bahçenin diğer bölümlerinden uzak tutulmaları sağlanmıştır. Bahçe içindeki pavyon ve köşkler de II. Abdülhamid zamanında yapılmıştır. Ayşe Osmanoğlu hatıratında, II. Abdülhamid’ in motorlu filikası ile adadaki küçük köşk’e kahve içmeye gittiğinden bazen de oradan Cihannüma köşküne geçerek dürbünüyle çevreyi seyrettiğinden söz etmektedir (Osmanoğlu 2007).

Cihannüma Köşkü bahçenin güney ucunda Yıldız Parkı ile bahçeyi ayıran set duvarı üzerinde inşa edilmiştir. Yapım tarihi ve mimarı belli değildir. Ada köşkünün de mimarı bilinmemekle beraber cephe süslemelerinden Art Nouveau stilinde olduğu anlaşılmaktadır. R.D’ Aronco’nun (1896-1908) yılları arasında İstanbul’da saray baş mimarlığı yaptığı bilindiğine göre onun tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir. Yine bu dönemde sarayın fotoğrafçıları Abdullah biraderler tarafından, Çadır Köşkü önünde çekilmiş diğer bir fotoğrafta Cihannüma köşkünün sağ yanında bir yapı görülmektedir. Bu yapının ne amaçla yapıldığı ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

Bundan başka III. Selim Çeşmesinin sağ tarafındaki dinlenme pavyonu da 1900’den önce inşa edilmiştir. Bu pavyonun ne zaman yıkılıp yerine bu günkü çardağın yapıldığı belli değildir. Yine

bu dönemde Cihannüma Köşkü önünden çekilmiş bir fotoğrafta Güzel Sanatlar Galerisi, Kebap Köşkü ve Dinlenme Pavyonu görülmektedir. 1876-1909 döneminde grotto üzerinden kaskat köşkü ve köşkün sağ ve sol yanında çiçek seraları bulunmuştur. Bir müddet sonra kaskat köşkü ve seraları yıktırılarak köşkün yerine Hünkar Hamamı, sağdaki seraların yerine küçük Mabeyn Dairesi (1900), soldaki seraların yerine ise marangozhane binaları inşa edilmiştir.

Diğer bir çiçek serası da Yıldız Park'ına açılmış kapının sağ yanında yer almaktadır. Bugün çiçek serasının sadece su basmanı mevcuttur. Seranın örtü sisteminin metal olduğu park duvarındaki ve taş subasman üzerindeki bağlantı yerlerinden anlaşılmaktadır. Bu çiçek serasının; Dolmabahçe sarayı kitaplığında bulunan kayıt defterlerinde, 27 Nisan 1904 tarihinde inşa edilmiş olduğu kayıtlıdır.

Bahçenin oluşumu sırasında; havuz inşa edilirken suyu hareketlendirmek ve havuza doğal bir görünüm kazandırmak düşüncesi ile havuzun ve bahçenin muhtelif yerlerinde kaskatlar (suni şelaleler) inşa edilmiştir. Sayıları 4 tanedir. Havuzun kuzeyindeki kaskat 1,1885-86'dan evvelki şekli ile bugünkü görünümünden çok farklıdır. Eski fotoğraflarında da görüldüğü gibi, kaskat üzerinde bir de köprü vardır. Bu kaskat bugünkü görünümünü Hususi Daire'nin yapımından sonra almış olabilir. Kaskat 2, kebab köşk'ünün sağ tarafında yer alır. Bu kaskat doğal bir göl görünümündedir. Ortada büyük havuzdaki adayı andırır minyatür bir ada vardır. Kaskatın Marangozhane tarafında bir ağacın suya aksetmiş gölgesini andıran, çimento harç ile demir donatıdan oluşturulmuş, rustik bir fiskiye bulunmaktadır. Kaskatın büyük havuza açılan diğer bölümünde başka bir fiskiye ile buradaki su hareketlenmiştir. Kaskat 3, bahçenin güneyinde, Yıldız Park'ına açılan kapının sağ yanında yer alan çiçek serasının merkezinde, duvar yüzeyindedir. Selsebil şeklinde olup su duvardan sarkıtlarla akıtılmıştır. Kaskat 4, Bahçeden Yıldız Park'ına açılan kapının sağ yanında, duvar yüzeyinde oluşturulmuş çeşme şeklindedir.

Bahçe içinde inşa edilen kaskatların, Dolmabahçe Sarayı kitaplığında plan kesit ve görünüşleri vardır.

Bütün kaskatlardaki ortak özellik, çimento harç ve demir donatı kullanılarak ağaç dalları ve ağaç gövdesi biçimi verilmiş olmasıdır. Kaskatlardan başka, III.Selim Çeşmesi yanındaki pavyon yerine inşa edilen çardak ve kebab köşk'ü etrafındaki korkuluklar da aynı tarzda, yapılmışlardır. Aynı zamanda yapıldıklarını ve aynı mimarın ürünü olduklarını söylemek mümkündür.

Bu dönemde ağaçlandırmaya önem verilmiş, yabancı ülkelerden birçok ağaç fidanı getirilmiştir. Bu ağaç fidanları ve türler, Dolmabahçe Sarayı kütüphanesinde bulunan bir deftere

kaydedilmiştir. Bu dönemin ağaçlarının yapraklı ve iğne yapraklılar olmak üzere iki grupta toplayabiliriz. İğne yapraklı ağaçlara toplu halde çiçek serası ile Cihannüma köşk'ü arasında rastlanır.

Ağaçların serbest bir dikim düzeni vardır. Tek dikildikleri gibi, ikili üçlü gruplar halinde dikilmiş olanları da vardır. Yol kenarlarında, havuz etrafında, yaya yolları ile çevrilmiş oturma dinlenme alanlarında, gölge yapacak türde yapraklı ağaçlar dikilmiştir.

1909-1923 Dönemi: 1909'dan 1923'e kadar bahçe içinde inşaat faaliyetleri devam etmiş bazı yapılar yıkılmış, bazıları yeniden inşa edilmiştir. Adada bulunan kuş kafeslerinin yıktırılmış ve Dolmabahçe sarayına taşınmıştır. Bundan sonra adanın fonksiyonunu kaybederek sadece dolaşılacak bir alan haline geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile, mevcut olan birinci köprüden sonra, ada köşkünün yanına, bahçenin batısı ile doğusu arasında en kısa mesafede yaya ulaşımını sağlamak üzere, 2.köprü'nün yapım gereğinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bahçe içindeki 2 ve 3 numaralı köprülerin bu tarihlerde yapılmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Cihannüma köşk'ünün yanındaki dinlenme pavyonu bu dönemde yıkılmış olabilir. III. Selim çeşmesinin sağında bulunan dinlenme pavyonu da dönemde yıktırılıp yerine şimdiki çardak 1 inşa edilmiş olmalıdır. 1 numaralı köprü'nün sağında bulunan pavyonun yine bu dönemde yıkılmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Bu tarihlerde ağaçların dikim ve bakımlarına yeterince önem verilmemiş, Kokarağaç, Kurtbağrı gibi kendiliğinden yetişen arsız ağaçlar türemiştir. Bunun sebebi; padişahların sık sık değişmesi ve süre içinde Osmanlı İmparatorluğunun kötüye giden şartları sonucunda bahçeyi düşünecek ve imar faaliyetlerine ayıracak zamanın olmayışı şeklinde düşünülebilir.

1923-Sonrası Dönemi: Cumhuriyet'in ilanından sonra Yıldız Sarayı ve bahçeleri bir süre boş kalmış, daha sonra "Erkan-ı Harbiye" okuluna tahsis edilmiştir. 1941-46 yıllarında Silahlı Kuvvetlerin başka kademelerinin yerleşmiş olduğu Yıldız sarayına 1946'dan sonra yeniden Harp Akademileri gelmiş ve 1974 yılına kadar burada kalmışlardır.

1974 yılında Harp Akademilerinin Ayazağa' ya taşınmasıyla boşalan Yıldız Sarayı 1978 yılına kadar Harp akademilerine bağlı bir hizmet bölümünün korunmasına bırakılmıştır. 1978 yılından sonra Kültür Bakanlığına geçmiştir. (Öztuna 1954)

Yıldız Sarayı Harp Akademileri himayesindeyken Cihannüma Köşk'ü lojman olarak kullanılmıştır. Köşk'ün biraz ilerisindeki ısıtma merkezi lojmanın ısınmasını sağlamak için Harp Akademileri zamanında yapılmış olmalıdır. Bu dönemde, bahçeye çok fazla ağaç dikilmiştir.

3.1.2. Tasarım Özellikleri

Has Bahçe, Romantik-Pitoresk üslupta düzenlenmiştir. Bahçenin ana motifi, ortasında bir adacık bulunan yapay göldür. 300m. uzunluğunda, 15-40m. genişliğinde, 1.20 m. derinliğindeki 'Hamid Havuzu', 'Has Bahçe'nin eksenini oluşturmaktadır. Suyun yer yer daraldığı yerde ise yanları dal taklidi korulularla çevrili köprüler kullanılmış, gölün kuzey ucu ise genişletilerek Küçük Mabeyn ve Harem köşkleri önünde bir nimfeum ,grotto, kaskad ve küçük havuzlar Natüralistik İngiliz bahçesindekiler gibidir.

Saray bahçesinin birçok yerinde kullanılmış olan su ögesi, tabii formlar içinde kullanılmış, bu tabii formlu su öğeleri bir incelik bir genişleyerek nihayet bir akarsu halinde bahçeyi dolaşmış ve çıkıp gitmiştir. Doğal formlarda oluşturulmuş bu su öğeleri, tipik Natüralistik İngiliz bahçesinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bahçelerin değişik konumlandırılmış bulunan bu havuzların üzerinde betondan yapılmış, dal şeklinde korkulukları bulunan köprüler yer almaktadır. Peyzaj elemanları olarak III. Selim çeşmesi ve avlu duvarındaki kaskatlı çeşme en önemli mimari elemanlardır. Sarayın bulunduğu alanın ağaçlandırılması arazinin form ve hareketlerine uygun şekilde yapılmıştır. Yuvarlak tepe tacına sahip ağaçlar, hareketli çizgileriyle manzaraya yumuşak bir fon teşkil etmişken; sütun formunda olanlar, sonsuzluk içinde statik bir vurgu etkisi yaratmıştır.

3.1.3. İklim

Beşiktaş'ın iklimi doğal olarak İstanbul'un ikliminin bir parçasıdır. Akdeniz iklimi ile kara iklimi arasında kalan İstanbul'un bu karma özelliği Beşiktaş'ta da kendini gösterir. Yazları sıcak ve yağışsız, kışları ılıman ve yağışlı geçer. Yağış en çok kasımda en az temmuz ayında düşer. Yıllık ortalama karla örtülü gün sayısı 7'dir. Kar yağışının en çok görüldüğü ay şubattır. Yıllık ortalama sıcaklık 13°C'dir. En sıcak ay ağustos, en soğuk ay ocaktır. Gece ile gündüz sıcaklık farkı büyük değildir. Bu farkın en yüksek olduğu ay nisan olarak ölçülmüştür. Donlu günlerin sayısı 25'i geçmez. Sıcaklığın 25°C'yi geçtiği gün sayısı ise 90'dır. Ortalama nem oranı % 75 dolayındadır.

Hâkim rüzgârlar kuzeydoğulu (poyraz) ve güneybatılı (lodos) esintilerdir. Rüzgâr düzeni kararlılık gösterir (Anonim, 2011 e).

3.1.4. Bitki Örtüsü

Ulmus glabra (Karaağaç), *Fagus sylvatica* (Kayın), *Quercus ilex* (Meşe), *Tilia tomentosa* (Ihlamur), *Aesculus hippocastanum* (At kestanesi), *Platanus orientalis* (Çınar) gibi yapraklı boylu ağaçlar dışında, özellikle *Cedrus sp.* (Sedir) ve *Cupressus sempervirens* (Servi) türleri ibrelî tür olarak başlıca bitkisel materyali oluşturmaktadır. Bahçenin genelinde çiçekli ağaçlara ve çalılara yer verilmediği, rengin daha çok yeşilin tonlarıyla, mevsimlerde değişen yaprak ve gövde görünüşleri ile sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

3.1.5. Ulaşım

Yıldız'ın sınırlarını kuzeyde Barbaros Bulvarı'ndan ayrılan Beşiktaş-Boğaziçi Köprüsü bağlantı yolu ve aynı noktadan ayrılarak güneydoğuya yönelen Palanga Caddesi, kuzeybatıda Emirhan Caddesi, batıda Ihlamur ve Dikilitaş semtleri, doğuda Yıldız Parkı, güneybatıda Abbasğa Mahallesi, güneyde Serencebey Yokuşu ve güneydoğuda Çırağan semtleriyle çizmek olanaklıdır. Bu sınırlar içinde Yıldız Sarayı ve Yıldız Parkı en geniş yeri tutar. Günümüzde Yıldız İstanbul trafiğinin en yoğun olduğu yörelerden birinde yer almaktadır. Ulaşım ağları arasında tüm semtlere odak nokta oluşturan Beşiktaş semtinin, geçiş noktası olması nedeniyle saraya ulaşım kolaylıkla sağlanmaktadır.

İstanbul Taksim, Kabataş, Levent ve Sarıyer gibi ana arterlerden kara yolu ile karşı yaka Kadıköy ve Üsküdar'dan deniz yolu ile ulaşım imkânı sağlayan Saray, Beşiktaş'a gelen ziyaretçilerini Yıldız Yokuşu'nun sağında ve tepede yer alan büyük Valide Sultan kapısıyla karşılamaktadır. Aynı zamanda Şale Köşkü, Malta Köşkü ve Çadır Köşkü'nün içinde bulunduğu Yıldız Parkı girişi de misafirleri Çırağan'dan saray alanına kabul etmektedir. Şekil 3.2'de ulaşım paftası görülmektedir.



Şekil 3.2. Ulaşım planı

3.2 Yöntem

Öncelikle, Yıldız Saray Kompleksinin oluşum tarihinden günümüze geçirdiği süreç hakkında tarihi dokümanlar, haritalar ve gravürler incelenerek literatür taraması yapılmıştır.

Survey çalışması, fotoğraf çekimleri, yapısal ve bitkisel materyal tespiti yapılarak mevcut durum ortaya koyulmuştur. Geçmiş döneme ait bitki örtüsünün tarihsel sürecinin araştırılmasının ardından arazi üzerinde yer alan mevcut bitkisel doku tespit edilerek listelenmiş, yerleri pafta üzerinde belirlenmiştir. Mevcut türlerin dikim tarihlerine ulaşabilmek için literatür taramaları yapılmış; elde edilen veriler ışığında bir tablo hazırlanmıştır. 10 bölgeye ayrılarak detaylı bir şekilde incelenen alanda bulunan yapısal ve bitkisel materyaller grid yöntemiyle karelere ayrılmış paftada yerlerinde belirlenmiştir. Tespit edilen bitkiler; grid yöntemi kullanılarak hazırlanan plan üzerine mevcut yerlerinde işlenerek “Bitkisel Rölöve Paftası” oluşturulmuştur. Mevcut ağaçların tarihsel süreçlerinin tespitinde II.Abdülhamid’ e kadar olan (1876 öncesi) dönem, II.Abdülhamid dönemi (1876-1909), II.Abdülhamid dönemi sonrasında Cumhuriyet’ in ilanına kadar olan dönem, Cumhuriyet’ in ilanından günümüze olmak üzere dört ayrı dönem ele alınmıştır. “Bitki Örtüsü Tarihsel Süreç Paftası’ nda mevcut türlerin tarihsel süreçlerinin yanı sıra Abdülhamid döneminde var olup günümüzde mevcut olmayan türler de işlenmiştir. Aynı şekilde bahçede bulunan yapısal elemanların yapım tarihleri araştırılarak restitüsyon paftaları oluşturulmuştur. Bölüm bölüm ele alınarak incelenen alanlar fotoğraflarla desteklenerek yorumlanmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Bu bölümde detaylı araştırma ve inceleme yapılmak üzere örnek alan olarak seçilen Yıldız Sarayı Hasbahçesi' nin rölöve, fotoğraflama, ayrıntılı kroki çalışmaları ve bu arazi çalışmaları sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur.

4.1. Hasbahçe' nin Yapısal ve Bitkisel Açından İncelenmesi

Başlangıçta padişaha ait, avlanma, dinlenme ve atış talimlerinin yapıldığı bir mesire yeri olan Yıldız Sarayı'nın sürekli ikametgah olarak kullanılmaya başlaması II. Abdülhamid zamanında olmuştur (1876 -1909). II. Abdülhamid, Yıldız'a geldiğinde önce Hünkar Kasrı'nda (bugün Yıldız Teknik Üniversitesi, Rektörlük binası olarak kullanılmakta) bir müddet ikamet ettikten sonra, henüz Hususi Dairesini inşa ettirmeden kendine ait bir bahçe oluşturmaya başlamıştır. İşte bu bahçe Hasbahçe ya da İç-bahçe olarak da bilinen Selamlık bahçesidir.

Yıldız Sarayı Selamlık Bahçesi'nin oluşumunun sırasında bahçelerinde yabancı mimar ve bahçıvanların çalıştırılması ile batı etkilerinin bahçe düzeninin oluşumunda hissedilmesi kaçınılmaz olmuştur. Yıldız Sarayı bahçelerinde model olarak İngiliz Natüralistik bahçesi ve Türk bahçesi esas alınmıştır. Köşklerin çevresi formal düzenli olup, arazide pitoresk bahçe uygulamasına dönüşür. Doğal ağaççıkları ve setleri, köprülü dereleri ve gölcükleri, patika şeklinde ağaçlı yolları ve bu yolların belirli mekânlara açılması ile de Türk bahçe anlayışının özellikleri ortaya konmuştur.

Taşıdığı tarihsel ve kültürel değerinin yanı sıra Osmanlı Saray bahçeciliğinin son örneği olması dolayısı ile de ayrıcalıklı olan "Selamlık Bahçesi" genellikle doğal düzende kurulmuştur.

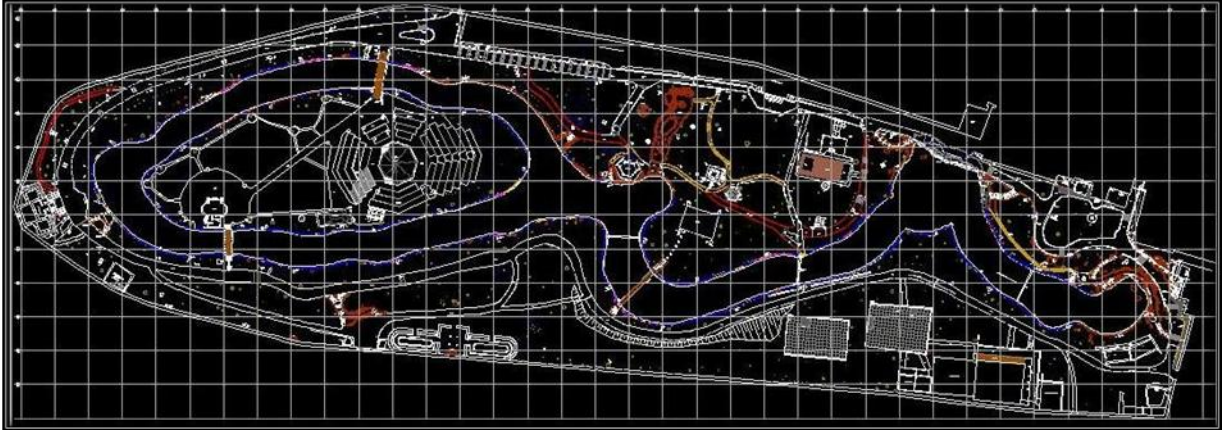
Bu çalışmada, Selamlık Bahçesinin oluşum ve değişim süreci, II.Abdülhamid'in 1876 yılında tahta çıkmasından önce bu bahçenin saraya ait özel bir mesire yeri olarak varlığını sürdürdüğü dönem olan 1876 öncesi dönem, Sarayın Yıldız'a taşınmasıyla bahçe sınırlarının belirlendiği ve padişaha ait özel bir bahçe olduğu süreç olan 1876 -1909 yılları arasındaki dönem, Osmanlı İmparatorluğunun kötüye giden durumu ve padişahların sık sık değişmesiyle birlikte, bahçeye yeterince önem verilemediği 1909'dan 1923'e kadar geçen süreç ve son olarak ta 1923'ten günümüze kadar olan süreç olmak üzere dört dönemde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü avlu olarak tanımlanan Romantik-Pitoresk üslupta doğal düzenlenmiş Hasbahçe bu özelliğiyle diğer avlulardan farklılık göstermektedir (Şekil 4.1).



Şekil 4.1. Hasbahçe genel görünüm

Yüksek duvarlar ve binalar arasında kalan Hasbahçe 390 m uzunlukta, 60-110 m genişlikte olup 2,88 ha alan kaplamaktadır (Şekil 4.2).



Şekil 4.2. Hasbahçe rölöve projesi

Hususi Daire setiyle Cihannüma seti arasında kalan bahçenin iki set arası kot farkı 12-13 m kadardır; bu farkla arazinin eğimi yaklaşık %3'tür. Bahçenin Yıldız Parkı girişiyle Selamlık Bahçe girişi doğrultusunda olan eğim ise %6-7' dir. Eğimin fazla olduğu alan bahçenin kuzeybatı bölümüdür, diğer bölümleri az eğimli arazi yapısındadır. Bahçedeki yapıların konumlanması arazinin eğimi yönündedir. III.Selim çeşmesinin ve namazgah taşının ardından yapılaşma başlamıştır.

Bahçede bulunan diğer mimari yapılar; Cihannüma Köşkü, Ada Köşkü, Kebap Köşkü, Çiçek Serası, Çardak, Hayvan Kafesi ve Amfitiyatrodur. Bahçenin üç giriş kapısı vardır. Bir tanesi

Selamlık girişi, diğeri Yıldız Parkı girişi bir diğeri de Harem girişidir. Bunların dışında Kaskat Köşkü ile Hususi Daire arasından bir holden geçerek bahçeye giriş sağlanmaktadır. Binaların sınır olduğu bölümler dışında bahçenin etrafını duvar çevrelemektedir (Şekil 4.3).



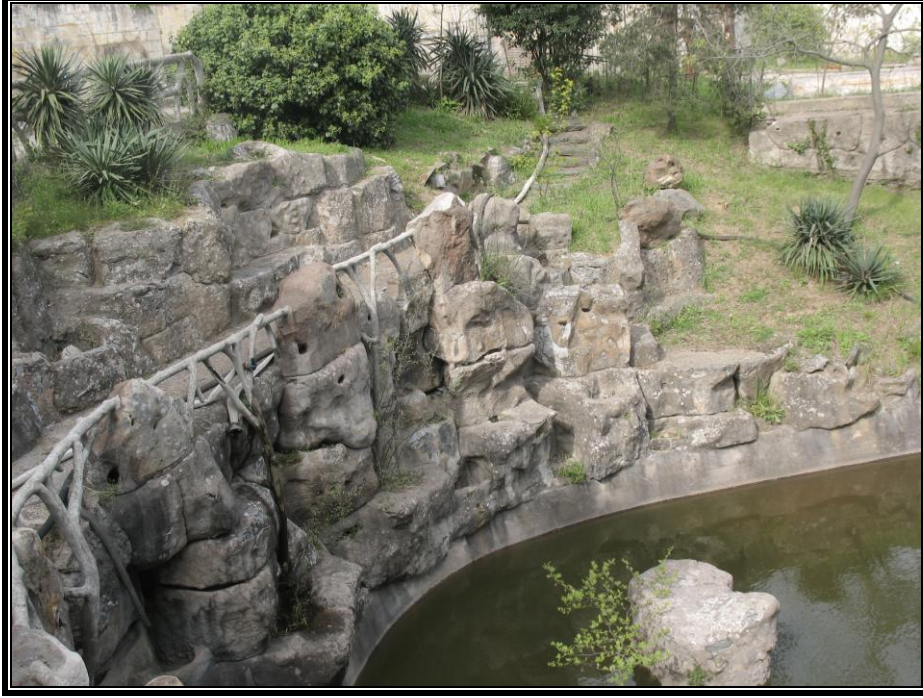
Şekil 4.3. Bahçeyi çevreleyen duvardan görünüm

Bahçenin tamamında etkin olan Arapça Hamid imzası şeklindeki su ögesi kaskat ve fiskiyelerle hareketlendirilmiş ve şekli itibariyle ortasında bir adacık oluşturmuştur. 300m uzunluğunda, 15-40m genişliğinde, 1.20 m derinliğindeki 'Hamid Havuzu', 'Hasbahçe' nin eksenini oluşturmuştur (Şekil 4.4).



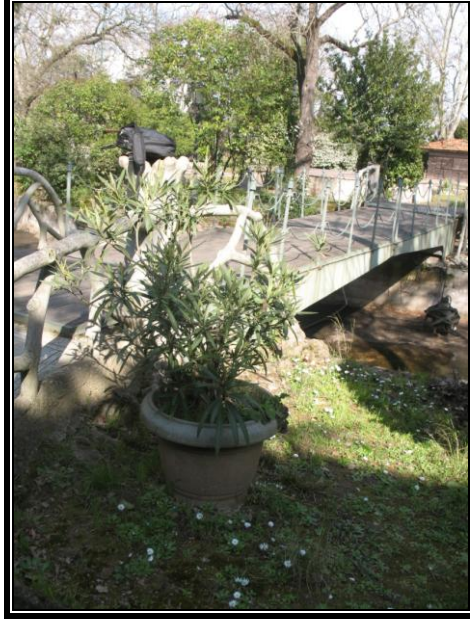
Şekil 4.4. Hamid havuzundan bir görünüm

Havuzun kuzey bölümü genişletilerek Küçük Mabeyn ve Harem köşkleri önünde kullanılan kayalıklar, nimfeum, grotto, kaskat ve küçük havuzlar Naturalistik İngiliz bahçesi özelliği taşıyarak doğallık hissi vermektedir. Bunların yanı sıra daralıp genişleyerek şekillenen su ögesi üzerinde bulunan betondan yapılmış dal motifli korkulukların bulunduğu köprü ve geçitler, ağaç kütüğünü andıran saksı ve çiçeklikler doğal görünüm veren peyzaj dokusunu oluşturan yapısal elemanlardır (Şekil 4.5).



Şekil 4.5. Doğal görünümdeki yapısal elemanlar

Vazo ve saksıların bazıları köşklerin girişlerinde kullanılmakta, ancak birçoğu gelişmiş ve güzel olarak durmaktadırlar (Şekil 4.6). Arazinin morfolojik yapısına uygun şekilde havuzun etrafını ve bütün bahçesi dolaşan 1-2 m genişliğinde yollarda genellikle beyaz mozaik ya da granit bordürlü baskı beton döşeme, bazen beyaz mozaik bordürlü beyaz küp taş ve beyaz mozaik taş döşeme, bazen de dere çakılı bordürlü toprak kullanılmıştır.



Şekil 4.6. Köprü kenarında kullanılan saksı

Aydınlatma elemanları olarak, Abdülhamid döneminde elektriğin kullanılmaya başlanmasıyla fener ve kandillerin yerini aydınlatma direkleri almıştır, böylelikle gündüz kullanımın yanı sıra bahçe gece de kullanılmıştır. Ayrıca gelişigüzel değil de gerekli yerlerde kullanılan aydınlatma direkleri özellikle havuzun etrafındaki gezinti yolları ve anayollarda, kayak durak yerlerinde ve eğlence amacıyla kullanılabilinecek mekanlar etrafında kullanılmıştır(Şekil 4.7). Genellikle aynı tip olarak kullanılan aydınlatma direklerinin gövdeleri dökme demir, fener kısmı ise bakırdan yapılmıştır.



Şekil 4.7. Aydınlatma elemanlarının kullanımı

Yapılan araştırmalar sonucunda bahçenin tarihi gelişimi, yapıların inşa dönemleri ve yapılaşma ile artan kullanım çeşitliliği göz önünde bulundurularak 4 ayrı döneme ait restitüsyon çalışması yapılmıştır (şekil 4.8, 4.9, 4.10, 4.11).

1876-1886 yılları arasında bahçe içerisinde hayvan kafesleri, Ada Köşkü, Cihannüma Köşkü, Seyir Köşkü, Selim Çeşmesi, ana kaskat, iki adet köprü, çardak bulunmaktadır.

1886-1900 döneminde bu yapılara ek olarak bitki parterleri yapılmıştır ve yeni yollar eklenmiştir.

Bir sonraki dönem olan 1900-1914 yılları arasında çiçek serası, 3. köprü, kaskat yapılmıştır.

1914'den günümüze ulaşan dönemlerde de amfitiyatro yapılmıştır. Bunun yanı sıra yapılan platformlar bulunmaktadır.



Şekil 4.8. 1876-1886 dönemi restitüsyon çalışması



Şekil 4.9. 1886-1900 dönemi restitüsyon çalışması



Şekil 4.10. 1900-1914 dönemi restitüsyon çalışması



Şekil 4.11. 1914 ve sonrası dönemi restitüsyon çalışması

Sarayın bulunduğu alanın ağaçlandırılması arazinin formuna uygun şekilde yapılmıştır. Yaklaşık 750 bitkinin ve 87 bitki türünün Bitkisel materyalin tür seçiminde, yapraklı ulu ağaçlar ağırlık kazanmışken; *Celtis australis* (Çitlenbik), *Pistacia terebintinus* (Menengiç), *Quercus ilex* (meşe), *Tilia grandiflora* (Ihlamur), *Platanus occidentalis* (Batı çınarı), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya) gibi yapraklı boylu ağaçlar dışında, özellikle *Cedrus libani* (Lübnan Sediri), *Cedrus deodora* (Himalaya sediri), *Pinus nigra* (Kara çam), *Taxus baccata* (Yalancı porsuk) ve *Thuja orientalis* (Doğu mazısı) türleri ibrelî tür olarak esasî teşkil etmiştir. Saray bahçesinin genelinde çiçekli ağaçlara ve çalılara yer verilmediği, rengin daha çok yeşilin tonlarıyla, mevsimlerde değişen yaprak ve gövde görünümleri ile sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir (Şekil 4.12).



Şekil 4.12. Bahçede bitki çeşitliliği

Hasbahçe’ de bulunan mevcut bitki listesi, dikim dönemleri ile adetleri verilmiştir (Çizelge 4.1). Liste oluşturulurken Münevver Şen’ in (1993) çalışmasından yararlanılarak geliştirilmiştir.

Çizelge 4.1. Mevcut tür listesi

AĞAÇLAR								
BİTKİ NO	Kısaltma	LATİNCE ADI	TÜRKÇE ADI	1876 ÖNCESİ	1876-1909	1909-1923	1923 SONRASI	ADET
1	Ab	<i>Abies bornmulleriana</i>	Uludağ Göknaarı	-	-	-	2	2
2	Abp	<i>Abies pectinata</i>	Avrupa Göknaarı	-	1	-	2	3
3	Abn	<i>Abies nordmanniana</i>	Doğu Karadeniz Göknaarı	-	-	-	2	2
4	An	<i>Acer negundo</i>	Dişbudak Yapraklı Akçaağaç	-	-	-	1	1
5	Ap	<i>Acer pseudoplatanus</i>	Dağ Akçaağacı	-	2	-	4	6
6	Aeh	<i>Aesculus hippocastaneum</i>	Beyaz Çiçekli At Kestanesi	-	5	-	-	4
7	Aec	<i>Aesculus carnea</i>	KırmızıÇiçekli At Kestanesi	-	3	-	-	3

Çizelge 4.1. Devamı

8	Aa	Ailanthus altissima	Kokar ağaç	-	-	2	-	5
9	Al	Albizia julibrissin	Gülbrişim	-	-	-	4	4
10	Ce	Celtis australis	Çitlenbik	-	3	4	47	54
11	Cer	Cercis siliquastrum	Erguvan	-	1	-	6	7
12	Cep	Cephalotaxus durupacea	Yalancı Porsuk	-	1	-	-	1
13	Cl	Cedrus libani	Lübnan Sediri	1	2	-	68	71
14	Cd	Cedrus deodora	Himalaya Sediri	-	5	1	40	45
15	Ch	Chamaecyparis humulis	Palmiye	-	-	-	5	5
16	Chl	Chamaecyparis lawsoniana	Yalancı Servi	-	-	-	5	5
17	Cor	Cornus sanguinea	Kızılcık	-	-	1	1	2
18	Cus	Cupressus sempervirens	Adi Servi	-	1	-	-	1
19	Cyv	Cydonia vulgaris	Ayva	-	-	-	1	1
20	Dk	Diospyros kaki	B. meyveli Trabzon Hurması	-	5	-	3	8
21	DL	Diospyros lotus	K. meyveli Trabzon Hurması	-	-	-	1	1
22	El	Eleagnus angustifolia	İğde	-	-	-	1	1
23	Er	Eriobotrya japonica	Malta Eriği	-	-	-	5	5
24	Fc	Ficus carica	İncir	-	-	-	5	5

25	Fr	Fraxinus angustifolia	Sivri Meyveli Dişbudak	-	1	-	-	1
26	Fre	Fraxinus excelsior	Adi Dişbudak	-	5	-	7	12
27	Gb	Ginkgo biloba	Mabet Ağacı	-	-	-	1	1
28	Gl	Gleditschia triacanthos	Gladiçya	-	-	2	2	4
29	Hb	Hibiscus syriacus	Ağaç Hatmi	-	-	-	9	9
30	İo	Ilex aquifolium	Çoban Püskülü	-	-	-	1	1
31	Ju	Juglans regia	Adi Ceviz	-	-	1	12	13
32	Ko	Koulreuteria paniculata	Kandil Ağacı	-	-	-	1	1
33	La	Laurus nobilis	Akdeniz Defnesi	-	-	-	7	7
34	Lag	Lagerstromia indica	Oya	-	-	-	2	2
35	Lo	Laurocerasus officinalis	Laz Kirazı	-	-	-	2	2
36	Li	Ligustrum japonica	Ağaç Kurtbağrı	-	1	2	-	2
37	Ma	Malus communis	Yaban Elması	-	1	-	2	3
38	Mg	Magnolia grandiflora	Herdemyeşil Manolya	-	3	-	3	6
39	Mo	Morus nigra	Kara Dut	-	-	-	1	1
40	Moa	Morus alba	Ak Dut	-	-	-	1	1
41	Ner	Nerium oleander	Zakkum	-	-	-	2	2
42	Pav	Paulownia tomentosa	Pavlonya	-	-	-	2	2
44	Pi	Pistacia terebinthus	Menengiç	-	8	-	17	25
45	Pho	Photinia glabra	Alev Ağacı	1	-	-	-	1
46	Pia	Picea abies	Avrupa Ladini	-	-	-	2	2
47	Pnp	Pinus pinea	Fıstık Çamı	-	-	-	8	8
48	Pib	Pinus brutia	Kızıl Çam	-	6	-	2	8
49	Pin	Pinus nigra	Karaçam	-	5	2	16	23
49	Pina	Pinus nigra 'austriaca'	Avrupa Karaçamı	-	-	1	2	3
50	Pinp	Pinus nigra 'pyramidalis'	Piramidal Karaçam	-	-	-	1	1
51	Pns	Pinus sylvestris	Sarı Çam	-	1	-	6	7
52	Pl	Platanus occidentalis	Batı Çınarı	6	5	2	12	15
53	Plo	Platanus orientalis	Doğu Çınarı	2	2	-	-	4
54	Po	Populus alba	Ak Kavak	-	-	-	1	1
55	Pon	Populus nigra 'pyramidalis'	Kara Kavak	-	-	-	2	2
56	Pot	Populus tremula	Titrek Kavak	-	-	-	2	2
57	Pr	Prunus communis	Yaygın Erik	-	-	-	5	5
58	Prd	Prunus domestica	Erik	-	-	1	20	21
59	Pse	Pseudotsuga heterophylla	Tsugo	-	1	-	-	1
60	Pu	Punica granatum	Süs Narı	-	-	-	5	5
61	Pp	Prunus percica	Şeftali	-	-	-	1	1
62	Py	Pyrus communis	Armut	-	-	-	6	6
63	Qi	Quercus ilex	Pırnal Meşesi	-	1	1	9	11
64	Qm	Quercus macrocarpa	Büyük Yapraklı Meşe	-	1	-	-	1
64	Qp	Quercus pedunculiflora	Saplı Meşe	-	-	-	1	1
65	Qr	Quercus robur	Saplı Meşe	-	-	-	-	1

66	Ro	Robinia pseudoacacia	Yalancı Akasya	-	-	-	36	36
67	Seq	Sequoia sempervirens	Mamut Ağacı	-	1	-	-	1

Çizelge 4.1. Devamı

68	So	Sophora japonica	Japon Soforası	-	-	2	4	6
68	Sv	Syringa vulgaris	Leylak	-	-	-	1	1

69	Ta	Taxus baccata	Porsuk	1	10	-	23	34
70	To	Thuja orientalis	Doğu Mazısı	-	1	1	62	64
71	Tg	Tilia grandiflora	Büyük Yapraklı İhlamur	-	3	-	32	35
72	Ti	Tilia parviflora	Küçük Yapraklı İhlamur	1	3	-	-	2
73	Ul	Ulmus campestris	Karaağaç	-	1	-	1	2
74	Zi	Zizyphus jujuba	Hünnap	-	-	-	1	1

ÇALILAR

1	Ber	Berberis thunbergii	Kadın tuzluğu	-	-	-	3	3
2	Ca	Cana indica	Kana					
3	Cj	Cydonia japonica	Süs Ayvası	-	-	-	1	1
4	Co	Cotonaster franchetii	Dağ Muşmulası					
5	De	Deutzia scabra	Havlupüskülü	-	-	-	3	3
6	Euo	Euonymus japonica	Taflan	-	-	1	1	2
7	Eul	Euonymus latifolia	Avrupa Taflanı	-	-	-	2	2
8	Hyr	Hydrangea hortensis	Büyük Yapraklı Ortanca					

9	İr	İris foedissima	İris					
10	Li	Ligustrum ovalifolium	Oval Yapraklı Kurtbağrı	-	1	-	1	
11	Pit	Pittosporum tobira	Boylu pitos	-	-	-	13	13
12	Sj	Spartium junceum	Katır Tırnağı	-		-	14	14
13	Spr	Spiraea vanhouetteii	Keçi Sakalı					
14	Sy	Symphoricarpos sp.	İnci Çalısı	-		-	1	1
15	Vbr	Viburnum tinus	Herdemyeşil Kartopu	-		-	2	2
16	Yuc	Yucca gloriosa	Avize	-		-	2	2

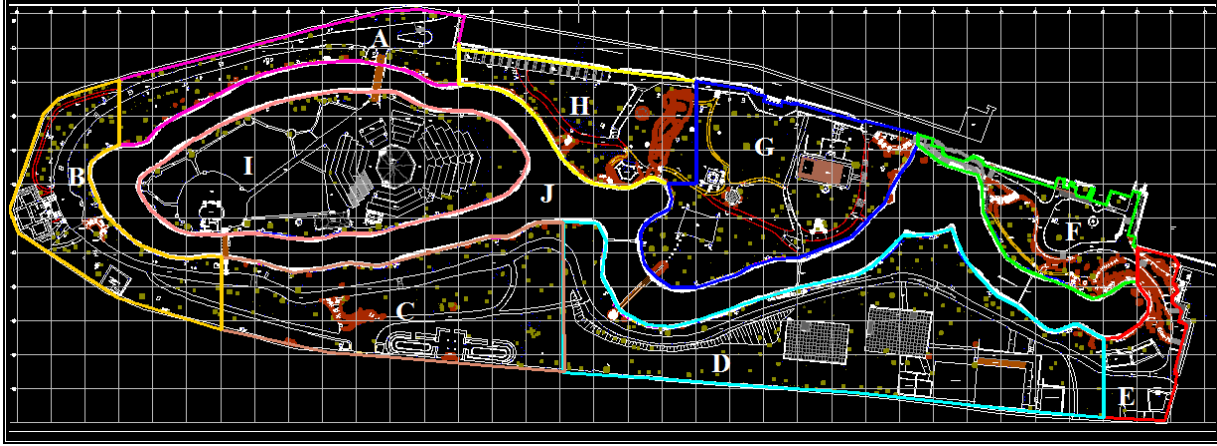
SARILICILAR

1	Hed	Hedera helix	Orman Sarmaşığı					
2	Vi	Vitis vinifera	Üzüm Asması					

Yıldız Sarayı Hasbahçe' si yapısal ve bitkisel elemanları zamanla değişime ve tahribata uğramıştır. Dört dönemde irdelenen bahçenin restitüsyon çalışmaları, geçmiş fotoğrafları ile günümüz durumu karşılaştırıldığında bir takım yapıların ve bitkisel materyallerin günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarla bahçenin günümüz mevcut durumu gösteren rölöve paftası hazırlanmıştır (Şekil 4.13). Paftada bitkiler, döşeme elemanları, aydınlatma elemanları, yapılar, köprüler gibi birimler mevcut hasarları ile işlenmiştir. Bitkisel değişimin tarihi süreci incelenerek Tarihi Süreç Paftası oluşturulmuştur (4.14). Bitkilerin dikim dönemlerine göre oluşturulan paftada bitkiler yerlerinde her renk bir dönemi temsil edecek şekilde belirtilmiştir. Münevver Şen'in (1993) çalışmasından da yararlanarak mevcut donatı elemanlarının detaylarını belirten bir detay paftası hazırlanmıştır (4.15).

4.2. Hasbahçe' nin Yapılan Kareleme Yöntemine Göre Detaylı İncelenmesi

Hasbahçe' nin günümüzdeki bitkisel ve yapısal durumunu ortaya koymak için alan çeşitli özellikleri ve kullanım birimleri göz önüne alınarak 10 bölüme ayrılarak her bölüm kendi içinde detaylı irdelenerek yorumlanmıştır (Şekil 4.16).



Şekil 4.16. Gruplandırma planı

4.2.1. “A” Nolu Alan

A14-C4 ile C14-D4 arasında kalan alandır. Yıldız Sarayı Has Bahçesi'nin güneybatısında bulunur (Şekil 4.17).



Şekil 4.17. A alanının konumunu gösteren pafta

Alan 1450 m² yer kaplar. Bu alanın 467 m²' si sert zemini yani; yürüme yolları, kayak durak yerleri ve kaldırımları kapsamaktadır. 983 m² ise yeşil alandır. Selamlık girişi, bitki parteri, kayak durak yerleri bu bölümdedir (Şekil 4.18).



Şekil 4.18. Alanın genel görünümü

Bahçeyi çevreleyen duvarın içinden bir çerçeve gibi açılan beyaz renkte, demir, çift kanatlı kapı ile giriş sağlanmaktadır (Şekil 4.19).



Şekil 4.19. Selamlık bahçe giriş kapısı

Giriş bir taraftan Güzel Sanatlar Galerisi yan duvarını çevreleyen yıldız motifli beyaz mozaik kaldırımli yol ile kuzey yönüne, diğer taraftan da duvar hizasından bitkilendirmeyle devam eden yol ile güney yönüne doğru devam eden ana gezinti yoluna açılmaktadır (Şekil 4.20, Şekil 4.21).



Şekil 4.20. Gezinti yolunun görünümü



Şekil 4.21. Yıldız motifli beyaz mozaik kaldırım

Bunların yanı sıra yine 7x7 beyaz mozaik bordürlü bitki parteri bulunmaktadır (Şekil 4.22).



Şekil 4.22. Bitki parteri

Mevcut yol döşemesi baskı betondur, 295 m² lik alanı kaplar. Baskı betonla birlikte 7x7'lik beyaz mozaik bordür kullanılmıştır. Baskı beton olarak başlayan yol döşemesi yaklaşık 48 m sonra grobeton olarak devam etmektedir (Şekil 4.23).



Şekil 4.23. Baskı beton-grobeton geçişi

Yolun 158 m² lik kısmı bordürsüz, grobetondur (Şekil 4.24).



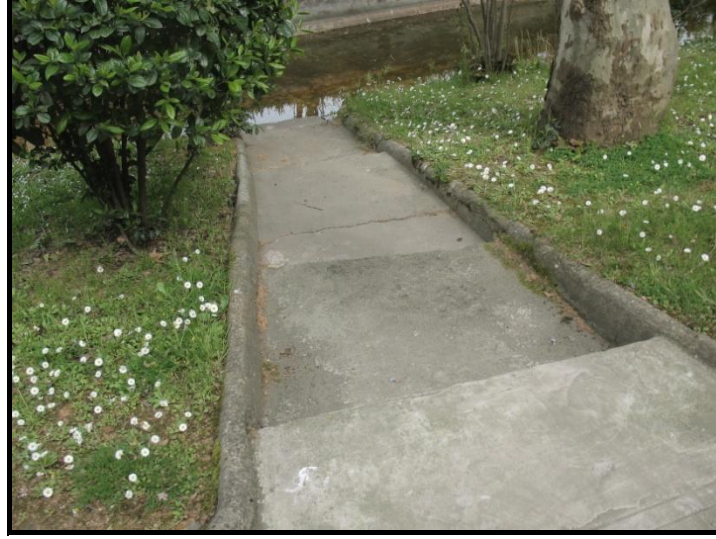
Şekil 4.24. Grobeton yol döşemesi

Yol döşemelerinde zamanla çatlamlar meydana gelmiştir. Bazı yerlerde döşeme altı materyaller belirgin şekilde görülmektedir (Şekil 4.25).



Şekil 4.25. Döşeme hasarları

Bunların yanı sıra aydınlatma elemanları, dere çakılından çeşmeler bulunmaktadır. Altı adet kayak durak yeri vardır. Bu durak yerlerinde beton merdiven basamakları ile havuza inilmektedir (Şekil 4.26).



Şekil 4.26. Havuza inen merdiven

Beton basamaklarda kırılmalar, çatlamlar, yosunlanmalar meydana gelmiştir (Şekil 4.27). Dal motifli dökme beton korkuluklarda da hasarlar görülmektedir.



Şekil 4.27. Merdiven hasarları

Bu bölümde bulunan bitkisel materyaller ise; *Sophora japonica* (Japon Soforası), *Platanus occidentalis* (Batı çınarı), *Quercus ilex* (Pırnal meşesi), *Aesculus hippocatanum* (Beyaz çiçekli atkestanesi), *Aesculus carnea* (Pembe çiçekli atkestanesi), *Abies pectinata* (Avrupa göknarı), *Diospyros kaki* (Trabzon hurması), *Fraxinus excelsior* (Adi dişbudak), *Pistacia terebintinus* (Menengiç), *Tilia grandiflora* (Büyük yapraklı ihlamur), *Juglans regia* (Adi ceviz), *Thuja orientalis* (Doğu mazısı), *Taxus baccata* (Adi porsuk), *Punica granatum* (Süs narı), *Prunus communis* (Yaygın Erik), *Prunus domestica* (Erik), *Chamaerops humulis* (Palmiye), *Eleagnus*

angustifolia (İğde), *Celtis australis* (Çitlenbik), *Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Laurus nobilis* (Defne), *Ginkgo biloba* (Mabet ağacı).

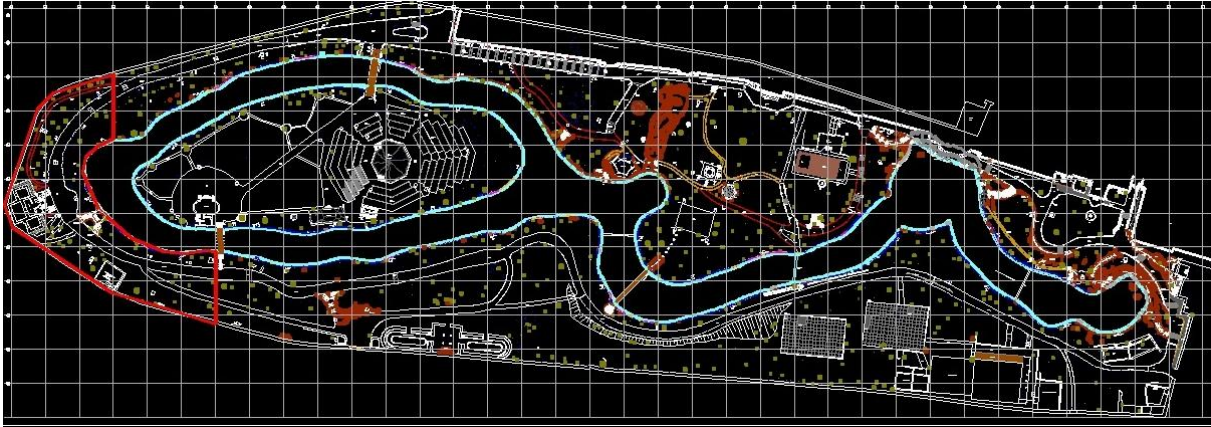
Bu bitkilerden bir kısmı zamanla iklim, çevre koşulları ve bakımsızlıktan dolayı zarar görmüştür. *Tilia grandiflora* (Büyük yapraklı ıhlamur) bunlardan bir tanesidir. Bir diğeri *Prunus domestica* (Erik) dir. *Fraxinus excelsior* (Adi dişbudak), *Platanus occidentalis* (Batı çınarı) ve *Sophora japonica* (Japon soforası) da zarar görmüş bitkilerdendir.

Bitki dikim dönemlerini tarihsel süreçlere göre incelediğimizde;

2. Abdülhamid Dönemi’ de dikilen *Cornus sanguinea* (Kızılcık), *Euonymus latifolia* (Taflan) günümüzde bulunmamaktadır. 1876-1909 döneminden dikilen bitkilerden ise; *Aesculus hippocastanum* (Beyaz çiçekli atkestanesi), *Aesculus carnea* (Pembe çiçekli atkestanesi), *Abies pectinata* (Avrupa göknarı), *Diospyros kaki* (Trabzon hurması), *Fraxinus excelsior* (Adi dişbudak), *Pistacia terebinthus* (Menengiç), *Tilia grandiflora* (Büyük yapraklı ıhlamur), ve *Platanus occidentalis* (Batı çınarı) halen mevcuttur. Bunlardan *Platanus occidentalis* (Batı çınarı) ve *Tilia grandiflora* (Büyük yapraklı ıhlamur) sağlıksız durumdadır. 1909-1923 döneminden *Sophora japonica* (Japon Soforası), *Platanus occidentalis* (Batı çınarı), *Quercus ilex* (Pırnal meşesi) bugün halen mevcut olan türlerdir.

4.2.2. “B” Nolu Alan

C4-G1-J7 ile E4-G4-H7 arasında kalan alandır. Yıldız Sarayı Hasbahçesi’ nin güney- güneydoğu ucunda bulunmaktadır (Şekil 4.28). 1806 m²’lik alan kaplamaktadır. Cihannüma Köşkü, gezinti yolları, kayık durak yerleri bu alandadır. Aynı zamanda sonradan yapılmış tesisat dairesi bulunmaktadır.



Şekil 4.28. B alanının konumunu gösteren pafta

1806 m²'lik alanın 426 m²' si sert zemin yani; ana ve tali yollardır. Ana gezinti yolu grobetondur, bordür kullanılmamıştır (Şekil 4.29). Yol, bahçenin güneyinden güneydoğu istikametine doğru 45 m sonra stabilize yol olarak devam etmektedir (Şekil 4.30).



Şekil 4.29. Ana gezinti yolu



Şekil 4.30. Stabilize yol

Tali yollar ise toprak yollardır. Toprak yollarda genellikle 21x11x7 ebatında tuğla bordür kullanılmıştır. Bu yollar kısmen yabancı otlarla örtülmüştür (Şekil 4.31.).



Şekil 4.31. Bitkisel örtü ile kaplanmış tali yol

Alanın en önemli ögesi 1886-1900 yılları arasında II. Abdülhamid tarafından yaptırılmış Cihannüma Köşküdür (Şekil 4.32). Cihannüma seti bahçeyi güneyden sınırlandırır. Cihannüma Köşkü etrafını çevreleyen yollarla birlikte 147 m² yapı alanına sahiptir. Köşk gerektiğinde ikamet amacıyla kullanmak için Hususi Daireden sonra en büyük yapıdır. Kargir yapı; bodrum, zemin, birinci kat ve çatı katı olmak üzere 4 kattır.



Şekil 4.32. Cihannüma Köşkü görünümü

Cihannüma Köşkünün karşı tarafında, havuz kenarında çardak yeri mevcuttur. Bu alan kayak durak yerine çıkmaktadır. 1876-1886 yılları arasında yapılmış çardak günümüzde

bulunmamaktadır, sadece 2 taraftan çıkılan baskı beton basamaklı merdiven, ağaç dalı görünümünde korkuluklar ve dere çakılından çeşme bulunmaktadır (Şekil 4.33, Şekil 4.34).

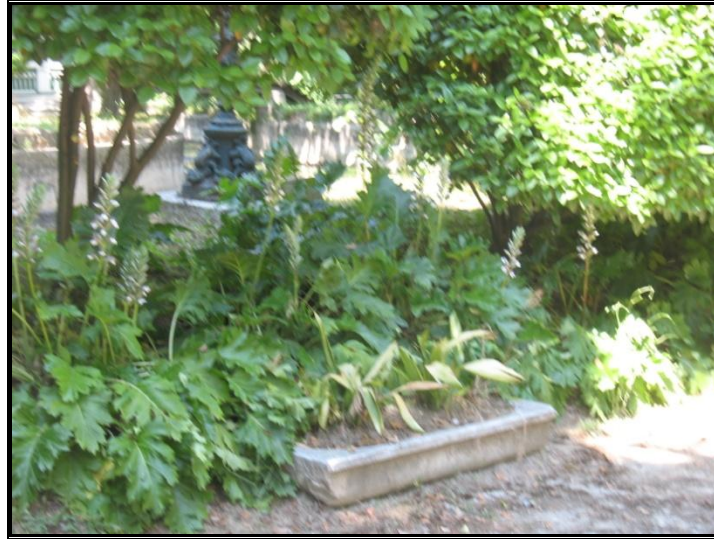


Şekil 4.33. Beton merdiven



Şekil 4.34. Çardak yeri ve meydana gelmiş hasarlar

Ayrıca bu bölümde çiçeklik, savak, iki adet kayak durak yeri; teknik materyaller olarak ta yangın vanası, hidrant, güvenlik kameraları bulunmaktadır (Şekil 4.35).



Şekil 4.35. Çiçeklik

1159 m² lik yeşil alanın bulunduğu alandaki bitkisel materyaller ise; *Platanus orientalis* (Doğu çınarı), *Aesculus hippocastanum* (Beyaz çiçekli atkestanesi), *Abies bornmülleriana* (Uludağ göknarı), *Diospyros kaki* (Trabzon hurması), *Fraxinus angustifolia* (Sivri meyveli dişbudak), *Pistacia terebintinus* (Menengiç), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ihlamur), *Juglans regia* (Adi

ceviz), *Thuja orientalis* (Doğu mazısı), *Prunus communis* (Yaygın Erik), *Celtis australis* (Çitlenbik), *Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Laurus nobilis* (Defne), *Cedrus deodora* (Himalaya sediri), *Pinus brutia* (Kızıl çam), *Pinus nigra* (Kara çam), *Ligustrum japonica* (Ağaç Kurtbağrı), *Laurus nobilis* (Defne), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya), *Lagerstroemia indica* (Oya), *Morus nigra* (Kara dut), *Cercis siliquastrum* (Erguvan), *Viburnum tinus* (Herdem yeşil kartopu), *Eriobotria japonica* (Malta eriği), *Pittosporum tobira* (Pitosporum), *Yucca gloriosa* (Avize çiçeği), *Symphoricarpos sp.* (İnci çalısı) dır.

Bitki dikim dönemlerini tarihsel süreçlere göre incelediğimizde;

Platanus orientalis (Doğu çınarı), *Aesculus hippocatanum* (Beyaz çiçekli atkestanesi), 3 adet *Diospyros kaki* (Trabzon hurması), *Fraxinus angustifolia* (Sivri meyveli dişbudak), *Pinus brutia* (Kızıl çam) ve *Cedrus deodora* (Himalaya sediri), 1876-1909; *Pinus nigra* (Kara çam), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur), 2 adet *Celtis australis* (Çitlenbik), *Ligustrum japonica* (Ağaç Kurtbağrı) 1909-1923 yılları arasında dikilmiştir.

Bu alanda bitkiler duvar kenarından başlayarak gelişigüzel şekilde tüm alana dikilmiştir. Yapraklı ağaçlar ve ibrelili ağaçlar bir aradadır (Şekil 4.36).



Şekil 4.36. Genel bitkisel düzenleme görünümü

Duvar hizasının bir kısmında *Thuja orientalis* (Doğu mazısı) sıralanmıştır. Genellikle ibreliler cılız gövde, seyrek dallanma göstermişlerdir. Cihannüma köşkünün iki tarafında *Cedrus deodora* (Himalaya sediri) yoğun şekilde kullanılmıştır (Şekil 4.37).



Şekil 4.37. Himalaya sedirlerinin görünümü

Köşkün yanında kullanılan *Cercis siliquastrum* (Erguvan), ve yine etrafında kullanılan *Viburnum tinus* (Herdem yeşil kartopu) çiçeklenerek buraya renk etkisi sağlamaktadırlar (Şekil 4.38).



Şekil 4.38. Erguvanın baharda görünümü

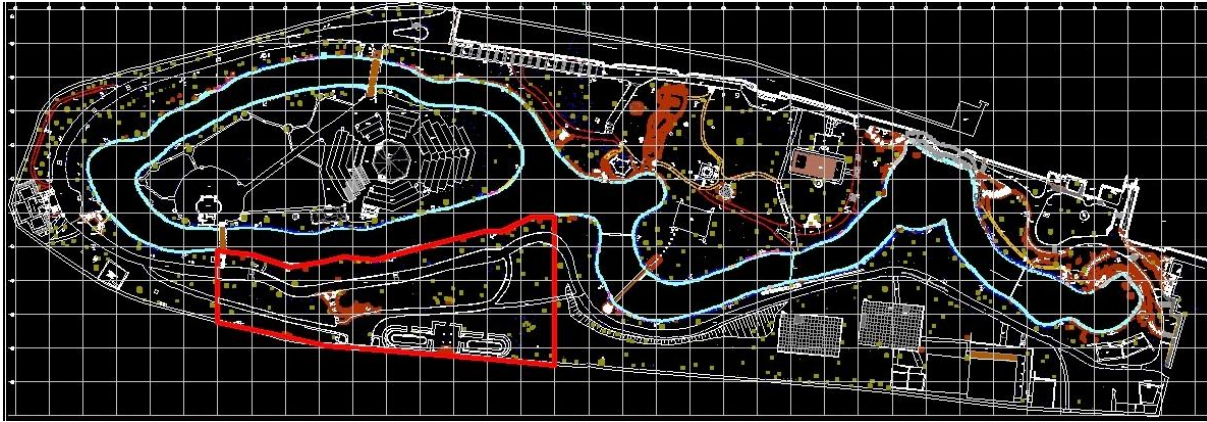
Bazı bitkiler bakımsızlık ve çevre koşulları etkisiyle günümüze ulaşamamıştır. Bunlardan bir tanesi *Juglans regia* (Adi ceviz), diğeri de *Cedrus libani* (Lübnan sediri)'dir (Şekil 4.39).



Şekil 4.39. Kütük haldeki Lübnan sediri

4.2.3. “C” Nolu Alan

H7-J7 ile G17-K17 arasında kalan alandır. Yıldız Sarayı Hasbahçesi’ nin doğu yönünde bulunmaktadır (Şekil 4.40). 2995 m²’lik alan kaplamaktadır. Kaskat, çiçek serası, Yıldız Parkı girişi, girişin iki tarafında zemin altında oda, gezinti yolları, dört adet kayak durak yeri bu alandadır. Aynı zamanda sonradan yapılmış tesisat dairesi bulunmaktadır.



Şekil 4.40. C alanının konumunu gösteren pafta

Bahçenin 3 girişinden biri olan Yıldız Parkı girişi bu alandadır. Bahçeye doğudan giriş bu kemerli, ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Ancak günümüzde bu giriş kullanılmamaktadır. Girişin iki tarafında zemin altında oda mevcuttur (Şekil 4.41).



Şekil 4.41. Yıldız Parkı giriş kapısı

Kapının karşı tarafında bulunan doğal taş merdiven ile üst kotta bulunan kuzey-güney doğrultusunda olan ana gezinti yoluna çıkılmaktadır (Şekil 4.42). 1876-1886 yılları arasında yapılmış merdiven; iki koldan başlayarak sahalıkta birleşerek, ortada çiçeklik ile sağa ve sola doğru iki yöne ayrılarak üst kota ulaşır (Şekil 4.43).



Şekil 4.42. Girişi gezinti yoluna bağlayan merdiven

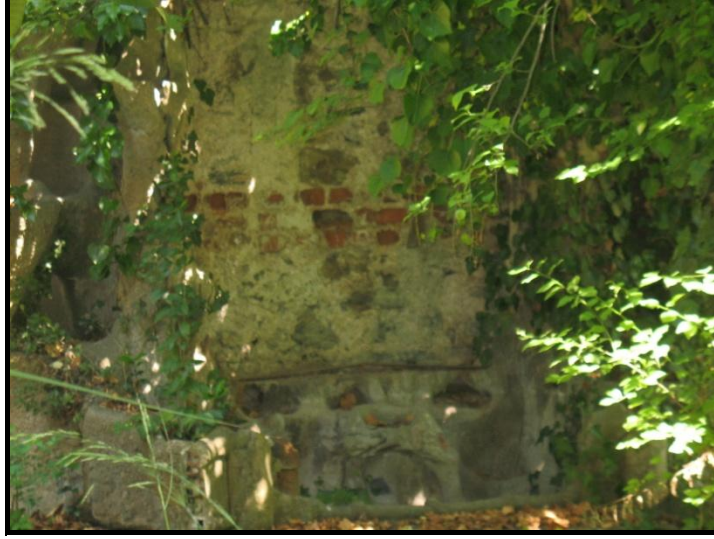


Şekil 4.43. Merdiven sahanlığı ve çiçeklik

Giriş kapısının hemen yan tarafında bulunan 1900-1914 yılları arasında yapılmış çiçek serası 266 m²' dir. Tam ortasında kaskat bulunmaktadır. Kaskat seradan daha önce yapılmıştır. Yapısal materyallerinde meydana gelmiş hasarlar ve bitkilerin düzensiz bir şekilde kaplamasıyla sera bugün işlevinden çok uzak bir görünüm sergilemektedir (Şekil 4.44). Ortasında bulunan duvara sabit kaskat zamanla bozulmuştur, yakın mesafesine dikilen bitkiler yapıya zarar vermektedir (Şekil 4.45, Şekil 4.46).



Şekil 4.44. Çiçek serası



Şekil 4.45. Seranın içinde bulunan kaskat



Şekil 4.46. Kaskat çevresinde bitkilendirme

Seranın içinde bulunan kaskat dışında giriş kapısının diğer tarafında duvara sabit bir kaskat daha bulunmaktadır. Bu kaskat ta diğeriyle aynı dönemde 1886-1900 yılları arasında yapılmıştır. Ancak diğer kaskattan daha sağlıklı şekilde günümüze ulaşmıştır (Şekil 4.47).



Şekil 4.47. Kaskat görünümü

Alanda bulunan genel gezinti yolu yaklaşık 103 m uzunluğunda stabilize yoldur. Çok küçük bir bölümde baskı beton kullanılmıştır. Tali yollar ise toprak yoldur. Alanın 575 m²' si yürüme yoludur (Şekil 4.48).



Şekil 4.48. Alanda bulunan gezinti yolu

2090 m² yeşil alanın bulunduğu bölümde bitkiler dağınık, düzensiz şekilde dikilmiştir (Şekil 4.49). *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya) gibi bir takım bitkiler çok yakın mesafelerde bulunmaktadır. Bunlar iç içe girmiş ve karmaşık görünüm sergilemektedirler. Bunların yanı sıra sağlıksız gelişim sürdüren, yamuk gelişen bitkiler de mevcuttur (Şekil 4.50).



Şekil 4.49. Alanın bitki örtüsü



Şekil 4.50. *Quercus robur* (Saplı meşe)

Bu bölümde bulunan bitkisel materyaller ise; *Platanus occidentalis* (Batı çınarı), *Quercus ilex* (Pırnal meşesi), *Aesculus hippocastanum* (Beyaz çiçekli atkestanesi), *Pistacia terebintinus* (Menengiç), *Juglans regia* (Adi ceviz), *Taxus baccata* (Adi porsuk), *Punica granatum* (Süs narı), *Prunus domestica* (Erik), *Celtis australis* (Çitlenbik), *Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Laurus nobilis* (Defne), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ihlamur), *Vitis vinifera* (Üzüm asma), *Koultreuteria paniculata* (Kandil ağacı), *Pinus brutia* (Kızıl çam), *Pinus nigra* (Kara çam), *Ligustrum japonica* (Ağaç Kurtbağrı), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya), *Cercis siliquastrum* (Erguvan), *Viburnum tinus* (Herdem yeşil kartopu), *Pittosporum tobira*

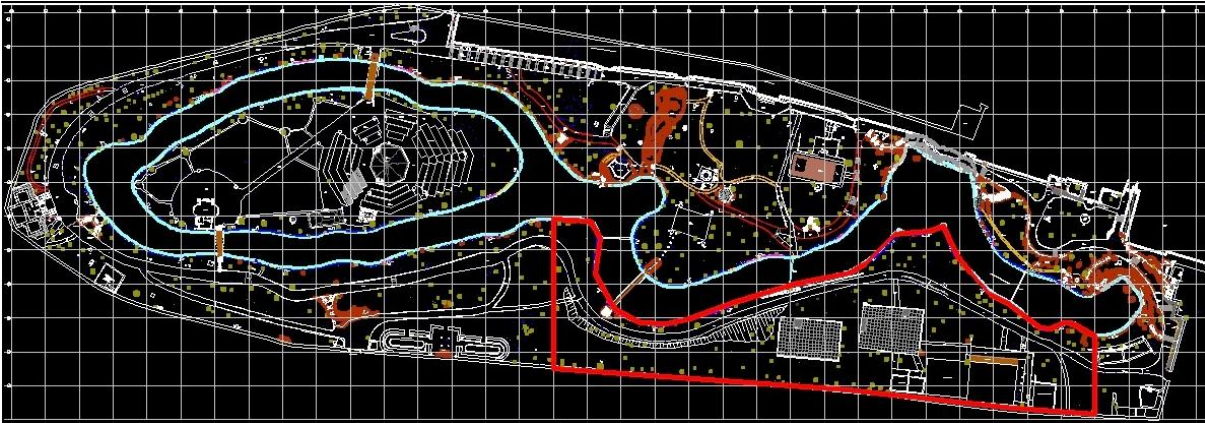
(Pitosporum), *Pinus pinea* (Fıstık çamı), *Quercus robur* (Saplı meşe), *Tilia grandiflora* (Büyük yapraklı ıhlamur), *Euonymus japonica* (Taflan) dır.

Bu bölümde 1876 öncesinde bitkilendirme yapılmamıştır. 1876-1909 döneminde ibrelilerden *Pinus brutia* (Kızıl çam), *Pinus nigra* (Kara çam) ve *Taxus baccata* (Adi porsuk); yapraklılardan ise, *Cercis siliquastrum* (Erguvan), *Tilia grandiflora* (Büyük yapraklı ıhlamur) ve *Pistacia terebintinus* (Menengiç) kullanılan bitkisel materyallerdir. *Ligustrum japonica* (Ağaç Kurtbağrı), *Quercus robur* (Saplı meşe), *Prunus domestica* (Erik), *Celtis australis* (Çitlenbik), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur) ve *Euonymus japonica* (Taflan) 1909-1923 yılları arasında dikilmiştir.

Bu alanda bakımsızlık ve çevre koşulları etkisiyle yabancı otlar kontrolsüz biçimde çoğalmıştır. Düzensiz şekilde bulunan çöp konteynırları, bitkilerin sağlıklı, düzensiz gelişimleri, yapısal materyallerde meydana gelmiş hasarlar, çiçek serasının niteliksiz durumu bu alanın kontrol altında olmadığını ve gözlerden uzak bir şekilde giderek daha da kötü bir hale geleceğini göstermektedir.

4.2.4. “D” Nolu Alan

J33-L33 ile G17-K17 arasında kalan alandır. Hasbahçe’ nin doğu yönünde bulunmaktadır (Şekil 4.51). 4970 m²’lik alan kaplamaktadır. Bu alanda bulunan beton platformlar ile ahşap platform ve şantiye alanı, makine dairesi ve tuvalet sonradan yapılmıştır. Gezinti yolları, yedi adet kayık durak yeri bu alandadır. Aynı zamanda sonradan yapılmış tesisat dairesi bulunmaktadır.



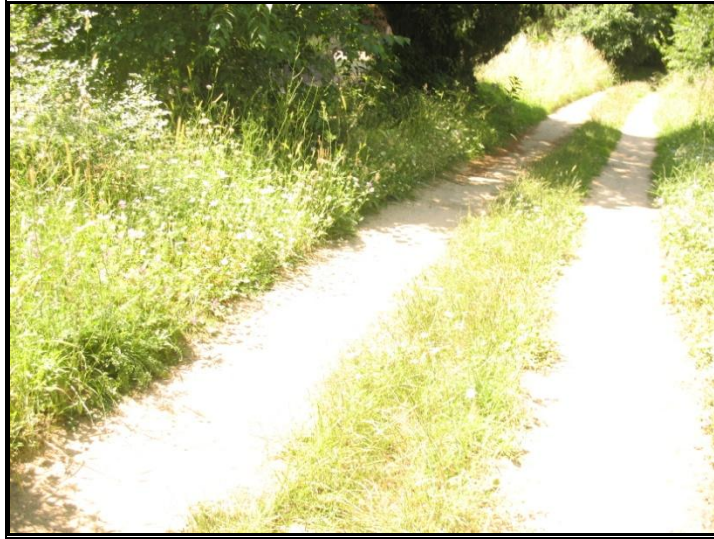
Şekil 4.51. D alanının konumunu gösteren pafta

Alanın kuzey kısmında yaklaşık 1 metrelik kot farkının bulunduğu şevli alan bulunmaktadır. Eğim yönü doğu-batı doğrultusundadır. Alanda bulunan sert zemin 450 m²’dir, gezinti yolu 180

m uzunluğundadır (Şekil 4.52). Bu yolun 126 m lik kısmı toprak, kalanı ise asfalttır. Platformlara bağlanan yollar ise grobetondur. Yolların bazı bölümlerinde yabani otlar çıkmıştır (Şekil 4.53).



Şekil 4.52. Gezinti yolunun görünümü



Şekil 4.53. Yollarda bulunan yabani otlar

Günümüzde saray ile ilgili yapım onarım çalışmalarının yürütüldüğü şantiye binası ve muhdes platformlar bu bölümde yer almaktadır (Şekil 4.54). Beton platformlarda birtakım çatlaklar meydana gelmiştir (Şekil 4.55).



Şekil 4.54. Şantiye binası



Şekil 4.55. Muhdes platform

Hasbahçe’ de en çok ağaç kütüğüne bu alanda rastlanmaktadır (Şekil 4.56). 11 adet ağaç kütüğü vardır. Bunlar özellikle muhdes platform çevresindedir. 1876 öncesi dikilmiş *Cedrus libani* (Lübnan sediri) ‘ye bugün rastlanmamaktadır.



Şekil 4.56. Kütük halde bitki

Bu bölümde bulunan bitkisel materyaller ise; *Quercus ilex* (Pırnal meşesi), *Pistacia terebintinus* (Menengiç), *Taxus baccata* (Adi porsuk), *Prunus domestica* (Erik), *Celtis australis* (Çitlenbik), *Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur), *Pinus brutia* (Kızıl çam), *Pinus nigra* (Kara çam), *Ligustrum japonica* (Ağaç Kurtbağrı), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya), dır. *Abies bornmülleriana* (Uludağ göknarı), *Diospyros kaki* (Trabzon hurması), *Fraxinus angustifolia* (Sivri meyveli dişbudak), *Thuja orientalis* (Doğu mazısı), *Prunus communis* (Yaygın Erik), *Cedrus deodora* (Himalaya sediri), *Malus communis* (Yaban elması), *Magnolia grandiflora* (Herdemyeşil manolya), *Hibiscus syriacus* (Ağaç hatmi), *Gleditschia triacanthos* (Gladiçya), *Populus nigra 'pyramidalis'* (Kara kavak), *Populus tremula* (Titrek kavak), *Pinus sylvestris* (Sarı çam), *Ailanthus altissima* (Kokar ağaç), *Prunus percica* (Şeftali), *Pyrus communis* (Armut), *Ulmus campestris* (Karaağaç), *Acer negundo* (Dişbudak yapraklı akçaağaç) dır.

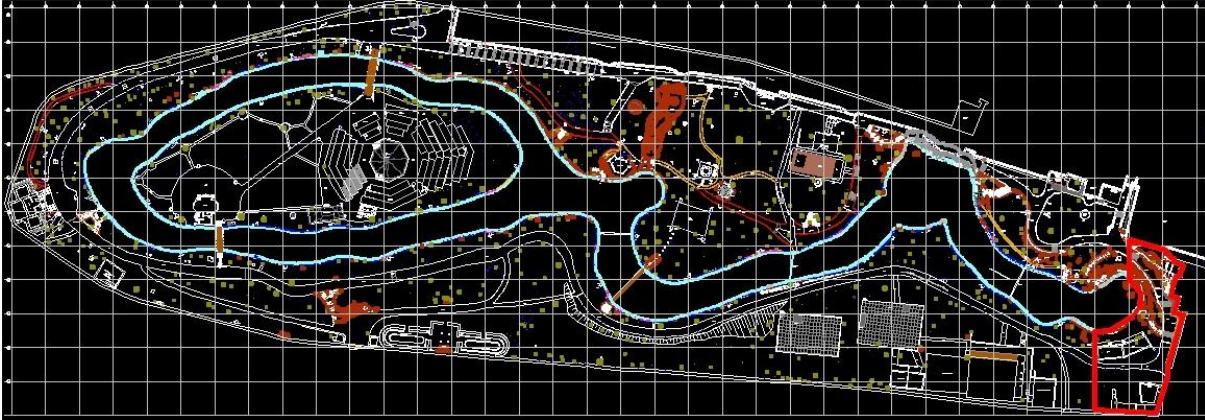
1876 öncesinde günümüze tek kalan ağaç *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur) 'dır (Şekil 4.57. 1876-1909 yılları arasında *Taxus baccata* (Adi porsuk), *Pinus brutia* (Kızıl çam), *Pinus nigra* (Kara çam), *Cedrus deodora* (Himalaya sediri), *Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Magnolia grandiflora* (Herdemyeşil manolya), *Malus communis* (Yaban elması), *Diospyros kaki* (Trabzon hurması), *Quercus ilex* (Pırnal meşesi), *Pinus sylvestris* (Sarı çam) bu alanda dikilmiş bitki türleridir. Alana 1909-1923 yılları arasında diğer dönemlere oranla az sayıda bitki dikilmiştir, bunlar; *Ailanthus altissima* (Kokar ağaç), *Cedrus deodora* (Himalaya sediri), *Pinus nigra* (Kara çam)'dır.



Şekil 4.57. Küçük yapraklı ıhlamur

4.2.5. “E” Nolu Alan

L33-L34 ile G34-H35 arasında kalan alandır. Hasbahçe’ nin kuzeydoğu-kuzey yönünde bulunmaktadır (Şekil 4.58). 844 m²’ lik alan kaplamaktadır.



Şekil 4.58. E alanının konumunu gösteren pafta

Harem bahçesine geçişin olduğu alanı 1886-1900 yılları arasında yapılmış Hususi Daire seti sınırlandırmaktadır (Şekil 4.59). Bahçenin en yüksek kotlu alanıdır. Alanın doğu tarafında iki adet set ve kalorifer dairesi vardır. Setler 1876-1886; kalorifer dairesi ise yakınındaki Cariyeler Dairesi ile aynı dönemde 1900-1914 yılları arasında yapılmıştır.



Şekil 4.59. Hususi Daire setinin görünümü

Bitkilendirme bu kısımda daha yoğundur. Bu bölümde asfalt olarak devam eden gezinti yolu Harem girişine doğru stabilize yol olarak devam etmektedir. Diğer bölümlerde yol nal desenli baskı beton şeklinde devam etmektedir (Şekil 4.60). Toplamda 60 m uzunluğundaki gezinti yolu, 148 m² lik alan kaplamaktadır. Baskı beton yürüme yoluyla birlikte mozaik bordür kullanılmıştır. Bunun yanı sıra rustik ağaç dalı korkuluklar ve beton çiçeklikler bulunmaktadır (Şekil 4.61).



Şekil 4.60. Mozaik bordürlü baskı beton yolun görünümü



Şekil 4.61. Beton çiçeklikler ve ağaç dalı korkulukların görünümü

Bir adet kayık durak yeri vardır. Buradan merdivenlerle üst kota çıkılmaktadır. Merdivenlerin iki tarafı kayalarla sınırlandırılmıştır. Bu alanda gezinti yolunun hemen alt kotunda, havuz kenarında merkezde ana kaskat bulunmaktadır. Ana kaskat 1876-1886 yılları arasında yapılmıştır (Şekil 4.62). Bu alanda kaya oldukça yoğun kullanılmıştır.



Şekil 4.62. Ana kaskatın görünümü

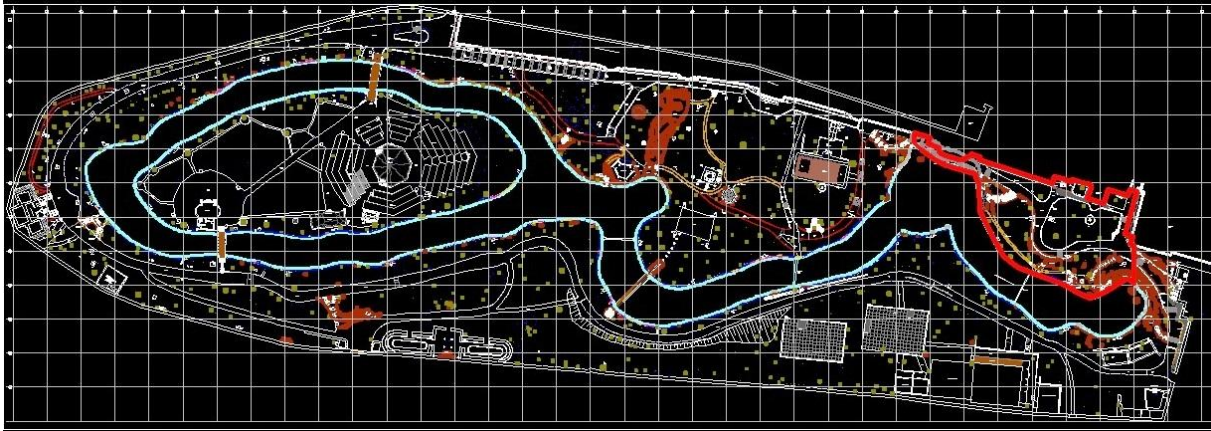
Toplam 370 m² lik yeşil alanın bulunduğu alanın en eski dönemde dikilmiş bitkisi 1876-1909 yılları arasında dikilmiş olan *Celtis australis* (Çitlenbik) ' dir (Şekil 4.63). *Taxus baccata* (Adi porsuk) *Pinus sylvestris* (Sarı çam), *Pinus nigra* (Kara çam), *Chamaerops humulis* (Palmiye), *Paulownia tomentosa* (Pavlonya) 1923 sonrası dikilmiş bitkilerdir.



Şekil 4.63. Çitlenbik ağacı

4.2.6. “F” Nolu Alan

D27-H30 ile F34-H34 arasında kalan alandır. Hasbahçe’ nin kuzeybatı-kuzey yönünde bulunmaktadır (Şekil 4.64). 1310 m²’ lik alan kaplamaktadır.



Şekil 4.64. F alanının konumunu gösteren pafta

Kaskat Köşkü ile Hususi Daire arasından geçen koridordan bahçeye giriş sağlanmaktadır (Şekil 4.65). Havuzun geniş bir alana açıldığı bu alandan yüksek konumun etkisiyle havuzun ve bahçenin bütününe geniş bir açıyla görülebilmektedir (Şekil 4.66).



Şekil 4.65. Alana giriş koridoru



Şekil 4.66. Geçit üzerinden bahçe görünümü

Kaya kullanımının çok yoğun olduğu bu bölümde grotto (mağara) en önemli peyzaj öğesidir (Şekil 4.67). 1876-1886 yılları arasında yapılan grotto, Hünkar Hamamı binasının önünden geçen ana gezinti yolunun alt kotunda havuzun genişlediği alanı sınırlandırmaktadır (Şekil 4.68). Yaklaşık 20 m uzunluğundaki grottonun üzerinde geçit vardır (Şekil 4.69).



Şekil 4.67. Grottonun genel görünümü



Şekil 4.68. Grotto içinden görünüm



Şekil 4.69. Grotto üzerindeki geçit

Gezinti yolunu bağlayan geçitte nal desenli baskı beton döşemeden yol, korkuluklarla birlikte kullanılmıştır (Şekil 4.70). Döşemelerin bazı bölümlerinde zamanla kırılmalar ve hasarlar meydana gelmiştir (Şekil 4.71).



Şekil 4.70. Nal desenli baskı beton yol



Şekil 4.71. Yolda meydana gelen hasarlar ve korkuluklar

Bu yoldan başka alt sette bulunan kayak duraklarının bağlandığı yollar bulunmaktadır; bu yollarda dere çakılı bordürle birlikte grobeton döşeme mevcuttur (Şekil 4.72). İki kot arasında kullanılan merdivenler iki tarafından kayalarla sınırlandırılmıştır (Şekil 4.73).

Bunların dışında Kaskat Köşkü' nün ön kısmında Abdülhamid döneminden sonra yapılmış sekizgen şekilde mermer fiskeye bulunmaktadır (Şekil 4.74).



Şekil 4.72. Kayık duraklarına inen merdiven



Şekil 4.73. Kayalarla sınırlandırılmış merdiven



Şekil 4.74. Mermer fiskiye

700 m² yeşil alanın bulunduğu bölümde, 1876 öncesinde dikilen hiçbir bitki günümüze ulaşmamıştır. Bunlar *Pinus sp.* (Çam), *Cupressus sempervirens* (Adi servi) ve iki adet *Cedrus sp.* (Sedir) 'dir. *Taxus baccata* (Adi porsuk), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur), *Magnolia grandiflora* (Herdemyeşil manolya), *Quercus macrocarpa* (Büyük yapraklı meşe) ve *Acer pseudoplatanus* (Dağ akçağacı) 1876-1909 döneminden günümüze ulaşan türlerdir (Şekil 4.75).



Şekil 4.75. Fiskiye etrafında bitkisel düzenleme ve *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur)

Hibiscus syriacus (Ağaç hatmi), *Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Abies bornmülleriana* (Uludağ göknarı), *Cephalotaxus durupacea* (Yalancı Porsuk), *Albizzia julibrissin* (Gülibrişim),

Lagerstromia indica (Oya), *Punica granatum* (Süs Narı), *Juglans regia* (Adi Ceviz), *Abies pectinata* (Avrupa Göknarı) alanda bulunan diğer bitkilerdir.

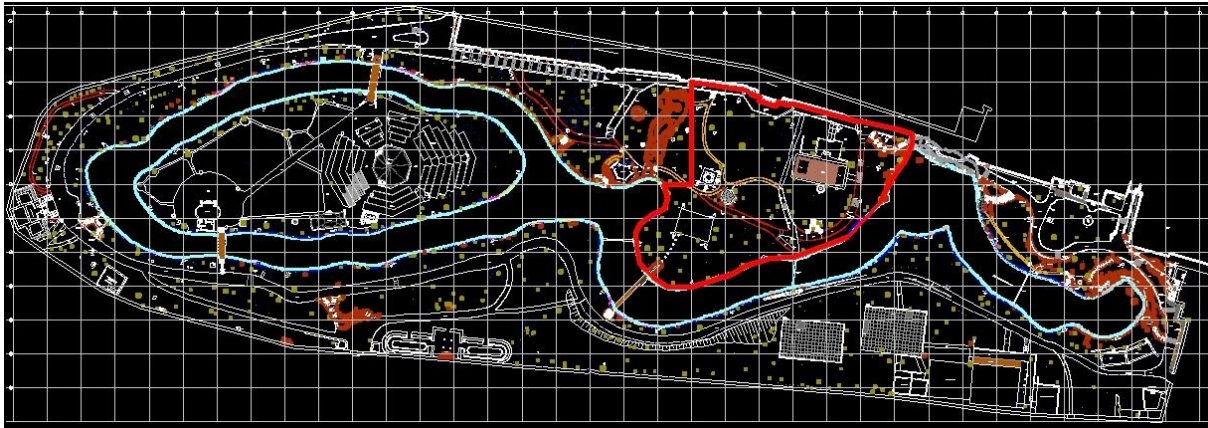
Bunun dışında *Paulownia tomentosa* (Pavlonya) ve *Cedrus libani* (Lübnan sediri) kütük olarak bulunmaktadır (Şekil 4.76).



Şekil 4.76. Kütük haldeki *Paulownia tomentosa* (Pavlonya)

4.2.7. “G” Nolu Alan

B21-D27 ile G19-G25 arasında kalan alandır. Hasbahçe’ nin batı yönünde bulunmaktadır (Şekil 4.77). 2977 m²’ lik alan kaplamaktadır.



Şekil 4.77. G alanının konumunu gösteren pafta

Saray bahçesi oluşumununun ilk öğeleri olan mermerden yapılmış, kubbeli III. Selim Çeşmesi ve Namazgah Taşı bu bölümde yer almaktadır (Şekil 4.78, Şekil 4.79).



Şekil 4.78. III. Selim Çeşmesi görünümü



Şekil 4.79. Namazgah Taşı görünümü

Selim Çeşmesi' nin hemen yanında *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur)' ın gölgesinde altıgen planlı rustik çardak bulunmaktadır. Metal taşıyıcıya kum, kireç, çimento ve su karışımının dal motifleri ile işlenmesiyle şekillenmiş çardak zamanla korozyona uğramış; metal aksamlarında paslanmalar ve çürümeler meydana gelmiştir. Çardağın oturma yeri de aynı şekilde kum,

çimento, kireç ve su karışımından yapılmıştır (Şekil 4.80). 170 m² alana sahip özgün beton platform ve özgün tuğla set bulunmaktadır ki, bu yapılar III. Selim Köşkü kalıntılarıdır (Şekil 4.81). Bu alanın hemen ön kısmında mermer fiskiye bulunmaktadır.



Şekil 4.80. Çardağın görünümü



Şekil 4.81. Selim Köşkü'nün kalıntıları

Marangozhane binasının önünde bulunan 10x10 küptaş döşemeli 15x20 beyaz mozaik bordür kullanılmış alana ana gezinti yolundan 3 ayrı yol ile geçilmektedir (Şekil 4.82). Bu yollardan ilki

özgün dere çakılı bordürlü toprak yol, ikincisi bir kısmı beton, bir kısmı asfalt bir kısmı da baskı beton yol; sonuncusu ise 22x11x7 tuğla bordürle kullanılan 40x40 beton parke yoldur. Bu yolların her biri özgün döşemesi tuğla olan asfalt yola bağlanmaktadır. Bu yolların dışında sert zemin olarak muhdes platform vardır. Beton platform 73 m² alan kaplamaktadır. Burada bulunan yollarda döşemeler sürekli farklılık göstermiştir. Beton, toprak yol, asfalt yol, beton parke yol haricinde 15x15 granit parke ve 10.5x21 tuğla da döşeme elemanı olarak kullanılmıştır. Alanda gerekli yerlerde basamaklar, merdivenler kullanılmıştır; grottodan bu bölüme ulaşan merdiven bulunmaktadır (Şekil 4.83).



Şekil 4.82. Alana geçiş yolları



Şekil 4.83. Grotto ile bağlantı yolu

2171 m²' si yeşil alan olan bu bölümde bitkilendirme oldukça yoğundur (Şekil 4.84). Bahçe düzeninin ilk kurulmaya başlandığı bölüm olduğu için bu alanın eski dönemlerinde bitkilendirme diğer alanlara göre daha yoğundur. Ancak ne yazık ki günümüzde birçok tarihi ağaca rastlanmamaktadır.



Şekil 4.84. Platform çevresinde bitki örtüsü

Pinus nigra (Karaçam), *Laurocerasus officinalis* (Laz kirazı), *Pinus pinea* (Fıstık çamı), *Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Celtis australis* (Çitlenbik), *Nerium oleander* (Zakkum), *Ligustrum japonica* (Ağaç kurtbağrı), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Pittosporum tobira* (Boylu pitos), *Prunus domestica* (Erik), *Acer pseudoplatanus* (Dağ akçaağacı), *Chamaerops humilis* (Palmiye), *Aesculus hippocatanum* (Beyaz çiçekli at kestanesi), *Magnolia grandiflora* (Herdemyeşil manolya), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya), *Thuja orientalis* (Doğu mazısı), *Hibiscus syriacus* (Ağaç hatmi), *Pyrus communis* (Armut), *Quercus ilex* (Pırnal meşesi), *Taxus baccata* (Porsuk), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur), *Juglans regia* (Adi ceviz), *Cupressus sempervirens* (Adi servi), *Fraxinus excelsior* (Adi dişbudak), *Ulmus campestris* (Karaağaç), *Sequoia sempervirens* (Mamut ağacı) bu alanda bulunan bitki türleridir.

Platanus orientalis (Doğu çınarı), *Platanus occidentalis* (Batı çınarı) ve *Taxus baccata* bu alanda bulunan Abdülhamid döneminden kalan türlerdir.

4.2.8. “H” Nolu Alan

A14-C14 ile C21-E21 arasında kalan alandır. Hasbahçe’ nin batı yönünde bulunmaktadır (Şekil 4.85). 1735 m² lik alan kaplamaktadır. Güzel Sanatlar Galerisi’nin önünde bulunan bölümdür.



Şekil 4.85. H alanının konumunu gösteren pafta

Alanın en dikkat çekici öğeleri Seyir Köşkü ve kaskatlardır. Seyir Köşkü 1876-1886 döneminde, kaskatlar ise 1900’den sonra yapılmıştır. Havuz kenarında bulunan Seyir Köşkü zamanla

tahribata uğramıştır. Köşkün etrafı özgün ağaç dalı korkuluklarla çevrilidir (Şekil 4.86).
Betondan yapılmış kaskatlarda ise çatlamlar meydana gelmiştir (Şekil 4.87).

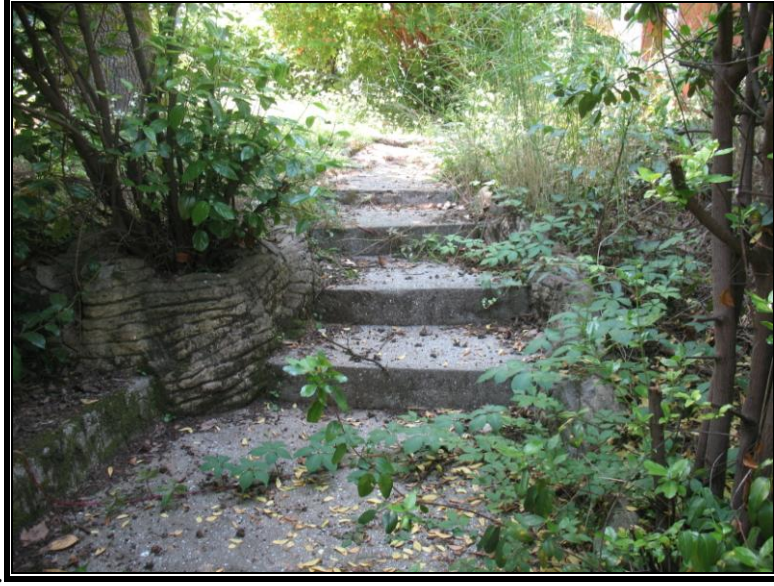


Şekil 4.86. Seyir Köşkü ve çevresindeki korkuluklar



Şekil 4.87. Kaskatın genel görünümü

Seyir Köşkü' nün etrafı toprak yoldur. Hemen yan tarafından merdivenle kayık durağına inilmektedir (Şekil 4.88)



Şekil 4.88. Kayık durağına inen merdiven

Tali yollar tuğla bordürlü toprak yol ve 10x10 beton küptaştır. Galerinin önünden devam eden Ana gezinti yolu da 10x10 beton küptaş ve beyaz mozaiktir.

Bu alanda bitkilendirme özellikle Cumhuriyet Dönemi sonrasında yoğunlaşmıştır (Şekil 4.89).

1052 m² lik yeşil alan bulunan bölümde ;*Cedrus libani* (Lübnan sediri), *Hibiscus syriacus* (Ağaç hatmi), *Quercus ilex* (Pırnal meşesi), *Celtis australis* (Çitlenbik), *Fraxinus excelsior* (Adi dişbudak), *Nerium oleander* (Zakkum), *Taxus baccata* (Porsuk), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur), *Ligustrum japonica* (Ağaç kurtbağrı), *Paulownia tomentosa* (Pavlonya) bu bitki türleri bulunmaktadır.



Şekil 4.89. Çardak çevresindeki bitkisel görünüm

Bazı bitkiler oldukça sık dikildikleri için sağlıksız gelişme göstermişlerdir (Şekil 4.90).

Bu bölümde bulunan çiçekliklerde sarılıcı bitkiler kullanılmıştır. Ancak zamanla korozyona uğrayan ve kırılan çiçeklikler olumsuz bir görüntü oluşturmaktadır (Şekil 4.91).



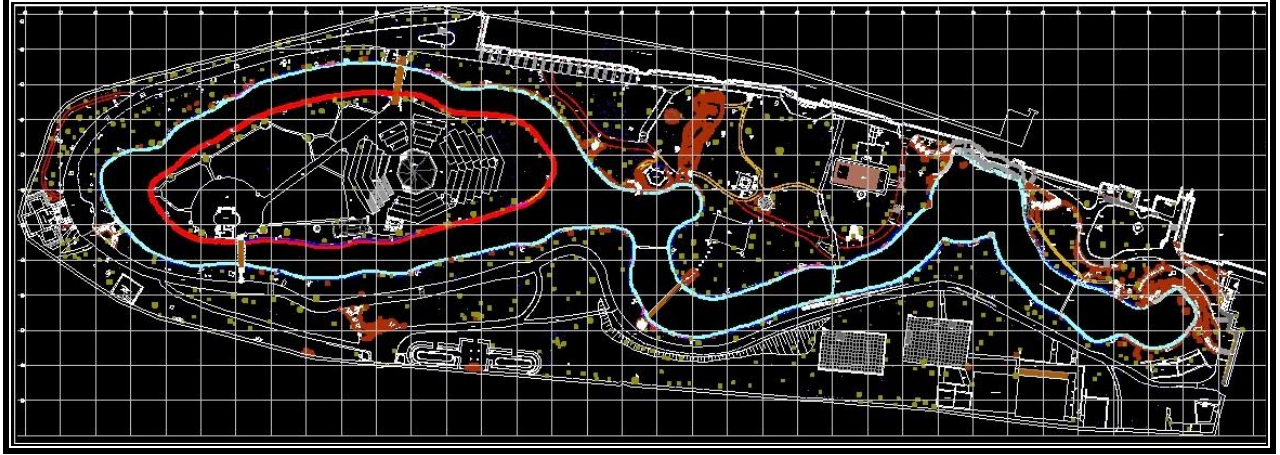
Şekil 4.90. Mevcut bitki düzeni



Şekil 4.91. Sarılıcı bitkilerin kullanıldığı çiçeklik

4.2.8. “I” Nolu Alan

Havuzun ortada oluşturduğu, Ada Köşkü’ nün bulunduğu bölümdür. Hasbahçe’ nin güneyine doğru ortasında bulunmaktadır (Şekil 4.92). Ada 3611 m² lik alan kaplamaktadır.



Şekil 4.92. I alanının konumunu gösteren pafta

Geçmişte birçok hayvan kafeslerinin bulunduğu bu alanda günümüzde bir adet kafes mevcuttur. Ada Köşkü, mudhes amfityatro, masa ve çiçeklikler bulunmaktadır (Şekil 4.93, Şekil 4.94).



Şekil 4.93. Ada Köşkü’ nün görünümü



Şekil 4.94. Mudhes amfiteyatronun görünümü

Bahçenin çok özel bir bölümünü sergileyen bu alana yapılan amfiteyatro alandaki bütünlüğü tamamen bozmaktadır, sakil bir görünüm yaratmaktadır (Şekil 4.95).



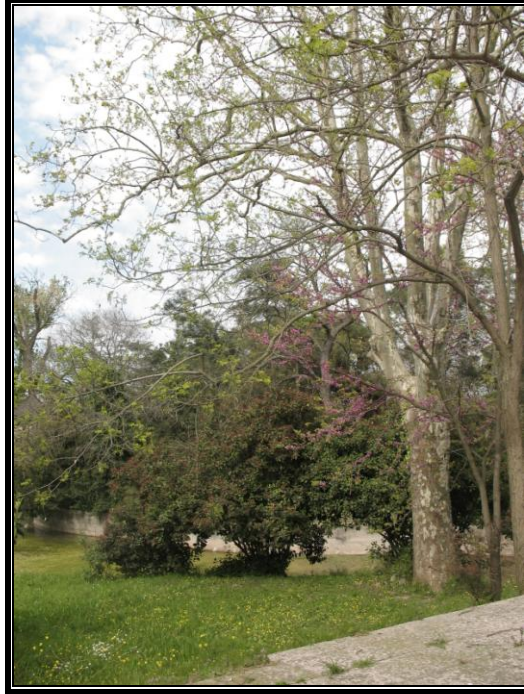
Şekil 4.95. Alanın tasarım anlayışıyla ilgisi olmayan mudhes amfiteyatro

Önceleri kafesler arasında gezintiyi sağlamak amacıyla yapılmış, suni parke taş gezinti yolları bulunmaktadır (Şekil 4.96).



Şekil 4.96. Mevcut gezinti yollarının döşemesi

1642 m² yeşil alanın bulunduğu bölüme her dönemde dikilen farklı bitki türleri çeşitliliği arttırmıştır. Alanda Abdülhamid döneminde dikilmiş 6 adet *Platanus occidentalis* (Batı çınarı) bulunmaktadır (Şekil 4.97). Çok sık dikilmeyen bitkiler geniş yayılım gösterebilmiştir (Şekil 4.98).



Şekil 4.97. *Platanus occidentalis* (Batı çınarı)



Şekil 4.98. Genel bitki dağılımı

Bu bölümde *Celtis australis* (Çitlenbik), *Ligustrum japonica* (Ağaç kurtbağrı), *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi), *Pittosporum tobira* (Boylu pitos), *Prunus domestica* (Erik), *Acer pseudoalatanus* (Dağ akçaağacı), *Aesculus hippocatanum* (Beyaz çiçekli at kestanesi), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya), *Quercus ilex* (Pırnal meşesi), *Taxus baccata* (Porsuk), *Tilia parviflora* (Küçük yapraklı ıhlamur), *Juglans regia* (Adi ceviz), *Fraxinus excelsior* (Adi dişbudak), *Platanus occidentalis* (Batı çınarı), *Cercis siliquastrum* (Erguvan), *Aesculus carnea* (Kırmızı çiçekli at kestanesi), *Abies nordmanniana* (Doğu Karadeniz göknarı), *Gleditschia triacanthos* (Glediçya) bu alanda bulunan bitki türleridir.

4.2.9. “ J ” Nolu Alan – Hamid Havuzu

Hasbahçe’ nin tamamını dolaşan havuzun uzunluğu 300 m, 15-40 m genişliği, derinliği 1.20 m’ dir. Yaklaşık olarak 5516 m² su yüzeyi bulunmaktadır. Havuz üzerinde 3 adet köprü bulunur (Şekil 4.99).



Şekil 4.99. Hamid Havuzu genel konumu ve köprüler

Burada bulunan en önemli öğelerinden biri 3. avluya geçiş sağlayan çelik konstrüksiyonlu açılır kapanır köprüdür (Şekil 4.100). Köprü kenarlarında rustik ağaç dallı korkuluk mevcuttur. Korkulukların bazı yerlerinde deformasyonlar olmuştur (şekil 4.101). Havuz kenarlarında kayalar bulunmaktadır.



Şekil 4.100. Çelik konstrüksiyonlu köprü



Şekil 4.101. Çelik konstrüksiyonlu köprü korkulukları

Diğer köprü Ada Köşkünü Cihannüma Köşkü' ne bağlamaktadır (Şekil 4.102). Bu köprü de çelik konstrüksiyondur. 25x25 adım taşı yol ile köprüye geçiş sağlanmaktadır.



Şekil 4.102. Cihannüma ile adayı bağlayan köprü

Üçüncü köprü ise Selim Çeşmesinin bulunduğu bölümden çiçek serasına doğru geçişi sağlayan çelik konstrüksiyonlu köprüdür (Şekil 4.103). En çok hasar bu köprüde görülmektedir (Şekil 4.104). Aynı zamandan en uzun köprü de budur.



Şekil 4.103. Köprünün genel görünümü



Şekil 4.104. Köprüde meydana gelmiş hasarlar

Havuzda en çok ana kaskatın bulunduğu tarafta ve grotto tarafında çatlaklar mevcuttur; aynı şekilde havuzun çevre duvarlarında kırılmalar, çatlamlar, bozulmalar meydana gelmiştir (Şekil 4.105).



Şekil 4.105. Havuz taban çatlakları

Havuz etrafında kayalarla sınırlamalar yapılmıştır ve bu hat üzerinde 37 adet kayak durak noktası vardır. Bu noktalarda beton basamaklar ve çoğu zaman dal görünümünde korkuluklar kullanılmaktadır (Şekil.106).



Şekil 4.106. Kayık durak noktası ve korkulukları

Şekil 4.107' de havuz mevcut durumu, üzerinde bulunan köprüler, kayak durak noktaları, çevre duvarı ve kayalar görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşayan anıt olmaları nedeni ile tarihi bahçelerin asıllarına uygun şekilde korunmaları ve ona göre onarımları için belirli ilkeler saptanmalıdır. Yıldız Sarayı Hasbahçesi için yapılan çalışmada elde edilen bulgular göz önünde bulundurularak, bahçenin özüne bağlı bir şekilde sürekliliğinin sağlanabilmesi için gerekli önlem ve öneriler belirlenmiştir.

Havuz kenarı savak duvarlarından yıkılmış ve bozulmuş olan tuğla duvarlar onarılarak ve tamamlanmalıdır. Malzeme raporunda önerildiği biçimde sıvaları ve rustik süslemeleri yapılmalıdır.

Havuz taban ve yan duvarları ile havuz kenarı savak duvarı üzerinde bulunan ağaç dalı biçimindeki rustik süslemeler ve bahçedeki diğer tüm ağaç dalı rustik korkuluklar onarılmalıdır.

Özgün bordürü ve kaplaması bulunan tarihi yollarda özgün bordür ve kaplamalar aynı malzemeler kullanılarak onarılmalıdır.

Özgün tarihi yollar olduğu gibi korunmalıdır. Üzerinde asfalt bulunan Y5/1.2 Y5/3 no'lu tarihi yollar üzerindeki asfalt kaldırılarak özgün malzeme (tuğla) ortaya çıkarılmalıdır.

Havuz yan duvarlarını geniş kök yayılımı yaparak olumsuz etkileyen bitkiler uygun teknikle, köklerde yara ve tahribat oluşturmayacak şekilde kök yüzeyi kök budanmasına tabi tutularak havuz yan duvarlarına olan etkileri minimuma indirmelidir.

Havuz, projeye uygun gerekli onarımlar yapıldıktan sonra filtrasyon ve pompaj sistemi uygun şekilde çalıştırılmalıdır.

Havuz filtrasyon ve pompaj ve bahçe sulama için gerekli olan makina dairesi ve su deposu projelere uygun olarak zemin altında imal edilmelidir.

Bahçede bulunan mevcut zemin üstü genel wc yıkılarak yangın hidrant makina dairesi yanına zemin altı genel wc yapılmalıdır.

Bahçede bulunan ve rölöve projesinde tespiti yapılan özgün olmayan tüm yapılar ve ekler olan;

- Ada içinde yer alan amfi tiyatro,
- Ada içinde yer alan elektrik pano odası,
- Genel wc,
- Bahçede yer alan tüm beton platformlar,
- Havuz üst kısmında yer alan ve havuzu bölen betonarme duvar,
- Şantiye yapıları ve ekleri,

-Muhdes zeminaltı tesisat dairesi yıkılmalıdır.

Proje alanında tohumdan ve sürgünden gelişen *Ligustrum japonicum*, *Fraxinus angustifolia*, *Fraxinus excelsior*, *Celtis australis* gibi türlerin ve alana sonradan getirilen, proje alanının tarihsel yapısına uymayan *Chamaecyparis humilis*, *Eriobotrya japonica*, *Pyrus communis* gibi türlerin alandan uzaklaştırılması gerekmektedir. Ayrıca mevcut türlerin sağlık durumları incelenerek koruma ve yaşatma çabasında gerekli bakım işlemleri tespit edilmiştir.

Bitki örtüsü için gerekli onarım ve bakım çalışmaları olarak;

Selamlık Bahçesi bitki örtüsü düzenli olarak kontrol edilmeli sulama, gübreleme, hasta ve kuru dalları budama, tohumdan ve sürgünden gelişen filizlerin ayıklanması gibi periyodik bakımlar yapılmalıdır. Ağaçlarda oluşabilecek yara, kovuk, hastalık, böcek, mantar riskleri takip edilmeli ve gerekli tedbirler ve onarımların yapılmalıdır.

Ağaçlardaki bazı belirtiler hastalık olabileceği hakkında erken uyarıcı olarak her zaman takip edilmelidir. Seyrek dallanma, yaprakların normalden daha açık veya soluk yeşil renkte olmaları, genç dalların ölmesi, kabuğun kuruma ve gevşemesi ve anormal derecede yavaş büyüme gibi belirtiler dikkate alınmalıdır. Bitkilerde hastalığa, böcek ve mantar neden olabileceği gibi mineral besin maddeleri azlığı veya fazlalığı, çeşitli toksik maddelerden kaynaklanan zehirlenmeler, topraktaki suyun azlığı veya fazlalığı, aşırı veya düşük sıcaklık, kötü havalanma ve oksijen azlığı, hava kirlenmesi ve duman zararları, asit yağışlar ve ağaçtaki metabolizma bozuklukları vb nedenler de sebep olabilir.

Ağaçlarda görülebilecek böcek ve mantar zararlarına karşın ağaçlar periyodik olarak kontrol edilmelidir. Ağaçlara zarar veren böcek ve mantar türü tespit edilmeli ve tekniğine uygun şekilde mücadelesi yapılmalıdır. Birçok hastalık etmeni parazit ve mantar fungicid kullanarak kontrol altında tutulabilir.

Budama Tekniği ve Zamanı: Ağaçlarda zaman zaman görülen kuru ve hastalıklı dalların ağaçtan uzaklaştırılması için budama yapılmalıdır. Budama zamanı konusunda budanacak türün biyolojisi göz önüne alınarak uygun mevsim seçilmelidir. Yeşil budamalar vejetasyon süresi içinde kuru budamalarda mevsime bağlı kalmadan her zaman yapılabilir. İstanbul ve çevresi için en uygun budama zamanı Şubat ve Mart aylarıdır. Özellikle kalın dalların budanması gerektiğinde,

ağaçlara henüz öz suyunun yürümediği bu aylarda budamanın yapılması bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu devrede mantar faaliyetleri fazla aktif olmadığı için oluşacak yaralar da kolayca kapanabilmektedir. Öz su akımının kuvvetli olduğu türlerde bu periyotta budamanın yapılması uygun değildir. Öz su basıncının daha az olduğu yaz ve sonbaharda budamanın yapılması daha uygun olur.

Kalın dalların budanması sırasında, kabuk sıyrılmasını önlemek için kesme işlemini tek kesimle değil aşamalı yapmak daha doğru olur. Önce dal koltuğundan 15-20 cm ilerden kesmek ve daha sonra da esas kesimi gerçekleştirmek gerekir. Budanan kesim yerinde, dışta bir mahmuz bırakılmayacağı gibi, iç kısımda da bir oyuntu olmamalıdır.

Kalın dallar budanırken tehlike oluşturacaksa gerekli emniyet tedbirleri alınmalıdır. Tehlike oluşturacak durumlarda dallar kalın ipler ile bağlanarak askıya alındıktan sonra kesme işlemi yapılmalıdır. Kesilen kalın dalların kalan kesim yerinin çürümemesi için su tutmayacak şekilde eğimli kesilmeli ve koruyucu maddeler sürülmelidir.

Ağaçların Bağlanması ve Desteklenmesi: Ağaçların gövdesinde V şeklinde kalın çatallanmalar varsa bu dalların ağırlığından yarılmalar olabilir. Bu çeşit yarıma tehlikesine karşı gövde veya dallar demir-çelik metal kemerlerle kuşaklanır veya dallar arasına gerilen çelik halatlarla yarıma tehlikesi önlenir. Gerektiği durumlarda çeşitli desteklerle dal veya gövde ağırlıkları hafifletebilir. Ayrıca zamanla sağlık durumunda bozulmalar oluşmuş bireylerde destekleme yapılmalıdır.

Yara ve Kovukların Tedavisi: Ağaçlarda oluşabilecek yara ve kovuklar sürekli takip edilmelidir. Şiddetli rüzgar ve fırtınanın tepe ve dalları kırması, karın ağaç üzerinde birikerek meydana getirdiği ağırlık nedeniyle tepenin veya dalların kırılması, yıldırım ve don nedeniyle oluşan çatlaklar, insanların ve araçların meydana getirdiği zararlar ağaçta yaralanmalara sebep olabilirler. Yaralar büyük ve çok yıllık ağaçların kısa zamanda yok olup gitmesine neden olabilirler. Ağaç yaraları ihmal edilirse bu kısımlardan mantar ve bakteriler ağaçlara nüfus ederek onların çürümelerine neden olur ve önlem alınmadığı takdirde çürümeler ilerleyerek kovukların oluşmasını sağlar. Bu nedenle büyük yaralar bazı tedavi tedbirlerini gerekli kılar.

Ağaçlarda açığa çıkmış olan büyük yaraları bir macunla kapatmak emniyetli bir önlemdir. Geniş yaraların macunlanmadan önce, sterilize edilmiş keskin bir aşı bıçağı ile yara yüzeyi

düzgünleştirilmeli ve kenarları da keskinleştirilerek yaraya uzun oval bir şekil verilmelidir. Bu yaraya verilen oval şekil ve yapılan işlem kambiyum tabakasından beslenen yara dokusunun daha süratle gelişmesini sağlar. Yara temizlenip düzeltildikten sonra macunlanır. Kullanılan macun parazitlere toksik etki yapabilecek karışımda olmalı fakat buna karşılık ağacın canlı dokularına zarar vermemeli, yara dokusunun oluşumuna yardımcı olmalı, elastiki olmalı ve odunun çatlamasını engellemelidir. Lacbalsam, Orange Schellac gibi koruyucu macunlar kullanılabilir. Bu macunlar yılda iki defa sürülerek yeni çatlaklar ve açığa çıkmalar kapatılmalıdır. Ayrıca Krezot-Zift karışımı, Krezot-Kömür Katranı karışımı, Bordo Boyası ve Poliüretan gibi koruyucu maddeler de vardır. Canlı olmayan dokular üzerine koruma amacıyla yağlı boya, asfalt koruyucu veya Efrenc de kullanılabilir.

Kabuklarda herhangi bir mekanik zarar sonucu yırtılmalar olabilir. Eğer kabuk yeni sıyrılmış ve henüz gövde ile irtibatlı ise, kabuk yerine oturtulup yayvan başlı ince alüminyum çivilerle tutturulmalı ve açık kalan yere koruyucu madde sürülmelidir.

Selamlık Bahçesi'nde yer alan çok yıllık ağaçlarda kovuk oluşumları tespit edilmiştir. Bitkisel Rölöve paftasında işlenmiş olan bu ağaçlarda onarım önerilmiştir.

Kovukların onarılmasında ilk işlem kovuğun iyice temizlenmesidir. Bunun için çürüklerin tamamı ve odunda renk değişimi olan kısımlar kazınıp alınmalıdır. Bu işlemlerde çeşitli aletler kullanılabilir . Bu aletler her kullanıldığında dezenfekte edilmelidir. İç kovuklar üzerinde ve diğer kısımlarda suyun durabileceği yerler, suyun duramayacağı şekilde düzeltilir. Kovuk tamamen temizlenip şekillendirildikten ve ıslaklıklar giderildikten sonra bütün odun kısmı sterilize edilir. Bu işlemde, keskin bir bıçakla düzeltilen kenarlarda açıkta kalan kambiyum ve kambiyum kenarları olarak bütün canlı hücrelerden oluşan kısımlar koruyucu madde sürülerek kapatılır. Geniş kovuklarda temizlemeden sonra kovuğun dağılma tehlikesi varsa çelik alaşımlı paslanmaz metal kuşaklar destek amacıyla kullanılabilir. Bunlar bağlama ve vidalama şeklinde olabilir.

Kullanılacak dolgu maddesinin her şeyden önce dayanıklı olması, ani sıcaklık değişimlerinden fazla etkilenmemesi, ağacın yaşayan dokularına kimyasal etki ile zarar vermemesi ve rüzgarlı, fırtınalı havalarda esneklik gösterebilmesi gerekir. Ayrıca suyu da geçirmemelidir. Özellikle sert ve esneme yeteneği olmayan maddeler ile doldurulan ağaçlarda rüzgar ve diğer dış etkiler ile sallanma durumunda dolgu materyalinin esnemediği ve ağaca bir basınç uygulayarak zararlı etki

(canlı dokuları ezme ve yaralama) yapabilmektedir. Odun, mantar ve kauçuk bloklar dolgu malzemesi olarak kullanılabilir.

Yaşlı çok büyük kovuklu ağaçlarda gerekli güçlendirmeler (metal elemanlarla) yapıldıktan sonra içi doldurulmadan yalancı olgu yapılabilir. Bu işlemde kovuk doldurulmamakla birlikte, ağacın dış görünümüne daha doğal ve estetik bir görünüm kazandırmak için bir tel kafes örgü ile dıştan kabuk gibi kapatılır. Üstüne yeteri kadar kalınlıkta dolgu ve koruyucu maddeler, kabukla aynı hizaya gelecek şekilde doldurulur ve sürülür.

Tarihi saray bahçelerini incelemek bize aynı zamanda geçmişteki sanatçıların tasarım ve çözümlerine, yaratıcılıklarına ilişkin ipuçları vermektedir. Bu özgün veriler, günümüze ulaşamayan ve hakkında çok az yazılı bilgi olan yaşam biçimlerinin anlaşılmasına, düş gücüyle canlandırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Tüm yasal çalışmalar ve çıkarımlar sonrasında tahripten kurtularak günümüze ulaşabilen tarihi yerleşmelerin varlığı korumak ve bunları yaşatmak için kamuoyunun ve gerekli görülen meslek gruplarının çabalarına ve maddi desteğe gerek duyulmaktadır. Floransa Tüzüğü, Venedik Tüzüğü ve Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nde de belirtildiği gibi tarihi saray bahçelerini koruma ve sürdürme için gerekli çalışmaları yerine getirmeli; bu eserlerin aynı zamanda Dünya mirası olduğunu bilerek uygulamalar yapılmalıdır.

Birer kültür ve tarih hazinesi olan tarihi saray bahçelerinde öncelik, sahip oldukları özellikleri gelecek kuşaklara en doğru şekilde aktarmak ve böylelikle tarih bilinci oluşturmak olmalıdır. Yalnızca sahip olunan ülkede değil, tüm dünyada önem kazanan saray bahçeleri, kendini anlatan tasarımları ile en doğru şekilde korunmalıdır. Geçmişten günümüze yenilenerek ulaşmış saray bahçelerinde yapılacak olan bakım, onarım ve yenilenme çalışmalarında peyzaj tasarım ilkelerine uyma ve tarihsel dokuya aykırı düşmemeye özen gösterilmelidir.

Sonuç olarak tarihi bahçelerden saray bahçeleri tarihi önemi, bitkisel ve yapısal materyalleri, estetik değeri, taşıdığı kültürel özellikleri ve özgün konumu ile açık hava müzesi özelliğini en güzel şekilde sergileyen yaşayan mekanlardır. Zamanla tarihi bahçeler, mimari yapının bozulması, plantasyonların yaşlanması ve yenilenmesi, kentsel yapıların düzensiz yerleşimi, aşırı ziyaretçi etkisiyle ortaya çıkan zararlar ve kirlilik karşısında restorasyona ihtiyaç duymaktadırlar.

Çeşitli nedenlerle onarım aşamasına gelmiş tarihi bahçeler, restorasyondan başka çözüme sahip değildirler.

6. KAYNAKLAR

Anonim (2011) (a) www.blogvacanza.com

Anonim (2011) (b) www.gardenvisit.com

Anonim (2011) (c) www.millisaraylar.gov.tr

Anonim (2011) (d) <http://www.maviatolye.com/peyzaj>

Acar E 1996. Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Öyküsü, M. Soysal (Der.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ahunbay Z 2009. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, yem Yayınları, 39-114, İstanbul.

Akdoğan G 1974. Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Akdoğan G 1976. Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayını, Ankara.

Akdoğan G 1995. Düünden Bugüne Bahçe Kültürümüz (-Bahçe Kültürü), Yapı Kredi Yayınları, Ltd. Şti, Sanat Dünyamız, Üç Aylık Kültür Dergisi, 58, 7-14, İstanbul.

Akozan F 1985. Tarih Boyunca Türk Sarayları, TBMM Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, İstanbul.

Akyüz U 2007. Beylerbeyi Sarayı, "19.Yüzyıl Osmanlı Sarayları İçindeki Yeri ve Değerlendirilmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Altınar F 2008. II. Abdulhamid Dönemi'nde İstanbul Bahçeleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Altunkasa M.F 1998. Peyzaj Mimarlığı. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Adana.

Arseven C 1958. Bahçe Mimarlığı, Sanat Ansiklopedisi, T.C. MEB Basım Evi, 2.Fasikül, Ankara

Artan T 1996. Bahçeler, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1, 542-549, İstanbul.

Atasoy N 2002. Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Aygaz (Koç Yayınları), İstanbul.

Ayvazoğlu B 1995. Nerde O Eski Bahçeler, O Eski İstanbul?, Sanat Dünyamız, YKY Ltd. Şti, Üç Aylık Kültür Dergisi, 85-101 İstanbul.

Batur A 1985. Yıldız Sarayı'na İlişkin Bazı Belgeler ve Türkiye'de Belgeleme Çalışmalarının Sorunları, 15-17 Kasım 1984 Milli Saraylar Sempozyumu, 90-98, İstanbul.

Batur A 1995. Beşiktaş Sarayları, 15: 60-73 İstanbul.

- Batur A 1998. Yıldız Sarayı, Dünden Bugüne Beşiktaş, N. Akbayar (Derl.), Beşiktaş Belediye Başkanlığı, İstanbul.
- Başçınar N 1987. İstanbul Dolmabahçe Sarayı Bahçesinin Peyzaj Planlama Açısından İrdelenmesi ve Restorasyon Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Buğdaycıoğlu K 2004. İstanbul - Emirgan Korusu Tarihi Köşk Bahçelerinin Restorasyonu Üzerine Araştırmalar, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cansever T 1995. İstanbul'da Bahçe Kültürü, Yapı Kredi Yayınları, Ltd. Şti, Sanat Dünyamız Dergisi, 55-58, 21-27, İstanbul.
- Cezar M 1971, Sanatta Batıya Açılış ve Osmanlı Hareketi, İş Bankası yayını, İstanbul.
- Cezar M 1985. Sanatta Batı'ya Açılıştta Saray Yapıları ve Kültürünün Yeri, TBMM Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, İstanbul.
- Cezar M 1985. Sanatta Batı'ya Açılıştta saray Yapıları ve Kültürünün Yeri, TBMM Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, 15-17, 46-68, İstanbul.
- Çaçur I 1999. İslam Sarayları ve Çevrelerinin Peyzaj Analizi Topkapı Sarayı Üzerine bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çağlar Ö 1985. Milli Sarayların Turizm Ortamına Katkıları, TBMM Milli Saraylar, 369-372, Ankara.
- Çelikbilek D 1988. Beykoz Kasrı Ve 19.Yüzyıl Kasırları Üzerine Bir İnceleme Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Develioğlu F 2001. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Eldem S.H 1973. Eski Türk Bahçeleri, T.C. Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Eldem S.H 1976. Türk Bahçeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Eldem S.H , Akozan F 1982. Topkapı Sarayı, Bir Mimari Araştırma. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul.
- Evyapan G 1972. Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, O.D.T.Ü., Ankara.
- Evyapan G 1974. Tarih İçinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçelerine Etkileri, O.D.T.Ü, Ankara.
- Evyapan G 1990. Türk Bahçesinde Batı Etkileri, Yapı Dergisi, 98, Ankara.
- Evyapan G 1991. Bahçe, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayını, 4, Ankara.

- Evyapan G 2000. Landscape Design Lectures, METU, Ankara, 975-429-162-4.
- Erdoğan M 1958. Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri, 4, 149-182, Vakıflar Dergisi.
- Ezgü F 1962. Yıldız Sarayı Tarihçesi, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul.
- Gökbilgin M.T 1965. "Saray" İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, 102. cüz, 205-207
Ankara.
- Gülersoy Ç 1996. Saraylar, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Gülersoy Ç 1998. Çırağan Sarayı, Dünden Bugüne Beşiktaş, Beşiktaş Belediye Bşk.,TETTV, 72-76, İstanbul.
- Güloğlu Ö 2004. İstanbul Tarihi Saray Bahçelerinin Restorasyon İlkelerinin Saptanması, Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gürenli E 1987. Dünden Bugüne Saray Bahçeleri, Milli Saraylar Dergisi, 1, 61-67,
- İskender Ö 1995. Yasayan Kültür Mirası Olarak Topkapı Sarayı Bahçeleri, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İrez F 1996. Çırağan Sarayı: Milli Saraylar Arşivinden Bazı Önemli ve Bilinmeyen Belgeler, 19.yy. İstanbul' unda Sanat Ortamı Habitat II' ye Hazırlık Sempozyumu, 55-62, İstanbul.
- Kartal B 2009. İstanbul' daki Tarihi Saray Bahçelerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kayakent T 1999. Tarih İçinde Bahçe Olgusu ve Eski Türk Bahçelerinin Günümüz Bahçelerine Dönüşümü, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkut A.B, Şişman E E, Özyavuz M 2010. Peyzaj Mimarlığı, Verda Yayıncılık, 46-61, İstanbul.
- Memluk Y , Aslan M 1985. Tarihi Bahçelerin Tanıtılmasına ve Değerlendirilmesine Bir Örnek: Herrenhausen Garten Hanover, Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, 101-105, İstanbul.
- Mutlu B 1985. Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi'nin Resim ve Heykel Müzesi Olarak Kullanılması, Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, 319-331, İstanbul.
- Mutlu F 2006. XIX. Yüzyıl Saray Bahçelerinde Batılılaşmanın Tasarıma Etkilerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Ocak E 2006. İstanbul'daki Tarihi Parkların Günümüz Kullanım İşlevleri Açısından İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Osmanoğlu A 2007. Babam Sultan Abdülhamid, Selis Yayınevi, İstanbul.
- Özer F 1985. Sarayların İç Mekanlarının Sergi Salonları Olarak Kullanılması ve Versailles Sarayı Örneği, Milli Saraylar Sempozyumu Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, İstanbul.
- Özol E 2005. Fransa'da Peyzaj Mimarlığının Gelişimi Ve Çağdaş Akımlara Etkileri Üzerine Araştırmalar, İ.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztan Y 1968. Beyrut Milletlerarası Bahçe Sergisi İçin Hazırlanan Türk Bahçesi Projesinin Peyzaj Planlaması (A.Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı Yıl:18 Fasikül 2), A.Ü. Ziraat Fakültesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Öztan Y, Yazgan M 1985. Milli Saraylarımızın Park ve Bahçelerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Öneriler Ve Dış Ülkelerden Bazı Örnekler, TBMM Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, 107-116, İstanbul.
- Öztuna Y 1954. İstanbul Yıldız Sarayı, İstanbul Hayat Yayınları, İstanbul.
- Pamay B 1979. Park, Bahçe ve Peyzaj Mimarisi, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Seçkin N 1990. Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Arastırma, Doktora Tezi, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Seçkin Y.Ç 2000. XIX. Yüzyıl İstanbul Sarayları ve Dış Mekan Düzenlemeleri, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şen M 1993. Yıldız Sarayı-Selamlık Bahçesi, Tespit ve Envanter Çalışması, Y.T.Ü Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Tuğlacı A 1981. Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- TBMM 1989. Dolmabahçe Sarayı, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul.
- TBMM 1993. Çırağan Sarayı, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul.
- Tanyeli U 1996. "Anadolu'da Bizans, Osmanlı öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzenleri", YKY, İstanbul.
- Tarhan B 1998. Dolmabahçe Sarayının ve Aynalıkavak Kasrı'nın Türk Bahçe Sanatındaki Önemi ve Yeri. A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s:54. Ankara.
- Taş A 1998. Rönesans Devri Bahçe Sanatı ve Ülkemizdeki Yansıması Olarak Beylerbeyi Sarayı ve Set Bahçeleri, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Tuğlacı P 1993. Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, Yeni Çığır Kitapevi, İstanbul.
- Wallace M 2007. Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe “Ev Bahçesi” Anlayışı Üzerine Araştırmalar. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 258s, İzmir.
- Yıldızcı A.C 1985. Saray Bahçelerimizin Dünü ve Bugünü, TBMM Milli Saraylar Sempozyum Bildirileri, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, 15-17, İstanbul.

7. EKLER

Ek -1

VENEDİK TÜZÜĞÜ (Mayıs 1964)

TANIMLAR

Madde 1: Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar.

Madde 2: Anıtların korunması ve onarımı için, mimari mirasın incelenmesine ve korunmasına yardımcı olabilecek bütün bilim ve tekniklerden yararlanılmalıdır.

AMAÇ

Madde 3: Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır.

KORUMA

Madde 4: Anıtların korunmasındaki temel tutum, korumanın kalıcı olması, sürekliliğin sağlanmasıdır.

Madde 5: Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür kullanma arzu edilebilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklik tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.

Madde 6: Anıtın korunması, ölçüğü dışına taşmamak koşuluyla çevresinin de bakımını içine almalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye, ya da değiştirmeye izin verilmemelidir.

Madde 7: Bir anıt, tanıklık ettiği tarihin içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına –anıtın korunması bunun gerektirdiği, ya da çok önemli ulusal veya uluslar arası çıkarların bulunduğu durumlar dışında-izin verilmemelidir.

Madde 8: Anıtın tamamlayıcı öğeleri sayılan heykel, resim gibi süslemeler, ancak bunları korumanın başka çaresi yoksa kaldırılabilir.

Madde 9: Onarım uzmanlık gerektiren bir istir. Amacı anıtın estetik ve tarihi değerlerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlanır. Faraziyelerin başladığı yerde onarım durmalıdır; yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyondan farkı anlaşabilmeli ve gününün damgasını taşımalıdır. Herhangi bir onarım isine başlamadan önce ve bittikten sonra, anıtın arkeolojik ve tarihi bir incelemesi yapılmalıdır.

Madde 10: Geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, koruma ve inşa için bilimsel verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış herhangi çağdaş bir teknik kullanılarak anıt sağlamlştırılabilir.

Madde 11: Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir. Bir anıt üst üste çeşitli dönemlerin izlerini taşıyorsa, alttaki dönemleri açığa çıkarmak ancak bazı özel durumlarda -yok edilen malzemenin önemi azsa ,açığa çıkarılan malzeme büyük tarihi,arkeolojik, ya da estetik değer taşıyorsa ve korunma durumu böyle bir davranışı gerekli gösterecek kadar iyi ise haklı çıkarılabilir. İlgili unsurların öneminin değerlendirilmesi ile ilgili yargıyı ve neyin yok edileceği üzerinde kararı vermek, sadece bu işi üzerine almış kimseye bırakılamaz.

Madde 12: Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir.

Madde 13: Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir.

TARİHİ YERLER

Madde 14: Anıtların buldukları yerler, bütünlüğün korunması, sağlıklı kılınıp, yaşanır şekilde ortaya konması için özel bir dikkat gerektirir. Böyle yerlerde yapılacak koruma ve onarım çalışmalarında, daha önceki maddelerde açıklanan ilkelerden esinlenilmelidir.

KAZILAR

Madde 15: Kazılar 1956 yılında UNESCO tarafından kabul edilmiş arkeolojik kazılarda uygulanması istenilen uluslar arası ilkelerle tanımlanan kararlara ve bilimsel standartlara uygun olarak yapılmalıdır.

Not: Prof. Dr Cevat Erder'in çeviri metni alınmıştır.

Ek-2

FLORANSA TÜZÜĞÜ (1982)

TANIMLAR VE AMAÇLAR

Madde 1 :“Tarihi bir bahçe, tarihi veya sanatsal bakış açısından kamuya faydalı mimari bahçivanlıkla ilgili bir kompozisyonudur.” Bu sıfatla, bir anıt olarak ele alınacaktır.

Madde 2: “Tarihi bahçe, bileşenleri öncelikle bitkisel ve bu nedenle canlı olan mimari bir kompozisyonudur, bunun anlamı dayanıksız ve yenilenebilir olmalarıdır.” Böylece görünüşü mevsim döngüsü, doğanın gelişimi ve çürümesi ile onun kalıcı olarak değişmeden kalmasını isteyen sanatçı ve zanaatkârların arzusu arasındaki sürekli dengeyi yansıtmaktadır.

Madde 3: Bir anıt olarak, tarihi bahçe Venedik Tüzüğü ruhuyla uyum içinde muhafaza edilmelidir. Ancak, bu yasayan bir anıt olduğundan, muhafaza edilmesi Mevcut tüzüğün konusu olan belirli kurallarla yönetilmelidir.

Madde 4: Tarihi bahçenin mimari kompozisyonu, aşağıdakileri içermektedir:

- Planı ve topografyası.
- Bitkileri; buna türleri, oranları, renk semaları, aralıkları ve nispi yükseklikler dâhildir.
- Yapısal ve dekoratif özellikleri.
- Suyu, akarsu veya gökyüzünü yansıtan durgun su.

Madde 5: Medeniyet ve doğa arasındaki doğrudan benzerliğin ifadesi olarak, tefekkür ve dinlenmenin hoşça gittiği uygun bir yer olarak bahçe; idealleştirilmiş bir dünya imajının evrensel anlamını, sıfat anlamında bir “cennet”i ve yine bir kültüre, bir stile, bir çağa ve sıkça yaratıcı bir sanatçının orijinalliğine bir tanıklık kazandırmaktadır.

Madde 6: “Tarihi bahçe” terimi ister özgün ister “çevre düzenleme şeklinde ” olsun, küçük bahçelere ve büyük parklara eşit bir şekilde uygulanabilir.

Madde 7: Ayrılmaz bir bileşeni olması durumunda bir binayla ilişkili olsun veya olmasın, tarihi bahçe şehre ait veya kırsal, yapay veya doğal olsun olmasın kendi özel çevresinden soyutlandırılmaz.

Madde 8: Tarihi bir site hatırlanabilir bir rolle ilişkili özgün bir manzaradır, örneğin, başlıca bir tarihi olay: iyi bilinen bir halk hikâyesi, destansı bir dövüş veya ünlü bir resim konusu.

Madde 9: Tarihi bahçelerin muhafaza edilmesi onların tanımlanmasına ve listelenmesine bağlıdır. Birkaç eylem türü gerektirirler, bunlar ismen sürdürme, koruma ve onarımdır. Belirli durumlarda,

yeniden inşa tavsiye edilebilir. Tarihi bir binanın gerçekliği, değişik kısımlarının tasarımına ve ölçeğine olduğu kadar, dekoratif özelliklerine ve tesisat seçimi ya da kısımlarının her birisi için benimsenen inorganik malzemelere de bağlıdır.

SÜRDÜRME, KORUMA, RESTORASYON

Madde 10: Tarihi bir bahçenin veya herhangi bir kısmının her sürdürme, koruma, onarım veya yeniden inşa çalışmasında, bilesen özelliklerinin hepsiyle es zamanlı olarak ilgilenilmelidir. Değişik operasyonları izole etmek bütünü birliğine zarar verir.

Madde 11: Tarihi bahçelerin devamlılığının sağlanması, üstün öneme sahiptir. Başlıca malzeme bitkisel olduğundan, bahçenin değişmeyen bir koşulda muhafaza edilmesi hem gerektiğinde acil değişimleri, hem de belirli aralıklarla yenilemeye dair uzun vadeli bir programı gerektirmektedir (temiz orman açma ve olgun örneklerle yeniden yetiştirme).

Madde 12: Belirli aralıklarla değiştirilecek bu ağaç, çalı, bitki ve çiçek türleri, her bitki bilimi ve bahçivanlıkla ilgili bölgede oluşturulan ve kabul edilen uygulamaya göre ve ilk olarak yetişen türleri tespit etmek ve onları muhafaza etmek amacıyla seçilmelidir.

Madde 13: Tarihi bahçenin dâhili bir kısmını oluşturan kalıcı veya taşınabilir mimari, heykelcilikle ilgili veya dekoratif özellikler sadece bu, onların korunması veya onarımı için gerekli olduğunda kaldırılmalı veya yeri değiştirilmelidir. Bu gibi her tehdit edilen özelliğin kaldırılması veya onarımı Venedik Tüzüğü prensipleriyle uyumlu olarak yürürlüğe konulmalı ve her tam değiştirme tarihi belirtilmelidir.

Madde 14.: Tarihi bahçe uygun çevrelerde muhafaza edilmelidir. Ekolojik dengeyi tehlikeye atacak, fiziksel çevreye her değişim yasaklanmalıdır. Bu uygulamalar dâhili veya harici (drenaj çalışmaları, sulama sistemleri, yollar, araç parkları, kapıcılık kolaylıkları, ziyaretçilerin letafetleri vs.) bütün altyapı görünümüne uygulanabilir.

Madde 15: Tarihi bir bahçede hiçbir onarım çalışması ve hepsinden öte, hiçbir yeniden inşa çalışması kazıdan çıkan her şeyin söz konusu bahçeyle benzer bahçelerle ilgili kayıtların bir araya getirilmesini gerektirecek böyle bir çalışmanın bilimsel olarak yürütüldüğünü garanti etmek için başlangıç araştırması tam olmadan üstlenilmemelidir. Uygulama çalışması başlamadan önce, bahsedilen araştırma temelinde bir proje hazırlanmalı ve ortaklaşa bir sorgulama ve onay için bir uzmanlar grubuna iletilmelidir.

Madde 16: Onarım çalışması, ilgilenilen bahçenin evriminin başarılı aşamalarına saygı duymalıdır. Prensip, bir bahçenin belli kısımlarını etkileyen zarar veya yıkım derecesinin ayakta kalan veya itham edilemez belge kanıtı izleri temelinde yeniden inşa edilme kararı verildiği istisnai durumlar haricinde hiçbir dönem diğerinden önce gelmemelidir. Bu gibi yeniden inşa çalışmaları, tasarımdaki anlamlarını ortaya çıkarmak amacıyla, kapsadığı binaya en yakın bahçe kısımları üzerinde daha özel olarak ele alınmalıdır.

Madde 17: Bir bahçenin tamamen kaybolmuş olması durumunda veya başarılı aşamaların tahmini kanıtlarından fazlası olmadığı durumda bir yeniden inşa, tarihi bir bahçede düşünülemez.

KULLANIM

Madde 18: Her tarihi bahçe görülmek ve gezilmek için tasarlanırken, ona erişim, boyutu ve savunmasızlığıyla sınırlandırılmalıdır, böylece fiziksel dokusu ve kültürel mesajı muhafaza edilebilir.

Madde 19: Doğası ve amacı gereği, tarihi bir bahçe insan iletişimine, sessizliğe ve doğanın fark edilmesine sebep olan barışçı bir mekândır. Günlük kullanımına dair bu kavram, bir senliğe ev sahipliği yapacağı nadir fırsatlardaki rolüyle ters düşüyor olmalıdır. Böylelikle, bu şekildeki her senliğin kendisinin, bahçenin görsel etkisini saptırmak veya ona zarar vermek yerine artırmak için hizmet edebileceği amacıyla bir tarihi bahçenin böyle fırsatlara yönelik kullanımı açıkça tanımlanmalıdır.

Madde 20: Tarihi bahçeler günlük bir olay olarak sessiz oyunlar için uygun olurken, aktif veya canlı oyunlar ve sporlar için uygun ayrı alanlar da tarihi bahçeye bitişik olarak düzenlenmelidir. Böylece kamu ihtiyaçları, bahçe ve manzaraların korunmasına önyargı olmadan bu bakımdan memnun edilebilir.

Madde 21: Sürdürme ve koruma çalışması, mevsimle tespit edilen zamanlama ve bahçenin gerçekliğini restore etmeye hizmet eden kısa operasyonlar her zaman kamu kullanım gereklerinden önce gelmelidir. Tarihi bahçelere ziyaretler için bütün düzenlemeler, mekânın ruhunun muhafaza edilmesini sağlayan düzenlemelere konu edilmelidir.

Madde 22: Bir bahçede duvarlar varsa, duvarları onun atmosferinde değişikliğe yol açmakla ve muhafaza edilmesini etkilemekle sorumlu bütün olası sonuçlarının esaslı bir sorgulanması olmadan ortadan kaldırılamaz.

YASAL VE İDARİ KORUMA

Madde 23: Nitelikli uzmanların tavsiyesi üzerine, tarihi bahçelerin tanımlanması, listelenmesi ve korunması için uygun yasal ve idari önlemleri almak, sorumlu yetkililerin görevidir. Bu bahçelerin muhafaza edilmesi toprak kullanım planları çerçevesi dâhilinde sağlanmalı ve bu Sart bölgesel ve yerel planlamayla bağlantılı belgelerde tam olarak vurgulanmalıdır. Yine nitelikli uzmanların tavsiyesiyle, tarihi bahçelerin sürdürülmesi, korunması ve onarımı ve gerektiğinde yeniden inşasını kolaylaştıracak finansal önlemleri almak da yetkili otoritelerin görevidir.

Madde 24: Tarihi bahçe, doğası gereği ayakta kalması eğitimli uzmanlar tarafından yoğun, devamlı bakım gerektiren babadan kalma özelliklerden birisidir. Bu nedenle tarihçi, mimar, çevre düzenleme mimarı, bahçıvan veya bitki bilimcilerden hangisi olursa olsun bu kişilerin eğitimi için uygun tedarik sağlanmalıdır. Sürdürme ve onarım için gerekli tesis değişikliklerinin düzenli yayılmasını sağlamak için de dikkat harcanmalıdır.

Madde 25: Ata mirasının bir parçası olarak gerçek değerlerini vurgulama ve onlara dair bilgi ve takdirin iyileştirilmesini sağlama kapasitesindeki her aktivite türüyle tarihi bahçelere ilgi harekete geçirilmelidir: bilimsel araştırma tevsiki; bilginin uluslar arası değişimi ve dolaşımı; genel kamu için tasarlanan çalimsalar dâhil olmak üzere yayınlar; uygun kontrol altında kamu erişiminin cesaretlendirilmesi ve doğa ile tarihi miras açısından duyulan ihtiyacın farkında lıgını geliştirmek için medyanın kullanılması:

Tarihi bahçelerin en çarpıcı olanının Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesi için öneri getirilmelidir.

Not: Şelale Dalyan çeviri metni alınmıştır.

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım süresince yardımlarını, desteğini esirgemeyen ve tecrübelerini paylaşan çok değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Elif Ebru ŞİŞMAN' a teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince bana bu imkanı sağlayan, maddi manevi desteklerini esirgemeyen canım annem Nurten ÖZKANLI' ya, biricik kardeşim Sarp HAYTURAL' a, patronum Tuncer YETİŞKİN' e ve bilgilerini paylaşan Prof. Dr. Semra ATABAY ile Yrd. Doç. Dr. Münevver DAĞGÜLÜ' ne teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Nil HAYTURAL; 03 Mart 1986 yılında, İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Yeşilbahar İlköğretim Okulu'nda tamamladıktan sonra, lise öğrenimine Hayrullah Kefoğlu Lisesi'nde devam etti. 2004 yılında Trakya Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünü kazandı. "Sulak Alan Bitkileri" konulu lisans tezini Yrd. Doç. Dr. Elif Ebru ŞİŞMAN danışmalığında hazırladı. 2009 yılında mezun olduktan sonra Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nün açmış olduğu sınavı kazanarak Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Programında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Halen aynı bölümde Yüksek Lisans çalışmalarına devam etmektedir. Bununla birlikte çeşitli şirketlerde çalışarak peyzaj proje ve uygulamaları yapmaktadır.